

Armenian Research & Academic Repository

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

The licensor cannot revoke these freedoms as long as you follow the license terms.

Under the following terms:

- **Attribution** — You must give appropriate credit, provide a link to the license, and indicate if changes were made. You may do so in any reasonable manner, but not in any way that suggests the licensor endorses you or your use.
- **NonCommercial** — You may not use the material for commercial purposes.

14648

14649

14650

14651

14652

14653

1. Մի բանի խոսք Յովսեփ Եփեղեանցի
վերայ Թիֆլիս 1872
2. Անարեցի Ա. Սահակ Պարթև կամ Հայրապետ
ՄՇՈՂ Կ. Պոլիս 1869
3. Հերբուճն պատկերի վայրագանութեանց
Մաթթեա կղզու վրայ 1861
4. Աբել Միրթարեանց : Հայոց սպիտակ բազմաբան
վեճակը : Մոսկուա 1862
5. Անթ. Մեխակեանցի : Մի համարտու հայացք XIX դարի
հայ եղբայրականության վրայ : Թիֆլիս 1874
6. Անդրեյանց Ատ. : Հայ իր պատմության և քաղաքական
տղայոց : Մոսկուա 1859

347.6

15-67

14648-14653

2013

<
<< 11

<
<

<

<<

<< 6

Հ Ա Յ Ե Լ Ի

Դ Ա Ս Տ Ի Ա Ր Ե Կ Ո Ւ Թ Ե Լ Ը

Տ Ղ Ա Յ Ո Ց

Հարստրեաց Ստեփանոս քահանայ Մանդինեանց Տիեկեսցի

Լ. Ա. Ե. Ա. Ս. Ա. Ս. Ա. Ս.

1859 ամի

Դ Տ Փ Խ Ի Ս

Դ Տպագրատան Հոգևոր Գալրոցի Հայոց Տիեկեսայ ընծայեցեալ ՂԱՅՆՈՒԱԿԱՆ ԳԵՆՐԱԿԱՅ ԱՐԾՐՈՒՆՈՅ

28076-5. 107.

ПЕЧАТАТЬ ПОЗВОЛЯЕТСЯ

съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлено было въ Ценсурный Комитетъ узаконенное число экземпляровъ, Тифлисъ, 5 Іюня 1859 года.

Ценсоръ Кайтмазовъ.

10602-57

Յ Ա Ռ Ա Ջ Ա Ր Ա Ն Ե

Եւրոպացւոց կրթեալ աղգերը ամենայն ջանքով աշխատում են բարի սնունդ և դաստիարակութիւն տալ իւրեանց զաւակներին, վասն որոյ ամէն տեղի ուսումնական անձինքը թէ արք և թէ կանայք շարագրում են տղայոց դաստիարակութեան հասար զանազան գրեանք : Քաջ գիտեն, որ բարի դաստիարակութիւնն է սկիզբն և հիմն հաստատութեան աղգի, թագաւորութեան և աշխարհի, նա է հասարակութեան օգուտ տուողը, նա է զաւակներին բարի քաղաքացի շնուողը, և նա է ապագայ բարի հայր պատրաստողը, զի եթէ մարդս չունենայ լաւ դաստիարակութիւն, ուրեմն այնպիսին չէ կատարեալ մարդ, ըստրում կորցնում է բնութեան լաւ լաւ պարգեւները, և պղտորում է նորա սուրբ աղբիւրը տեսակ տեսակ շռայլութեամբ, մինչև որ հարկադրվում եմք դիպրինեան լաւաները ձեռքին բռնել և կէս օրին մարդ որոնել հրապարակումք :

Մեր աղգի պիտեան գիտունները մանաւանդ Եւրոպացի հաճկատանում եղածները տպել են տղայոց դաստիարակութեան վրայ գրեանք և յօդուածներ օրագիրներին և լրագիրներին միջոցաւ, ինչպէս որ և մեր "Մեղր-Հայաստանի շրագրի" 19, 21, 22, 23, 24 27 և 30 համարներում 1858 թիւ հըրատարակեցինք այդպիսի յօդուածներ, սակայն ցանկանալով ընդարձակ գրել այդ առարկայի վերայ, ինչքան իմ մտայ կարողութիւնն էր աշխատեցի և աւարտեցի, զոր այժմ ընծայում եմ ամենասիրելի հայրենակիցներէս, բաժանելով երեք մասն : Ը ա ջ ի ն ն՝ Ս ար ս ն ն դ ու ա ծ ո ղ ա յ, և դ ար չ ն ո ղ ո ս : Ե ը կ ը ը ը ը՝ Գ աս ար խ ար խ ն լ ի խ ն, և Ե ը ը ը ը ը՝ Ե ա մ ա ն ի ն ի հ օ ղ ս ո ս ո ղ ը ի ն :

Յուսով եմ, թէ ամենասիրելի աղգս կրնուենէ այս իմ աղքատիկ լումայն, զոր սիրով նուիրում եմ, և եթէ պակասութիւն ևս գտնէ ներողամտութեամբ կանցնէ, ըստ որում սկսեցի ամուսնոյս վասնձանելն երեք օր յետոյ, որ մնատան ջուր թիւնը չպաշարէ ինձ :

Է ղ ի ն ա ի :

Որդեալի սրահեա՛ զսրատուիրանս իմ, և կեցցես, և
զբանս իմ իբրև զբիբ աչաց:

Յե՛ն զնոսս ընդ մատունս .քո, և գրեա՛ յընդար-
ձակութիւն սրտի .քոյ:

Աս՛ իմատութեան .քոյր .քեզ լինիլ, և զհանձար
կոչեա՛ .քեզ ծանօթ: Առախ, 5. 2. 3 և 4:

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՊԱՏ ՍՆՆԴՈՒՆԾ ՏԳԱՅ

ԵՒ ԴԱՐՁ ՆՈՐԱ

Աշխարհս ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ թատրոն , մարդկային ազգը խաղացողներն են , ամէն մէկը տիրութեան և ուրախութեան թատրոն են նկարագրում . տնտեսիլը և ոյրին , մինը լաց է լինում՝ թէ փող չունի ապրուստի համար , միւսը՝ մարդոյ կամ զուակի կամ մէկ ազգակիանի մեռնելու համար : Հարուստը ուրախանալով ինդում է և զուարճանում լաւ ապրելովն և ունելիքովն , տեսնողն ասում է՝ շատ քեզ պէս հարուստ մարդ եմ տեսել վեր ընկած , քեզ էլ կը տեսնեմ : Տեսնում ես , մէկը մտքի հետ է խօսում իւր ձախորդութեան վերայ , միւսը ուրիշն հետ ձեռքը , ոչքը , և ոտքը շարժելով է խօսում իւր զրկանքի վերայ , տեսնողն ասում է . դու շատ մարդոյ ես զրկել . հիմիկ փոխարէնը քաշէ , ոջ կողմդ ես մտիկ տալէ տեսնում ես , մէկը դտակը կտրած , զուարթ երեսով , խաղ ասելով է դնում իւր օրական յաջողութեան վերայ , տեսնողները ասում են , յեզուց տեսնենք գտակիդ կտորելը . ձախ կողմն ես նայում , տեսնում ես մարդիկ միմեանց ետխէն բռնած կռիւ , յիշոց և անէճք են տալիս իրարու , մտիկ տուողներն ծիծաղում են , աչքդ բարձրացնում ես վերև , տեսնում ես , լարախաղացին (1) թոկին վրա խաղալով զուռնէն վիշում են , ամենայն սնցուդարձ սնող այս հանդէսներին կանգնած մտիկ է տալիս , որպէս թէ թատրոնի մէջ է : Մէկը ինդում է , թէ իւրեան որդի ծնաւ , միւսը արամում է իւր անշաւակութեան վրայ , և այսպէս ամենայն ոսնափոխի մէջ մարդս չէ կարողանում միակերպ ճանապարհ դանել հանդիստ կեանք վարելու :

Գլխաւոր արամութիւնն է որդի ունենալը և չունենալը . աղքատը լաց է լինում , թէ ի՞նչով պահէ այնչափ մանր երեխանցը , և ինչպէս կարողանայ սնունդ տալ , իսկ հարուստը լաց է լինում , թէ ո՞վ պիտի ժառանդէ իւր կայքը մահուանէն յետոյ՝ որ մէկ յիշատակ չունի , երկուսին լացն էլ

(1) քիանդիրբաղ . ջամբաղ :

երևում է ունայն, բայտ որում նրանց որդի պարգևորը և պա-
 ֆօղը Մտուած է, թնղ աղքատը լայ չլինի, որովհետև առանց
 որդւոց էլ աղքատ էր և ողորմութիւն էր խնդրում հարուստ,
 ներկն և որդիքը մեծանալով գուցէ նրա աղքատութիւնը մը-
 խիթարեն իւրեանց աշխատանքով, նոյնպէս հարուստն էլ լայ
 չլինի, գուցէ նրան էլ այնպիսի որդի ծնի, որ իւր բոլոր կայ-
 քը փչացնէ, խայտառակէ և աղքատացնէ ծնողայը, ինչպէս
 պատահեցաւ մէկ հարուստ մարդոյ որդւոյ, որ լաւ չիրթւու-
 օրինաւոր չննդեւաւ պատճառաւ բոլոր հարստութիւնը փչաց-
 րեց, ապա հազիւ թէ ուղղեց իրան, և իւր պատմութիւնը գը-
 րեց այսպէս:

1.

Ես էի հարուստ ծնողայ որդի, իմ հայրս երեւելի վա-
 ճառական էր անունը Պետրոս և մայրս Մնայ, սոքա չու-
 նէին զառակ իւրեանց հարստութիւնը ժառանգելու, որ բաց
 ՚ի առ ձեռն գումարէն չորս գինդ ունէինք, Օստատունի,
 Մրգաշատ, Որսող և Կոժոռնի, իսկ քաղաքումը աներ, կըր-
 պակներ և այլեր, Հայրս մեծ փող մնիւց իմ մօր որդե-
 ծնութեան համար, և բժշկաց զանազան դեղերի օգնականու-
 թեամբ յըսցաւ և ծնաւ ինձ, արդեօք կարելէ՞ է նոցա ուրա-
 խութիւնը նկարագրել այս անդ, հայրս համարեան թէ ծծմէր
 էր դարձել, մէկ ամիս տանից դուրս չգնաց (ինչպէս մայրս կը-
 պասմէր) առատութեամբ վարձատրեց տնանիւայ, աղքատաց և
 կարօտելոց, նոյնպէս և եկեղեցեաց. ծծմայրս լաւ շահուեց,
 թէ փողով և թէ դուրսութեամբ, մկրտութեան օրս ի՞նչ շը-
 սուայլ ծախք արաւ հայրս, պատմել չեմ կարող, այլ զայս
 մտայն կասեմ թէ քաղաքի բոլոր հոգևորականքը, մեծամեծ-
 ները և քաղաքայիքը հրախուած էին, կնքահայրս էր քաղա-
 քի կառավարիչը, և անուստ դրին Հարստութիւն, կասեա թէ
 այս շուայլ ծախքը իմ մկրտութեան օրէն կնքուեցաւ սրտիս
 մէջը:

Մեծանալուս խօք չկար, հարուստ մարդոյ որդի, այն
 էլ միամօր, ինչ ասել կուզէ՞ որ բերանի հովից զգուշանում
 էին, չլինի թէ վրաս տայ ինձ, թէ ծնողքս թէ աղգականքս
 ամէնքն էլ մտիկ էին տալիս իմ աչք ու ունքին, իմ հան-
 հա էր, չէն՞ չէ, կթողնէի՞ն արդեօք ինձ լայ լինելու. ա-
 մենեկն ո՛չ, վայն եկել տարել էր ծծմօրս. խնդ՞ ծծմայր.
 թէսկետ լաւ փող ես ստանում, բայց չարչարութի մօրս ձեռ-

քին, թէ ի՞նչու է երեխայն լաց լինում. դէ, զիշերը քունդ-
կորի, զգոշ կաց որ ես լաց չլինիմ, եթէ ոչ՝ մայրս կը սպա-
նէ քեզ. Ատամներս դուրս դալուն պէս, սովորեցրին միդե-
ղէնի, քաղցրեղէնի և անոյշ բաների, հէնց որ լաց էի լինում,
շուտով ծծումայրս քաղցրեղէն էր տալէ, վասն որոյ օրորոցում
սովորեցայ կամուպաշտու թիւն:

Հայրս ու մայրս եթէ կը տեսնէին լացս՝ ծծմօրս կը սկը-
սէին սուտ ծեծել, խի ես երեխայ ի՞նչ եմ հասկանում, բայց
միայն սորանով սովորեցայ վրէժխնդրու թիւն: Արբան
կը պատահէր, որ իւրեանց ծիծաղելու համար՝ կը սկսէին բար-
կացնել ինձ և իրանց վրայ կը թռչէի կամ ծնօղացս կամ
ծծմօրս կամ մօտիկ նստածներէ երեսը կը շանդռակի, որով
սովորեցայ բարկացողու թիւն, և սասցայ արջի բնու թիւն: Ար-
բան կը պատահէր, որ միդե տալով կը խաբէին, թէ ի՞նչ է
իրանք խնդան իմ վերայ, սորանով սովորեցրին ինձ գողու-
թիւն: Օճմայրս իւր հանդիստ քնելուն համար երբեմն գի-
նի կը կամօցնէր, որով սովորեցրեց ինձ արբեցու թիւն, երբեմն
փայտ կը տային ձեռքս ստելով, խի՛ր սրան, նրան, իւրեանց
զուարճու թեան համար, որով սովորեցրին ինձ անբարշտու թիւն
ծառայից հետ. վերէն սաացի, թէ միամօր որդի էի և հայրս
հարուստ ՚ի հարկէ մշտ զարդարած կը պահէին, որով սո-
վորեցայ շորասիրու թիւն, երբեմն ծծմայրս կը հրամայէր յի-
շոյ տալ և ծաղրական բաներ խօսիլ, թէ ի՞նչ է թո՛թով
խօսելովս ուրախանայ, որով սովորեցրեց յիշոցասուու թիւն
և կատակախօսու թիւն:

Այս ամենայն մնլու թիւնքը կաթի հետ ծծել տուն ինձ,
և ամենեկին հոգս չունէին բարի սննդեանս համար, ուստի ա-
սած առակի պէս, թէ, «Վա՛նի հետը կերածը, հոգւոյ տա-
լու ժամանակը դուրս կը գոյ», և ահա դալն հետ այս մոլու-
թիւնքը կերայ և մեռնելուս ժամանակը դուրս կը գոյ: Վի-
ճնօղ՝ ի՞նչ կը լինէր, որ իմ անմեղ վիճակիս մէջ, երեխայ
ժամանակիս, երբ օրորոցումն էի թշնամեայ պէս էի վարվել,
որ այսպէս անպիտան չէի մեծացել, չգիտեմ. թէ շատ դա-
ւակ ունեցողը որի՞ն չէ սիրում. որ օրինաւոր սնունդ է տա-
լիս, սիրելու ժամանակը՝ սիրում է, պատժելու ժամանակը՝
պատժում է, որը մեռաւ պատժելով՝ որ ես մեռնէի, բայց իմ
ծնօղքը, երեւի թէ՛ ծնօղական սէր չեն ունեցել իմ վերայ,
այլ իբրև օտարի որդւոյ վերայ են մօտիկ տուել, և ինչպէս
անասուն մեծացրել, և իմ հիմիլուան ապարախտու թեանս
պատճառ դարձել. Ինչ և իցէ լինելուն էլաւ, զնալուն դը-

նայ) ես իմ պատմութիւնս շարունակեմ :

Աւթն տարիս լրացաւ տանը, հայրս կամենում էր ուսումնարան տալ, բայց մայրս չթողեց, թէ դեռ երեխայ է, չլինի թէ ուսումնարանումը վարժապետը բարկանայ կամ ծեծէ, երեխայս կը վախի, սիրտը կը պատառուի, կը հիւանդանայ ու կը մեռնի, ես էլ անյիշատակ կը մնամ: Ղշմարիտ որ հայրս շատ հակառակեց ուսումնարան տանիլ, բայց մայրս նստաւ սատանի ձիուն ու չեթող, ես էլ այն կողէի՝ որ տանը մը նամ, ուտեմ, խմեմ, խաղամ և հանդիստ քնեմ, խելքս օ միտքս, դատողութիւնս ինչ էր կտրում, թէ ուսումն ի՞նչ է, այնպէս էր հասկացրել ինձ մայրս, որպէս թէ ինձ ոչ խարի պէս զատարխանէն են տանում մտթեւութեւ, ես էլ սկըսում էի լալ, մօրս փեշերքը բռնել, գիւրկը ընկնել՝ որ հայրըս շտանէ ուսումնարան, վերջապէս հայրս մնաց անձարացած, չէր գիտում, չէր իմանում թէ ինչ անի, և յետոյ վճռեցին՝ որ տանը ուսում տան, շատ լաւ տեսնեմք հիմիկ, հայրըս վարժապետ բերաւ և սկսաւ դաս տալ այբուբենը, մայրս մօտէս չէր հեռանում դասի ժամանակը, պրծայ տետրը սկըսեցի ուրախ ուրախ ընթերցանութեան դիրք, հայրս տեսնելով յառաջագիւմութիւնս խնդում էր, մէկ օր չգիտեմ թէ ինչ պատահեցաւ դասս չէի սերտել, մայրս էլ մօտս չէր, վարժապետս բարկացաւ և ես լաց էլայ, մայրս իմանալով լացիւ ձայնը դուրս թռաւ վերաւոր արջի պէս և սկսեց վարժապետիս հետ կռուիլ, թէ ի՞նչպէս համարձակեցաւ ինձ լացացնել, այս բանիս վերայ վարժապետս բարկացաւ, թողեց ինձ ու գնաց, էլ շարունակեց դասատուութիւնը, հայրս խնայաւ այս անցքը, կռուեց մօրս հետ, բայց մայրս ինչպէս կանանց սովորութիւնն է, շուտով անխելք պատասխան տուաւ հօրս իրաւացի պահանջմանը, թէ ես որդի չունիմ սպանելու, աչքիս սև ու սպիտակն է, կը թողնեմ որ դրա մաղին մէկը դիտչի, հենց գիտենաս թէ աժան եմ ձարել, գլուխը քարը տայ կարդալը, դու որ կարդալ չգիտես, պակաս հարստութիւն ունիս, դրա համար էիր ուսումնարան տալի, որ շուտով սիրտը պատառուել էր. չեմ ուզում դրա կարդալը, թող դեռ մեծանայ, յետոյ սովորի: Հօրս լերդ ու թագը եփեց գալիս, քթիցը մուխը դուրս գալի, բայց ինչ անէր խեղճը, լուռ կացաւ, դնաց իւր գործին, ես էլ անխելք տղայ, խելքս բանի չէր հասնում, ուրախացայ չկարդալու համար, այն օրը ինձ համար զատիկ կերակի էր, դէ՛հ հարութիւն կամքիդ ու զածին պէս խաղա՛, նստի՛ր, վեր կանց, կեր. խմէ, պառկի՛ր ու քը-

նիր, ջան մայր, ես քո հոգւոյն մեռնիմ, որ ինձ աղատեցիր այդ անիծած կարգալէն ու վարժապետի փխ երեսէն, սիրտս թուլանում էր, քանի վարժապետը միտս էր դալի, աչքերս մ'թնում քանի դասիս մտիկ էի տալի, չէի խմանում թէ ի՞նչ անեմ, դասս պատրաստեմ, թէ խաղամ, երեխանց խաղալու ձայնը քանի տկանջիս մէջն էր ընկնում, կասես թէ փշի վերայ եմ նստած, և ամէն մէկ տառը փուշ էր երկում աչքիս, հագլու որ աղատուեցայ այս շարժարանքէն, հայրս ինչ կուզէ թող ստէ, մայրս շատ լաւ անում, ու թի տարեկան երեխայն դեռ պիտի խալայ, ի՞նչ նրա կարգալու ժամանակն է, հենց ուզում են, որ օրօրոցումն փիլիսոփայութիւն սովորեցնեն, թող աղքատաց սրգիքը կարգալ սովորին, որ մէկ կտոր հաց գանեն, հարուստ մարդկանց սրգուցը ի՞նչ հարկաւոր է կարգալ, առանց նրան էլ փող շատ ունին, լաւ էլ կապրին, խոյց տեսնենք թէ երբ մեծացայ էլի սյս խելքին էի, թէ կատարելու թիւն ստացայ, ամենեւին ո՛չ, հետ զհետեւ մտեկան կիրքը հիւր բռնեց սրտիս, մտքիս և կամքիս մէջ, մեծացաւ ինձ հետ և վերջին սպարաղգութեան պտուղներ տուա՝ զորս դառնու թեանք ճաշակեցի, և խնացայ յետայ թէ ի՞նչ է լաւ սնունդը, սակայն ժամանակը անցել էր, էլ չէի կարող հասնիլ:

2.

Մինչև տասն երկու տարեկան դառնալ տանն էի, ազատ կեանք անցկացնելով, բայց երբ տասն երեք տարին մտայ հայրս տարաւ ինձ ուսումնարան, այնպէս էի համարում թէ զառաքելանէն տարաւ մորթելու, հնար չէար, հնաղանդեցայ, սկզբացայ շարունակել ուսումն, մայրս ցանկանալով սիրտս շահել, որ միշտ գնամ և ուսումնէ յետ չմնամ, ջրերս մրգեղէնով կը լըցնէր, ես էլ տալիս էի ընկերներս, որ դասս սովորեցնեն, երբ տասն և չորս տարեկան դառայ, մայրս օրը մէկ մանէթ ու ճիկ կապեց ինձ, ընկերներս տեսնելով ջրիս փողը, իրանք աղքատ կամ ժլատ մարդկանց սրգիք լինելով, սկսան շատ սերտ բարեկամութիւն անել ինձ հետ, կամանց կամանց ուտում էին օրական մանէթս, կիւրակի և տօնի օրերը երբ դասատու ու թիւն չէր լինում, գալիս էին մեր տուն, մայրս ուրախանում էր իմ ընկերներն ինձ սիրելոյ վերայ, անխելքը չէր կարծում թէ նրանք մանէթն էին սիրում և ո՛չ թէ ինձ, մայր ջան, լաւ պատիւ տուր նրանց, և պատուական ճաշ խիկ ճաշէն յետայ կերթայինք մեր այգին, դէ տղերք լաւ կե-

ըկէ մերդը, և աղլու իններդ լցրէք ու տարէք տունս :

Տեսանե՛լով մօրս ինձ հետ այնպէս շարժիլը և թէ խօսքս ամենեւին դեռին չէ դրամ, սուտ հլւանդացայ, որպէս թէ գլուխ ցաւումէ, մէկ քանի օր պառկեցայ, շուտով բըժիշկի բերին, բժշկի աչքը լոյս, թէպէտ իմացաւ սուտ հլւանդութիւնս, ըստ որում ոչ տաքս թիւն ունէի և ոչ թէ մէկ տեղս էր ցաւում, բայց ինչ գործն էր յայտնել, որովհետեւ փողը կը կորչէր, շարունակեց թեթեւ դեղ տալ, մէկ հարիւր մանէթ կօլովեց տարաւ : Այլ օր որպէս թէ տաքս թեկննքս նուաճ խօսում եմ, թէ իմ այս ինչ ընկերը օրական ստանում է մէկ սակի և իմ վերայ ծիծաղումէ, որ իմ հայրս ժլատ է և ինայտմ է ինձ ոչինչափ տալ, և այս բանի պատճառաւ լոց էի լինում շատ և գլուխս սկսաւ ցաւիլ : Այլու ակամօք է դնում խօսակցութեանս, մէկ ժամեց յետայ դարձեցայ, սկսաւ պատմել խօսեցածս, իսկ ես իբրև անդէտ, պատասխանեցի չգիտել, բայց պատմեցի թէ գլխացաւ իմ պատճառը այդ է, հաւատաց խօսքիս, և խոտացաւ օրը մէկ սակի տալ, միայն թէ ես առողջանամ. վեր կացայ միւս օրը և շարունակեցի ուսումնարան գնալս, մէկ սակին էլ ջերումս, ընկերներն ու բախ ու բախ պատմեցի գործ դրած հնարքս, նրանք ինձանից աւելի ուրախացան, իմ ընկերքս երկու հոգի էին, ես իբրև նրանց գլխաւոր, սակին տալիս էի նրանց և մէկ մանէթ ծախս էին անում, ու մնացածը իրանց մէջ բաժանում, սրով իւրեանց տունը պահում էին, քանի որ ես ուսումնարանումն էի :

Այսպիսի ընթացքով ձեռքս սովորեց շոյլութեան, հապա՛ թէ կարող ես հիմի յետ բըռնի՛ր ինձ շոյլութեանէն : Իմ ուսումնարան գնալս ոչ թէ ուսումն սովորելու համար էր, այլ օրական սակին ստանալու և կամօքն ուղածը կատարելու, վարժապետներս էլ մեծ պատիւ ստանալով ծնողացմէն, ամէն տարի դասատունս փոխում էին և հրապարակական քննութեան մէջ ձեռք ինձ էին տակ տալի, և գրեանքով էլ վարձատրում իբրև ժրջան և աշխատասէր աշակերտի, հայրս մեծ ուրախութիւն էր զգում իւր սրտի մէջ անանելով այս արժանաւորութիւնքը ինձ տուած, կարծելով թէ փիլիսոփայ եմ եղել, բայց է՞նչ փիլիսոփայ, փայն էր շինում ինձ փիլիսոփայ :

Իմ ստացած սնունդս ամեն մէջ և ապա մօրս ինձ հետ վարվելը բուրբովին ապականեցին բարբ ու վարքս, ուսումն ինչ պէս օձ էր երեւում աչքիս, գաս սերտելը՝ դառնօշարակ, ուսումնարան գնալը՝ կախաղան, գրօսանքը, զուարճութիւնը, հիշատակութիւնը ամէն օր աչքիս առաջը կանգնած էին և միշտ հրաւիրում էին խաղալու, ուտելու, խմելու, այգի ու գինեատններ գնալու, ուրախութիւն սիրօղ և շուայլ երիտասարդաց հետ ընկիր դառնալու, ուստի մէկ կիրակի օր երբ վերնացել էի ընկերացս հետ մեր այգին, լաւ ուրախութիւն անելէն յետոյ, սկսայ փոքր ինչ համոզատնալ մէկ ծառի տակը կանաչ խտի վրայ վարգերու մօտ, ծաղկանց անայշ հտան քիւղն գոնայլեցնում էր, սոխակների խօսիլը վարդերի վրայ ուշք ու մտքս գրասել էր, խորը մտածմանց մէջ էի մտել թէ ի՞նչ հնարք անեմ, որ անիծեալ ուսումնարանէն ազատուիմ, և իմ կամքիս ուզածին պէս վայելեմ այս փուչ աշխարհքը, այնքան մեծ հարստութիւնը սիլ պիտի ժառանգէ, եթէ ես էլ մեռնիմ, ինչպէս մէկ քանիւր իմ ընկերներէն դիշեր ու ցերեկ ուսման հեռեկելով մաշուեցան ու մեռան և աշխարհքէն ոչինչ լազաթ չտեսան, յանկարծ մտայ քաղցր քնի մէջ, բայց մտածմանքիս երեւիայութիւնը չէր կորչում, այս ժամանակը երբ ես շուարած էի իմ կենցաղախալութեան վերայ, երազ պեսայ նչ քուն և նչ գարթուն: Մէկ աղջիկ այգւոյ դռնէն ներս մտաւ և մտեցաւ ինձ, կերպարանքն էր գեղեցիկ և պարկիշտ, շարժմանքը համեստ, հագուստը սպիտակ, կանգնեց գլխիս վերի կողմը, և սկսաւ խօսիլ այսպէս՝ **Յարութիւն**, ես քո ծննդեան օրէն ման եմ գալիս քո ետեւէն, տեսնում եմ քո ճակատը, որ մեծ ընդունակութեան և շնորհքի տէր ես, բայց քո մայրդ լաւ սնունդ չտալով վատ կողմն ես գործ ածում քո մարի լաւ պարգեւները: **Աս** բարեկամ եմ հաւատարիմ և անկեղծ, և եկել եմ խրատ ապալու քեզ հարազատութեամբ և ճշմարտութեամբ, որովհետեւ տեսնում եմ՝ որ դու աշխատանքէն փախչում ես, քո ապագայ լաւ վիճակէն հեռի ես գնում՝ լաւ մարդկութեան հրաժարելով ես, բայց պիտի գիտենաս, որ ոչինչ լաւ բան աշխարհիս վրայ առանց նեղութեան չի ստացուի, ոչինչ ուսումն և մարի լուսաւորութիւն առանց աշխատանքի չի կարելի սովորիլ, ոչինչ մեծութիւն և բարի անուն առանց ջանքի չի ժառանգուի:

Աթէ կը կամենաս **Լ**ստուծոյ շնորհքի մէջ մնալ, ու

սու մն ստանալ, բարի անուն վաստակել, պիտի նեղու թիւն քա-
շես, դառն է ուսման արմատը, բայց շատ քաղցր է նորա պը-
տուղը, եթէ կը կամենաս առաքելիի և երեւելի մարդ լինիլ՝
պիտի այդ տղայ հասակիդ մէջ լաւ ընկերներ ունենաս, եթէ
կը կամենաս, որ ամենայն մարդ քեզ սիրէ ու պատուէ՝ պի-
տի հեռի կենաս ամենայն մոլոր թեմէն և շայլու թեմէն, լա-
քարք ու վարք ստանալ, սովորիլ զանազան ուսմանք և դի-
տու թիւնք, որ սրանք միայն կարող են մարդուն երեւելի առ-
նել աշխարհքի երեսին և անուսհ առնել նորա անունը մեռ-
նելէն յետոյ: Այլ թէ ինձ կը լսես և ստածներս կը կատարես,
փոխանակ անց կացներու քս բոլոր ժամանակը զբօսանքի և վա-
փուկ կենալու և ուտել խմելու մէջ, ինչպէս մինչև այսօր
անց ես կացրել օրերդ: պիտի այսու հետև ամէն առաւօտ վաղ
վեր կենաս և բոլոր օրը պարսպիս ուսմանքով, ուսուց ա-
ւարակէն յետոյ աշխատանքով և զանազան դարձքերով, թէ-
պէտ դորանցից մէկ քանիսը դժուար են՝ բայց աշխատու թիւնք
կը թե թեացնէ: Սեճ գրծ է, ով աշխատու թեան ետեկէն
ման կը դայ, նա թող կը դնէ իւր ուղղութիւնը դիւին, նա պատ-
րաստ է ամէն մէկ մարդոյ գիրկը ընկիլ ու բախու թեամբ, սա-
րերը գետնի հետ կը հաւասարէ, սնդուկը փողով կը լցնէ,
միտքը՝ ինչպէս ծաղկանց բուրստտան զանազան արհեստներով
կը զարդարէ, կեանքը առողջ կը պահէ, սրա պալատումը
ձանձրու թիւնը, նեղբարու թիւնը, շայլու թիւնը, ամենեւեկին
չեն կարող բնակուիլ, իսկ հարստու թիւնը, գիտու թիւնը,
նոր նոր արհեստները գիւտերը, առողջու թիւնը, մէկ խօքով
առաքելնու թիւնը կը բնակուի աշխատանքի պալատի մէջ, զ-
ւարթ և ուրախ դէմքով:

Հաղուստդ պիտի լինի պարզ, և չհետևիս կանացի դար-
դարանքին, զբօսանքդ շատ քիչ, միշտ մարքումդ ունենաս որ
աւելի աշխատանքը լինիս քան թէ շորասէր, ծոյլ և շայլ:
Բնառակու թիւնը կտրէ տալ սրովայնապաշտու թիւն և նորա
բողեական հիշտու թիւնքը շատով կը ոչընչանան:

Իմ անուն է Աշխատասիրու թիւն և բարեկամ՝ եմ աշ-
խատող մարդկանց, ընկեր աշակերտները, կերակրող ընտա-
նեաց, պաշտպան գիտու թեանց և արհեստները, թշնամի ծոյլ
անձանց, փարատիչ նեղբարու թեանց և ձանձրու թեանց, աղ-
բիւր հարստու թեանց, հանք սակոյ և արծաթոյ, ձանապարհ
երջանիւ թեան, ձև ուսու այդեպանները, օգնական վաճառա-
կանները, մի թարիչ երկրագործները, հիմն առողջու թեան,
ուրախացուցիչ ամենայն մտաց, լցուցիչ շտեմարանները և այլն:

Ինձ հետևողներն սեղանը աժանագին է և միշտ քաղցր ու համով, չեն ուտում՝ քանի չեն քաղցած, չեն խում՝ եթէ չեն ծարուած, չեն քնում՝ եթէ չեն աշխատած, նրանց կերած խումածը պարկեշտութեամբ է, քունը հանգստութեամբ, և վերեն կենում առատօր վաղ ուրախութեամբ, ծծում են պարզ ու քաղցր օդը՝ փռաբանում են զՄտուած և գնում են խրեանց աշխատանքին: Մտիկ տնւր երկրադորձին, թէ ի՞նչպէս ամուսնայ օթ ժամանակին ուրախութեամբ և խաղ տակով մանդաղը ձեռքին կուտայ՝ հնձում է իւր աշնան և դարնան ցանած արտերը, ի՞նչքան է խնդում ստանալով իւր աշխատանքի պատգը:

Ա երջապէս ինձ հետևողները օգնականութիւն կը դանեն յԱստուծոյ, սէր ընկերներէն, պատիւ քաղաքացեացմէն, և մահուանէն յետոյ կը թաղեն անմահ յիշատակ ինչպէս իւր ժառանգաց՝ նոյնպէս իւր երկրացոց մէջ:

Այս խօսակցութեան ժամանակը երազիս մէջ աչքերս պէկայած նրա գեղեցիկ պատկերին էի մտիկ տալիս, ձեռքս երկարացրի բռնելու, յանկարծ վարդերի վշտշուտ ձգքները ընկան ձեռքս և ծակեցին, վեր թռայ պառկած տեղէս և ոչ որ չտեսայ, վաղեցի դիւահարն պէս այգւոյ մէջ որսնելով այն աղջկանը, ընկերներս տեսնելով այս կերպ շարժմանքս բռնեցին ինձ, կարծելով թէ դժուել եմ, պատմեցի երազս, նոքա պատասխանեցին թէ, քամի է մտել դու խղ, ի՞նչ աշխատանք ի՞նչ նեղութիւն, քո հայրդ բաւական նեղացել ու աշխատել է, քան զդարբին՝ ոչ որ աշխատող չկայ, ամառ ձմեռ կրակի հետ է կախ տալիս բայց էլն աղքատ է, ի՞նչ է պակաս քեզ, եթէ հինգ եղբարք էլ ուրիշ ունենաս. մինչև աշխարհքի վերջը ձեր հարստութիւնը բաւական է, կեր, խմէ՛, ուրախ կանց, աշխարհէն սիլ ինչ տարա՝ որ դու ինչ տանես, ամէնն էլ պիտի այս անդ մնայ, դու քո կամքդ կատարէ, քանի աղայ ես, երբ կը ձերանաս, այն ժամանակը տանը նստի, հիմի զբօսանքի և ուրախութեամբ ժամանակին է, վարդի պէս բացուել կեանքդ, նեղութիւն ու աշխատանքով մի թառամեցնիր, ի՞նչ աշխատանք, ի՞նչ ուտում, այր ու քնըր զեան հերքէ՛, դալթարդ լաւ կարող ես պահել, այդ էլ չլինի, տարին սիր մարդուն տաս քսան կամ երեսուն թուաման, որ քո հաշիւը չպահէ, դու քո կամքիդ կանց:

Ահ, ես որ աշխատանքից փախչող եմ՝ փախուկ մեծացած, ի՞նչ տուն կը մտնէր սրախ մէջ այն աղջկայ խրատը, թող անանկները և արհեստաւորները աշխատեն օրական հաց

գանկելու, փառք Մատուծոյ, ինչ է էլի ինձ որ աշխատեմ, կասես թէ հազար տարի պիտի ապրիմ, յիսուն, վաթսան տարի ապրելու համար գիշեր ու ցերեկ տանջուիմ, չարչարուիմ, նեղանամ, քրախիք թափեմ թէ ինչ է աշխատումեմ. վրասկ, վրասկ. էդ է էլի, նա ասաւ ես էլ լսեցի, Ա՛յ տըղէքք, եկէք նստեցէք, մէկ լաւ ուրախութիւն անենք, յեգաց պիտի գնանք քանդուած ուսումնարանը, դասս էլ չգիտեմ, առաւօտը մայրս սակին կը տայ, ձեզանից մէկը ճաշի պատրաստութիւնը տեսնէ, ես վարժապետին կը խաբեմ թէ գլուխս ցաւում է հրաման կառնեմ առն գնալու, ու կը գամ այս ակզ, դաք երկուսդ էլ ինչպէս լինի փոքր վաղ ծլկիկցէք ուսումնարանէն ու եկէք ուրախութիւն անենք:

4.

Միւս օրը սակին առայ մօրիցս տաւ ընկերիս ճաշի պատրաստութիւն տեսնելու, խոկիս գնացի ուսումնարան, խաբեցի վարժապետիս, հրամանս այս, դուրս եկայ, և շուտով գնացի այգին, կէս օրին նստանք սեղան երեք հոգիս, սակայն իմ փուչ ընկերներս ուրիշ երկու աշակերտներէ իմացումն էին տուած, նոքա էլ եկան, կերանք, խմեցինք, սկսանք փոքր ինչ ման գալ մարդերի ակներքը, և որովհետեւ գլուխներս տաքցել էր գինուով, ամէն մէկը պառկեցանք ծառի շուարումը կանաչ մախմուր խոտի վերայ վարդերի մօտ: Արեւիկան երազս միտս ընկաւ, տեղս փոխեցի, յանկարծ մէկ մտածմունք եկաւ ինձ, թէ քանի որ հայրս կենդանի է չեմ կարող կամքիս ուզածին պէս նիստ ու կաց ունենալ, թէպէտ ուրախութիւնս պակաս չէ, բայց աչքս մօրս ձեռքին է, թէ երբ պիտի ինձ սակին տայ, որ ուրախութիւն անեմ, մէկ սակին ինչ հերիք է, խաղ ասող կուզեմ, սաղանդար պիտի, որ սեղանը լայս տայ, մանաւանդ ամառուայ երկիւյեան հովի ժամանակը, շապկանց որ չնստիս, լապտերները ծառերէն կախ չտաս, խողի ու սապի ձայնը օդը չոզրդացնէ, շարաթով այգումը չը կենաս, ինչ լազաթ ունի, իմ հայրս երեւի թէ փող վատալիկէն աւել շնորհք չունի, տուն եկած ժամանակն էլ շուտով հաց է ուտում, ու հաշիւները տեսնում, Մատուած վը կայ է, ինչ որ ունի բաւական է, պորտիգուս որ պառկի, ոչ ինչ դործի չգնայ, ուտէ, խմէ, կտարէ, թափէ, չի հաանի, մէնակ փոպի շահն է հերիք, թող կալուածքի եկամուտը, այնպէս է բռնել երկու ձեռքով հարստութիւնը, կասես

Թէ, ձեռքից իրլս մ' են, օրհնած քս վաստակն է, կէր, խօսմ
Մտթուտակն շնս սր 969 տարի ապրիս, եօթանասուն տա-
րեկան մարդ ես, բերանու մի ակու էք չկայ, ուտելու ժամանակը
սուրբ պօռը պօռը կես կայցում եւ այնպէս ծամում, որ Թի-
քին բերանէդ դուրս չընկնի, ձեռք ու սաքից ընկած ես շատ
ծով նստելին, զարկաւ թե՛նէն, շատ սր ապրիս՝ մէկ երեք
չորս տարի էլ, այդ մնացած օրերը գոնէ ուրախ թե՛ամբ անց
կացրու, Թէ չէ՛ ես շատ լաւ գիտեմ՝ ապրիլը, եթէ կմեռնի
հայրս, այն ժամանակ հարստութեան բոլոր իրաւունքը իմ
ձեռքիս կը լինի, կը պահեմ լաւ կատքեր ու ձիւներ, տունս
կը շինեմ՝ ուրախութեան դրախտ, այդույ մէջ լաւ աներ եւ
զանազան ծաղիկներով կը լցնեմ, օրս կանց կայնեմ միշտ զը-
տարձու թե՛ան մէջ, քանի կենդանի եմ, երբ կը մեռնիմ.
պի՛նջ ցաւ չեմ՝ ասիլ աշխարհքէս, ան, զարդ երբ պիտի
մեռնի հայրս, որ ասն կառավարութեան սանձքը իմ ձեռքս
անցնի: Ը, յս մտածմանց մէջ քունս տարաւ, տեսայ երազիս
մէջ՝ որ ծաղիկանց մարդի մէջն մէկ աղջիկ դուրս եկաւ, գէմ-
քը ծիծաղեաց, ձեռքերին փունջ փունջ ծաղիկներ, հասակը
բարձր, մէջքը բարակ, մասները ալմասի, ետըն թի, զմրութեան
ու փրկուցի մատանիքներով լեքը, ճակատին սակիշար, ականջն
ալմասի օղեր, հագուստը զարդերայ, շարժուածքը եւ ման գալը
սիրտս թմրեցնում էր, եկաւ կանգնեցաւ մօտս ծաղիկներ
տուաւ հոս առնելու, չքեց զրկից ինձ եւ համբուրեց, յետոյ
կանգնեցաւ ոտքին ու ասաց, Սիրելի Յարութիւն, ես քս մօր
հին բարեկամն եմ եւ քեզ քս ծնած օրէն մինչեւ այսօր պա-
հել եմ՝ ուրախութեան մէջ՝ որ դուն ինքնդ կը վիայես, ես
խմայայ, որ երեկ այս տեղ քնած ժամանակդ մէկ յիմար եւ
աղքատ աղջիկ է եկել քեզ իրաւ տալու, Թէ դիշեր ու ցե-
րեկ աշխատիր, նեղութեան ներքոյ ընկիր, կասես Թէ մու-
րացկանի որդույ հետ է խօսում, եթէ այդպէս է Թող այն
անելքը աղքատներէ եւ անանկներէ որդուց հետ խօսի, եւ նը-
րանց իրաւէ աշխատիլ, որ առողջ մարմնով դոնէ դուռն մու-
րացկանութիւն չանեն, ու աշխատանքով ապրին, քեզ ի՞նչ
հարկաւոր է աշխատիլ, փո՛ռք Ըստուծոյ ի՞նչ է պահաս,
փո՛ղ՝ Թէ անշարժ կալուածք, նրա յիմարական միտքը այն է,
որ քս ծաղիկած հասակը Թառամացնէ աշխատանքի քրտնքով,
եւ աննում եմ՝ որ քս սիրտդ սաստիկ պղտորված է, միտքդ
խառնուած ու խելքդ շշկուած կեանքի ճանապարհ զբանելու
վրայ՝ որ պիտի ընտրես քեզ համար, այն աղջիկը օտար է, նրա

Ծ.

Այս երազը մեծ ներդրմով թիւն ունեցաւ սրտիս մէջ ,
ամենեւին չէր հեռանում մտքէս , ուր որ գնում էի՝ թէ
տուն թէ ուսումնարան միշտ կարծում էի թէ նրանց հետ
եմ խօսում, նրանց մէջ եմ նստած , ես էլ 17 տարեկան էի ,
արիւնս վառ վառ էր երակներէս մէջ , քանի որ այժմէնք էի
տեսնում , խլիզառում էի գէպ 'ի նրանց , միտքս յափշտակվում
էր խելքս վեր քաշվում , էլ ում աչքին էր դալիս ուսումը ,
ճերմակի հայրս խրատում էր , բայց ո՞վ էր լսողը՝ սպառնալիք
էր ապիւս , ո՞վ էր վախեցողը , վերջապէս դուրս եկայ ուսում-
նարանէն և մտայ հօրս կրպակը վաճառահանու թիւն անելու ,
մեր գործակատարները ուրախացան իմ խրանց մօտ գնալու հա-
մար , ըստ որում այնուհետեւ , եթէ օրը մէկ մանկ թ էին գո-
ղանում , հիմիկ հինգ կարող են զողանալ , և մեզք իմ վը-
րայ գցել , 'ի հարկէ սաղ էլ կը դայ , գլխաւոր գործակալը
գարձաւ ինձ հետ մալու թեան ընկեր , և պակասը նա սովս-
րեցրուց , կրպակը կոխակէն յետայ գնում էիք պանդոկինե-
րը , ուր մինչեւ կէս գիշերը ուրախութեան մէջ էինք լինում :

Մէկ օր փոզոցով անց կենալսս ժամանակը յանկարծ
մէկ պատահանէն կնքած թուղթ գցեցին , վեր առայ , տե-
սայ ինձ վերայ էր գրած , բաց արի , կարդայի , հասկացայ՝ որ
թուղթ դցող այժմիկ սիրահարուած է ինձ հետ և հրաւիրում
է իւր տուն , ինչ ասել կուզէր , զոյն ինչ կուզէ՝ մտ թը գի-
շեր , միւս օրը գնացի ճաշին նրա մօտ և ուրախութեամբ անց
կացրինք ժամանակը , նրա անոյշ խօսելը , նրա ծիծաղ և վար-
դանան գեղեցիկ դէմքը , շոքերը թու թիւնը հոգէ հոգի մտաց-
րին : Այնուհետեւ այն տունը դարձաւ իմ տուն , համարձակ
գնում ու գալիս էի , և աժան չնստեցաւ ինձ այս իմ անխելք
երթեկութիւնը , երբ որ կրպակի վեց ամսուայ հաշիւը տե-
սանք , իմ վերայ դրուեցաւ վեց հազար մանկ թ : Արի՛ հիմիկ
ճերմակի հօրս պատասխան տուր , ի՞նչ պէտք էր արած՝ որ
հայրս չլմանայր , ծախի դաւ թարր փոխեցի և վեց հազար մա-
նկ թ վատտակ ցոյց տուի , հայրս ուրախացաւ , բայց երբ ելու-
մուտը սկսաւ ինքն հաշուել , խարդախութիւնս երեւեցաւ և
հօրս նոյն ժամայն լծուածք խփեց , լեղուն կասուեցաւ , ձեռ-
քը ու ոտքը թուլացան , խելքէն պակասուեցաւ , քանի նայ-
ում էր ինձ ան էր քաշում , բայց ի՞նչ օգուտ , ես իմն ա-
րեւ էի , և նա այն տնոյն էր ընկել :

6.

Երեք օրէն յետոյ հայրս մեռաւ, երբ ես 23 տարեկան էի, ըստ իւր արժանաւորութեան կատարեցի թաղման կարգն և պարտքս ողջ քաղաքի բնակիչքը այն հանդիսումն էին: Հիմիկ տան կառավարութեան սանձքը ընկաւ իմ ձեռքս. դէ, Յարութիւն ջան կամօքիդ ուզածը այսուհետեւ կատարէ: Մայրս տեսնելով իմ այսօրինակ անկարգ շարժողութիւնքը շատ ու շատ խրատում էր ինձ, լաց էր լինում, աղաչում, պաղատում, որ ուղղեմ ընթացքս, բայց ո՞վ էր ականջ դնողը, սող օրը այդումն էի, տան երես չէի տեսնում, քէֆ, ուրախութիւն, դուարձութիւն թագաւորիւմ էին մեր այդումը: Հեշտութեան չատուածուհին էր մեր կառավարիւքը, անառակութիւնքը, զեղխութիւնք էին մեր ընկերքքը: Այնպէս էի զարգարել այդիս զանազան անուշահատ և զեղեցիկ ծաղիկներով, կ'ատելիւ թէ այս կեանքի դրախտ է, մանողը չէր ուզում դուրս դնալ, պիւլպիւլները ծառերի և ծաղիկանց թըփերի վրայ լաւարացին որ երգում էին, մարդոյ սիրտը թըմբում էր նրանց քաղցրախօսութենէն: Ահա կեանք, ահա վայելչութիւն աշխատէ: Այդեպանին հրամայել էի՝ որ եկողներին չարդեի այդի մանիւքը, այլ ամենայն որ համարձակ տուն ու դուրս անէ: Տես այժմ, մանուսանդ կիրակի և պարագ օրերը թէ ի՞նչքան քէֆ սիրող աղայք և ի՞նչքան կանայք ու այլեկանք զեղեցիկ հագուստներով զարգարում գալիս են, սուսուսանց մարդերումը որ նստում էին՝ կասես թէ իրանք էլ նոր ծաղիկներ են, նոցա նստաքայլ ման դալը կանաչ ու պրտալուի ծառերի ներքոյ, մարդուս աչքը իրանց էին քաշում, աչքեր ունէին ծով ծով, ունքերը երկնային կամար, թշերը նուան կիզի, շրթանքները վարդի պէս կարմիր, ատամները մարդարտի հատիկներ, շնքները իբրև աշտարակ, ձեռքերը թափած մում, խօսակցութեան ժամանակը պոռչներ շարժումքը նման էին ծովու ծածանման, ձայները սխալի, ասում էի ոչ ուսում, ոչ խմում, ոչ քնում, այլ միայն սրանց մտիկ տամ: արդեօք կարելի՞ էր կշտանալ, ոչ քանի մտիկ էի ատլիս, այնչափ քաղցս տեսնում էր. մահ էր ինձ համար, եթէ մէկ րոպէ աչքս յետ էր մնացել նրանցմէն, ամենեցուն հրաւիրեցի ճաշ, երազումս տեսած աղջիկները այժմ աչքիս առաջն եմ տեսնում, կը լինէր արդեօք քան զինձ երջանիկ աշխարհքի վերայ, որ այն րոպէին զգում էի, ո՞ւմն էր թուում վտղը. բայ արի պարկի բերանը, աւատ և շույլ հայ տուի, նորատ-

առւմ էին, իսկ ես նայում էի նոցա գեղեցիկ կերպարանքին, նոցա շարժողութիւնքը, նոցա ինձ հետ ծիծաղելով ու ժրպտակով երբեմն էլ քաքապով խօսիլը ուշքս աանում էր, նրանց հեռանալը մահ էր ինձ համար, նոցա մէջը կար մէկ աղջիկ տասն և հինգ տարեկան, առաւել գեղեցիկ քան զմուսները, թէ պատկերքով և թէ համեստութեամբ, որ կողմը գնում էր, պահապանի պէս եակից ման էի գալիս, սրտիս մէջ անկաւ մէկ սէր, ան նրա նման աշխարհքիս վերայ կը գանկի^ն արգեօք, ի՛նչպէս նկարագրեմ նորա գէմքը, տասն և չորս օրական բոլորած լուսնի կրնումանէր, բարձրահասակ, բարակաշուրթն, կարմրածուշ, կամարաունք, աչից, այնչափ աղջկանց մէջ թագուհի, ամէնի աչքը նրան էր նայում, ամէնքն էլ ցանկանում էին նրա հետ խօսիլ, ո՛չ թէ միայն տղայք, այլև աղջկունք: Սա էր Պ. Ֆելեքսի աղջիկ Աննայն:

7.

Երեկոյն մօտացաւ ամէնքն էլ ցրուեցան, գնացին իրանց աները, ես էլ իմ առն, բայց Աննայի սէրը չէր թողում ինձ հանգստութեան մէջ մնալ, մինչև արբրակահնչք ակզիս մէջը շուռումուռ եմ գալիս, երեւիայութիւնը բերել է մօտս կանգնողը, երբեմն էլ զանազան բաներ եմ խօսում, մինչև որ ձայնս մայրս իմանում է, գուրս է գալիս գէպի ինձ, ձայն է տալիս, բայց ես չեմ լսում, կարծում է թէ ցնդուել եմ, յանկարծ մէկ աղմուկ տանս մէջ, լաց, սուգ, վայ, այս ձայներէն զարթեցայ, պատմեցի մօրս, թէ սաստիկ սիրահարած եմ: Պելեքսի աղջկայ վրայ, եթէ կարելի է ինձ համար հարսնախօսութիւն արած նրա մօր հետ, ապա թէ ո՛չ աշխարհքէն կը կարչում, էլ ինձ չիս աննել:

Մայրս ուրախացաւ լսելով ամուսնանալոյ խնդիրս խօսք առաւ, և միւս օրը մարդ ուղարկեց Պելեքսի կողմ մօտ, և սա յայտնել էր իւր աղջկանը՝ թէ Յարութիւնը կամենում է քեզ հետ պսակիլ, գիտես որ մեծ հարստութեան ատէր է, ինքն միակ ժառանգ, ո՛չ քոյր ունի ո՛չ եղբայր, եթէ կամք կը տաս, ես էլ կամք կը տամ: Աննայն լինելով ուսեալ աղջիկ, ո՛չ հա է ասում, ո՛չ չէ, այլ երեք օր ժամանակ է խնդրում միտք ամեկու, և անս՛ այն օրը մէկ նամակ է ուղարկում իմ մօտ, որի մէջ գրած էր այսպէս:

Արեւիկ Յարութիւն, գու ցանկանում ես պսակուել ինձ հետ, բայց այդ շողկապը երկու կողմէն էլ անքակտելի է, ևս

ինչպէս աչօք տեսել եմ և տկանքօք լսել ձեր ընթացքը՝ դուք շատ շատը էք, և կարծեմ թէ բառականին դուներ լինէք ծախած: Այդ շատը թիւնը դուցէ և ամուսնացած ժամանակն էլ դործ անէք և ապա վերջին աղքատութեան հասանիք և ընտանիք մուրացկանութեամբ ասրին: Երայլութեան համար ոչ ոք բարի անուն չէ ստացել, նորա վերջը կործանումն է, ինչպէս յայտնի է քեզ Պ. Մատնի հարբատութիւնը, որ մահուանէն յետոյ մէկ միլիօնից աւելի կայք թողուց, բայց նորա մեծ որդին, որին յանձնուած էր իւր դեռահասակ եղբարց և քուերց հոգաբարձութիւնը, իւր շատը լութեամբ վասնեց առ ձեռն դուներն և ապա վաճառեց իւր կալուածքը, որի սյգին դնեց ձեր հանդուցեալ հարբայն այն սյգին, ինչպէս զու էլ մի և նոյն շատը թիւնն էս դործում, ինչ գործել էր Պ. Մատնի որդին և այժմ այն հարբատ մարդոյ որդիքը օրական մշակութեամբ են կառավարուում, և դստերքը չափահաս դեռ տանն են նստած առանց ամուսնութեան: Այս ապաքէն, և թէ դու ևս նորա պէս շարունակես քո ընթացքը՝ մի և նոյն ապարազութեան մէջ պիտի ընկնիս: Ահա իմ վերջին խօսքը, եթէ ճշմարտութեամբ կը խոստանաս ձեռք քաշել այդպիսի շատը և անօգուտ ծախքերէն, ապա հօր նման վարես կեանքդ, ևս էլ կը խոստանամ ամուսնանալ քեզ հետ, իսկ թէ ոչ, կը խնդրեմ, ինձանից ձեռք քաշես:

ԱՅ ԼԵՐ

մնամ 'ի սրտե բարեացակամքս Աննա .

Այս թուղթը կարդալն մէկ կողմէն բարկութիւնս էր շարժում, նրա այսպիսի համարձակ յանդիմանութեանց վրայ, միւս կողմէն երեսս կարմրատակում՝ սրդար համարելով ինձ առեւած անարդանքը, մտայ խորին մտածմանց մէջ, նորա սէրը վառված սրտումն, աշխարհքը սքինչ էր համարել տալն, թուղթը կարդալուս ժամանակին երեւակայացնում էի, թէ երես երես է խօսում հետս, առայ դրիչս և զրեցի հետեւեալ թուղթը:

Սիրեցեալ իմ Աննա

Կարդացի քո պատուական ձեռքով դրած մարդարտաշար թուղթդ, որ ծոցէս չեմ հեռացնում, և բոպէ բոպէ մտիկ եմ ապիս, քո վարդապետ կերպարանքդ աչքս առաջն է նրա

կարուած : Սիրելի՛, քո բոլոր յանդիմանական խօսքերը արդար
 և իրապի եմ համարում, և մեծ ներգործութիւն ունեցաւ
 սրախ մէջ . զգացի և զգում եմ իմ արած անխելքութիւն-
 քը, այն ամէնը պատանակութեան հասակս էր ստիպում ինձ
 դարձելու, այժմ հասակս առած եմ . և ինքնս նկարագրում
 եմ աչքիս առաջը ապագայ վիճակս : Դատ ազդեց ինձ Պ .
 Մնասնի որդւոյ օրինակը, ես խոտտանում եմ վարիլ այսու-
 հեռե ինչպէս օրինաւոր և խելացի մարդ, ասն բոլոր կառա-
 վարութիւնը, եւ ու մուտքը կը յանձնեմ քո խոհեմութեանը :

Ա՛ն սիրելի Մննա երբ կը լինի այն օրը, որ դու հա-
 լատաս այս իմ ճշմարիտ զգացմունքիս և դրութեանս, և խօսք
 տաս ամուսնանալոյ ինձ հետ, որ պիտի լինիս իմ տան բաղ-
 դաւորութեան պատճառ, ձեռքս չէ զօրում մէկ մէկ արտա-
 յայտել լծղժի վերայ իմ սրախ զգացմունքը դէպ 'ի քեզ,
 այլ միայն այս կասեմ, սոջ լիք եմ կալմիւր վարդ, սոջ լիք եմ
 սիրելի :

քո Յարութիւնի համար :

Այս թուղթը ուղարկեցի հարսնախօսի ձեռքով, Մննայն
 երբ կարգում է՝ տալիս է իւր հաճութիւնը, և ի՞նչ ուրա-
 խութեամբ լցուեցաւ սիրտս լեւելով նորա հաճութիւնը, դր-
 ժուտք է ստորագրել, մանաւանդ մօրս, համարելով այնուհե-
 աե ուղղած վարք ու բարքս և օրինաւոր մտորկանց հաշուը
 մտած ինչպէս իմ հայրս էր :

8.

Միտայ տեսնել հարսանեաց պատրաստութիւնը, շուայլ
 պատրաստութիւն, մինչև տասն հազար մանկժի արմատեղէն
 և զանազան լծանդաղին քարեղններ, մինչև երկու հազար
 մանկժի շարեղէն ուղարկեցի նշանամիտ, խի տունս զարդարեցի
 իբրև թագաւորական պալատ, մայիսի 19 ին 1715 թուին պը-
 ոտիվեցայ արգեօք ի՞նչ զգացմունք ունէի այն բոպէին, երբ
 նայում էի կնոջս զարդարված իբրև թագուհի, ճրագները
 լոյսը բնիած նրա զարդարանքի վերայ, աչքերս խոտղեցնում էր,
 չէր թողնում համարձակ նայել, կարծում էի թէ աշխարհ-
 քը ինձ են տուել, նոր կեանք, նոր բաղդ, ծիծաղելու ժամա-
 նակը կարմիր շրթանքը վարդի թերթերի նման էին շարժում,
 ատամները մարդարտի նման շարուած, աչքերը դէպի ինձ նա-
 յելու ժամանակը՝ կասես թէ ջրի ալեքներ է խլում, ունքերը

ծիածանի պիս կապած, ճակատը սագալի հման էր վայլում, ոտ
կիծեղ մազերը արեգակնաման շողշողում, պարանոցը արբա-
յախան գիտանոց, կարծր Սարսուհի այդ պիս կը նմանէր և
կեղբիկ հաս էր բարում, ձեռները նաճեայ ճիւղերի պիս
քաշ ընկած, հասակը շմշատ ծաս, արդեօք կը դանա էր նրան
համեմատ աշխարհքի երեսին, լժմբու լժիւնը պատել էր ինձ
միանգամայն չէի իմանում, արդեօք երազումն եմ լժե արթ-
նա լժեան մէջ, նրա քաղաքաւարի և քաղցր խօսելը զբառում
էր սիրաս, միտքս ուշքս մինչև մէկ ամիս տանէն դուրս չգը-
նացի, քանի նայում էի, այնչափ քաղցր շատանում էր, ա-
հա երջանիկ կեանք, յիրաւի որ գեղեցիկ է եղեալ ամուս-
նա լժիւնն, որոյ պատմն է առարկնու լժիւն, ելժե սրբու լժեամբ
պահպանէ նորա կապը, երանի այն ծնողաց, որք խրեանց
որդւոյն կը պատկեն տան և ո լժ տարեկան հասակին, և նա
ընկնելով ամուսնական լժի նեղքոյ, հեռի կը մնայ ամենայն
մուլ լժեռէն և շապու լժեռէն, կրակի աշխատանքի ետեհն
լինիլ էր ընտանիքը պահպանելու համար, բայց նոքա՝ որք
խրեանց կեանքը շապու լժեամբ են անցուցանում, և ապա
ամուսնանում, լժեպէտ կարճ ժամանակ պահպանում են իւր-
եանց սնձը, բայց յետոյ սանձքը կարում են և աւելն են
գործում առաջուան մուլ լժիւնքը. ինչպէս պատահեցաւ և ինձ
դժբաղդիս :

9.

Մէկ ամսից յետոյ դնացի կրպակս, ահա եկան հաւա-
քուեցան հասակակից տղայքը շնորհաւորելու, առան ինձ և
գնացինք մեր այգին, պատրաստեցի լաւ ճաշ, շատ լաւ ու-
րախու լժիւն արկնք և երեկոյեանը դարձանք ամէնքս մեր ար-
ները: Աինա տեսնելով ինձ շատ լաւ քէֆի, հարցրուց լժե
ընչու ճաշին չեկար, այնչափ երկար սպասեցինք քեզ, որ ե-
րեկոյեան ժամին հաց կերանք, պատմեցի անցքը, և կինո ըս-
կաւ լալ, լժե կրկին սկսեցիր շապու լժիւնը, կրկին սկսե-
սեցիր առաջին ճանապարհը. Աստուած, ի՞նչ անեմ, այս ի՞նչ
տղաբաղդ վիճակ ես աշքիս առաջը նկարագրում, ինչպէս
դառն եմ տեսնում ապագայս, ան. երբ կը լինի արդեօք,
որ իմ մարդուս կատարեալ տեսնեմ անտեսու լժեան և շա-
վաւորու լժեան մէջ. այն ժամանակը լժե և մահ պատահի
ինձ, հօդ չէ, երանի լժե քանի կենդանի եմ դառնա լժեամբ
չանցուցանեմ օրերս, արտասուքի ծովն մէջ չընկղմիլն անձնս:
Արտասուքը սրծա լժեայ առաւի պիս վարդագեղ լժեքը

ջրում էին, մնացի քարացած, սառած, փայտացած, կամեումս էի մէկ քանի խօսք արտաբերել, բայց լեզուս չէր զօրում, սկսայ ես էլ լալ, և հաղիւ թէ դորձնականաւ իջուցի նորս բարկութիւնը, շեջուցի սրտի բոցը, մխիթարեցաւ փոքր ինչ և սպա դրկախտանեալ համբուրեցինք միմեանց, և ես պատճառ գտայ կրպակը գնալու. կհոծս սիրտը հանդարտեցնելու համար, մէկ քանի օր ճաշ ու երեկոյ տուն էի դնում, յետոյ քեֆ անելու և դալով տուն խաբում էի թէ այս ինչ անձին մօտ հրախրուած էի, նա հաւատում էր, սակայն իմացաւ խաբէութիւնս, շատ ու շատ որ յորդորեցին նա և իմ մայրս յիտ կենալ այդպիսի անատակութենէն, այս ակազ մօրս չհամբուրեցի, բացուեցաւ մեր մէջը մեծ խօսակցութիւն.

Բացի, մայրս այդ խրատը՝ որ այժմ տալիս ես ինձ, ընչ չուն աղայ ժամանակիս չտուիր, և ինձ այս կերպ մեծացրի ու հիմիկ լաց ես լինում:

— Ո՞հ որդեակի, երեխայ ժամանակիդ այնպէս կը սրտահանէր վարվել քեզ հետ:

— Չէ, մայրիկ, գլխաւոր և լաւ սնունդը ու դատուարակութիւնը հարկաւոր է մտադաշ ժամանակին տալ, ըստ որում աղայի սերտը չխաբած հաղի կը նմանի, ինչ որ ցանեայ այն կը հնձես:

— Մի՞թէ քեզ անառակութիւն և մոլութիւն սովորեցրինք, քան լեցի որդեակի, այդ ինչ ես խօսում:

— Ճշմարտն եմ ասում մայրիկ, անառակութիւն և մոլութիւն չէք սովորեցրել, ըստ որում հասակս էլ չէր ներել, բայց ձեր և իմ ծծմօր վարվելը ինձ հետ զսնազան մութութեանց սերմեր սերմանեց սրտիս անդատտանի մէջ. և հասակս մեծանալով, նորս էլ մեծացան, որոց պատուը ահա քաղում ես:

— Ի՞նչ սերմերէնք ցանեցինք:

— Սպասէր, տեսմ. կարծեմ թէ ձեզ աւելի յայանի լինի, քան թէ ինձ, որ երեխայ ժամանակէս իմ կամքի մեծացրիք, ինչ որ անում էի՝ թէ լաւ, թէ վատ, չէիք արգելում, և այս կամապաշտութիւնն օր ըստ օրէ արմատացաւ սրտիս մէջ:

— Մենք երեխային միշտ այդպէս ենք մեծացնում, և եթէ այդ կերպ մեծանալը վատութիւն լինի յառաջացնում նորս սրտի մէջ, կարծեմ թէ աշխարհքի երեսին մէկ օրէս նաւոր մարդ չի դանվի:

— Չէ, չէ, շատ էք սխալվում մայրիկ, նորս երբեմն

երկխայի կամքն են կատարում, երբեմն էլ փափուկ ծեծում են, բայց դու սկզբից մինչև մեծանալս միտկերպ մեծացրիր, թէ ի՞նչ է, միածին եմ, բայց յայսմանէ դու չէիր արդեօք ինձ օրական սոխի տուօղը ուսումնարան դնալու ժամանակը, մէկ օր հարցրած կան՝ թէ ի՞նչ բանի վրայ մտկեցիր սակին, կարծեմ թէ չես հարցրի:

— Աս կարծում էի թէ պահպանում ես տուած փողերը:

— Մէկ օրդ հաղար, շատ լաւ պահպանեցի, այ՛ սղորմելի, դու ես բուն պաաճառը իմ անսուակաւ թեան:

— Մի՞ թէ ես բեղ այդ բանի համար էի փող տալի:

— Հապա ի՞նչի համար • մի՞ թէ չէիր խմանում, որ տղայի ձեռքը փող տաս լաւ բանի վրայ չե մտկել, այլ սքւտին ուղածը կը կատարէ • սաղ օրը տուն չէի գալիս, մեր այգումն էի լինում քէֆ անելու, երբեմն էլ հարբած էի դալիս • մէկ օր խրատած կան թէ այդպիսի մոլութիւն մի՞ գործիր, քաւ լնցի, այլ քո դորձքդ էր իմ վատ արարմունքներս ծածկել իմ հօրմէն, երանի՛ հայրս խնայեւ էր, թնղ ծեծէր, անարգէր ինձ, և ես օրինաւոր մարդ էի դառել • բայց սփսսս, որ դու չես կատարած քո մայրական պարտքդ, ինձ հետ չես վարուած ինչպէս որդւայ հետ, այլ իբրև օտարի, բանի անղ չդնելով իմ վատ վատ գործքերը, և հիմիկ երկու ձեռք ես արեւ մէկ գլուխ, ու լաց ես լինում թէ որդիս վատ է, այդ լացը մատղաշ ժամանակիս պիտի ունենայիր, և իմ ապագայ վիճակի համար հոգս քաշել • այժմ ժամանակը անցել է, ծառը մատղաշ ժամանակին կոլորեն, երբ հաստացաւ էլ չի ոլորվի, այլ կը կոտրվի:

10.

Այս խօսելէն յետոյ մայրս սկսաւ լալ, միտք բերելով իւր դէպի ինձ ներգործութիւնքը, ճանաչելով իւր մեղաւորութիւնը, իսկ կինս մուս կողմից սկսաւ խօսիլ:

Սերելի՛ Յարութիւն, խօսքերէդ իրեն՝ թէ դու միտք չունիս քեզ ուղղելու, և մի և նոյն ճանապարհաւ պիտի ընթանաս:

Այս հարցմունքին մնացի շուարուած, չգիտեմ ի՞նչ պատասխան տամ, անցաւ մէկ ժամ, իրար երեսին նայում էինք առանց բան խօսելու • կրկնեց կինս ընչն պատասխան չես տալի:

— Ի՞նչ պատուխան տամ, սիրելի Մինա, շատ լաւ եմ հասկանում իմ արարմունքս, զիտեմ որ դավելի բան չէ, ոչ որ չէ հաւանում ինձ բայի իմ ընկերներէն, սակայն ի՞նչ անեմ, շատ եմ ցանկանում թողնել առաջին գործքերս, բայց երբ տանէն դուրս եմ դնում՝ շուտով ընկերքս պտտահում են և սկսում ենք քէֆ անել: Վա՛ն՝ դավիւր սրա ճարը, դուցէ ձեռք քաշեմ նորանցմէն:

— Վորա հնարը այս է, որ քեզ համար կանոն դնես, այսուհետեւ ամենայն օր ճաշ ու երեկոյ քս տունը դաս, քս տանդ հաց վայելես. քս ընտանեացդ հետ ուրախութիւն անես:

— Ի՛նչ ես ասում, ո՞ր մէկ օրը միշտ տուն գամ, չէ որ երբեմն էլ քէֆ անելէ հորդաւոր հասակացաց հետ:

— Այդ գործը կարօզ ես քս տանդ կատարել:

— Իսկ եթէ այդին դնամ:

— Այդ էլ ամիսն մի անդամ:

— Բա՛ն, միանդամ է՛, կիւրակի օրերը որ դպիս է աբիւնս երակներին մէջը վառվում է, սիրաս ուզում է դուրս թռչել, թէ ե՞րբ պիտի դնամ այդին, այդոյ համը, հտար ուրիշ է, տունը չե կարող այն համը ցոյց տալ:

— Թանգ ամիսը երկու անդամ լինի, չէ որ բարեկամաց աներուսն էլ էք ուրախութիւն անում, մի՞ թէ այն հաշուի մէջ չէ:

— Մինա ջան, քեզ կարճն ատեմ, ինչպէս վերեն տասցի, զգում եմ, բայց ինչ արած, որ սիրաս չէ համբերում, հաւատայ դիժ չեմ, բայց ընտթիւնս ծնած օրէս վատացրել են:

— Յարութիւն ջան, ահս՛ երկու զուակ ունիս, դու քս մօր քեզ հետ վարմունքէն ես զանգատ անում և զգում ես այդպէս մտի լինելոյ պատճառը, ուրեմն զիտելով այդ ընչո՛ւ չես քոյ զուակացդ բարի օրինակ լինում:

— Եստ ուղիղ է ասածդ, զուակի լաւ մեծացնողը մայրն է և ոչ հայրը, երանի՛ կը լինէր, եթէ իմ հայրս էր մեծացրել ինձ և ոչ մայրս, ա՛խ մայր, ա՛խ մայր, իմ ապարդղու թեան պատճառ, ա՛խ սնունդ, ա՛խ բարի սնունդ. . . վերջապէս թողնե՛ք այս Զօրս հողին Մտտած լուսաւորէ, ամենեկն չունի միզք իմ անառակ վարքի մասին, նա տառօտը կը գրկէր, կը համբուրէր երես և կերթար իւր գործին ճաշին դպիս էր հաց ուտելու և մտքը ինչ կը քնէր, կրկին կերթար իւր գործին, իսկ երեկոյին առանձին նստած իւր ննջօրանումը իւր օրական հաշուները կը անսնէր, բայց մայրս:

մայրս, համարձակում եմ ասել. անպիտան մայրս, որդւոյ թշնամի մայրս, ինձ այսպէս մեծացրեց, նա այնպէս էր հասկանում, եթէ երկտայ ժամանակիս ինձ սաստել, անարդել կամ ճեճել էր, ես կը մեռնէի. եթէ այդպէս լինի, ուրեմն ալքատ և զլուզական ծնողքը միշտ ճեճելով, բորիկ, անդտակ, ակլոր պահելով իւրեանց զաւակացը, կարծեմ թէ մօրս հաշուով, ո՛չ մէկը կենդանի չէր պիտի մնայ:

— Երկու զարմանք ինձ բռնելէ այդ խօսակցութեանդ վրայ:

— Ի՞նչ,

— Ահա ասեմ. մէկ կողմէն լսելով քո խօսակցութիւնքը՝ Արիստոտէլ և Պլատոն փիլիսոփայից եմ նմանացնում, բոս որում լսելօք ես խօսում, ինչպէս կը վայելէ կառարեալ մարդոյ, իսկ մեռն կողմէն քննելով քո գործքը բոլորովին մարդկութենէն դուրս են, զարմացրատար եմ լինում:

— Գու ի՞նչ ես կարծում, մե՞ թէ մոլի մարդկերանքը անխելք ես համարում. ո՛չ, ո՛չ, այդպէս չէ. մոլի մարդիկը առ հասարակ լսելօք են, բայց բնութիւնքը վատ. դեռ ասէն թէ իւրեանց գործքը բարի չեն, սակայն չեն կարողացել ձեռք քաշել:

— Օտրամնք, մարդ այդչափ զգացողութիւն ունենայ, և չկարողանայ ուղղել իրան:

— Սովորութիւնը արմատացեալ մտքի, սրտի և կամքի մէջ երկրորդ բնութիւն է փոխարկվում, և ես ճանաչելով ինձ՝ ամենեւին երեխանցս մօտ չեմ նստում, որ չսովորին և նորանք, և զլիսաւոր պարտականութիւնը նորանց բարի սնունդ վերա համար քեզ վերայ է, և յոյս ունիմ, թէ դու քո զաւակացդ կոշտատես լաւ դատախարակելու, ունենալով ինձ օրինակ:

— Ուրեմն յոյս կարե՞մ քո լաւանալոյ համար:

— Չէ, չէ, մի՛ կարիք, դեռ երկատարդ եմ, շուտով կուղղեմ ինձ, մի՛ վախիլ, մինչեւ մահս այսպէս չեմ մնալ:

— Տոցէ Աստուած, որ շուտ ուզվես քեզ:

— Այդպէս թող լինի:

11.

ՏԵՍԻՍ 1.

Արևս միամտացաւ. ճշմարիտ որ ես էլ էի աշխատում ուղղելու ինձ և մէկ քանի շարաթ առուտուրիս զգաստ էի. այդի գնալը կամ զըօսանքը կարճեցի, ճաշ ու երեկոյ միշտ

տանն էլ լինում, մէկ օր մեր տան առաջնի բուրաստանումը կարպետի վրայ նստած, յանկարծ քուն տարաւ, և ինձ տեսայ մէկ ծաղկաւէտ և լայնանիտ դաշտի մէջ, շրջապատուած բարձր սարերէն և անտառներէն, ջրերը խօսաջաղով թափվում էին քարաղլաններէն, ու դաշտի ծաղիկները ջրելով զընում թափվում էին անտառների մէջ, ծաղիկները հտոր եղեմական էր, սօթ ամենեւին չկար, արեգակն զօրութիւնը չէր նեղացնում, սարերի պատուական հովը վախճանով դաշտի երեսին ծաղիկները ծովի պէս ծածանում էին, թուշտարները քայքայ եղանակելը միտքս զմոյլեցնում, զանազան պալատներ կային շինուած մարմարեայ քարերէն, սակեքանդակ և տեսակ տեսակ նկարուած, արևի շողը վրէն բնկած չէր թողնում ուղիղ մտիկ տալ, շատ տեղերում էլ մարմարեայ աւազաններ և շատրուաններ, մէջը սակեղոյն ձկներով լեքը, սարերի զուխրներին կայր նայնպէս զանազան ստարաններ, բայց մէկ սարը՝ որ առել բարձր էր և կասեռ թէ պտուկը հոտած էր մինչև երկնքը և նոցա մէջ տեղն էր, նրա վերայ առել զեղեցիկ շինուածք կային, պատերը սլմասեայ, միջերբումը զանազան թանկագին անիւր խաղացրած, այնպէս էր երեւում ինձ, սրպէս թէ արեգակն տանն էր այս պալատը, իւր կտրին տնէր շատրուանի նման շինուածք, որից դուրս էր գլուծմ ջրեր և իւր չորս կողմն սարերի վրայ դեակեր էր շինում, և այն ջրերն էին այս դաշտի ջրոյները:

Օտրմացայ այս տեսարանով, մտայ խորին մտածմունքի մէջ, թէ արդեօք կայ ուրիշ աշխարհքում ոչսպիտի հրաշալի բան, և ի՞նչ է պատճառը, որ ես այսքան տարի է միշտ լաւ քեզի տեղ եմ որսնել, ու միշտ հիմիկ չեմ գտել, և ահա՛ յանկարծ երեւեցաւ ինձ մէկ սղջեկ, հաղնուած պարզ սպիտակ հանդերձ, կռան տակը զիւրը, դօտիկը կախած զանազան բանալիքներ, ձեռքին մէկ կողով, որի մէջ կային մեկբառ, տակն, թեկ, մամուց և այլ զանազան գործիքներ աշխատութեան, ծիծաղելով մօտեցաւ ինձ և ասաց, թէ հարաթ թիւն, ես այն հոգին եմ, որ քսան տարի առաջ երեւցայ քեզ ձեր այգումը և զանազան բարի խրատներ տուի, բայց դու ոչ մէկը չես կատարել և ընդհակառակն իմ և քո թշնամոյ խրատներին հետեցար, և քո լաւ վեճակը զցեցիլ թշուառութեան մէջ, միշտ քո հայրդ քո վատութեան պատճառաւ մեռաւ, և դու բոլոր կայքը վատնեցիր, կերար, վրչացրիր անտակոթութեամբ ու հիմիկ մէկ պատանքի դնէն առել բան չունիս:

15 տարեկան ժամանակին մեր այդպիսի մէջ իրատեց, և անսուն է Մշխատութիւնս. պատասխանեցի ապա, թէ դու չեմ Մշխատութիւնը. ասաց այն, ես եմ. տեսնում ես այս պատուական դաշտը ամենայն տեսակ ծաղիկներով լեբը, տեսնում ես այն մարմարեայ շինուածքները, նոցա մէջը լեբն են աշխատողներով, թէպէտ դու բոլորովին հեռացար ինձմէն, բայց ես չեմ հեռացել քեզմէն, եկ այժմ, տես իմ պալատներս և համեմատիր Հեշտութեան պալատի հետ, որ ինձմէն յետոյ քեզ երեկեցաւ և ծուռումուռ խրատներ տալով խելքահան արաւ քեզ, մինչև որ այդ վերջին ստախճանին հասցրեց: Արա բնակարանը ես քեզ ցոյց կը տամ թէ ինչ տեղ է, նրա հետեւողները ո՞ր ստախճան թշուառութեան մէջ են, թէպէտ նա ցոյց էր տուել քեզ շատ շքեղ ու բազմա և զուարթ խրատներ, դեղիցիկ ալջուհիք, քաղցր խողասողներ և քաղցրախոտ թուղանքներ, բայց այդ բոլորը աչքահապտութեամբ են. ես նրա ամենայն խարեւութիւնը ցոյց կը տամ քեզ, ու կիմանաս մեր երկուսիս խրատը թէ ո՞րն էր քեզ բարեկամ և ո՞րն թշնամի:

Այս խօսքերը լսելով, նկարագրեցի իմ կնոջ խօսակցութիւնը, իմացայ շատով թէ ինչ մտքով է խօսում, ու շողբութեամբ ականջ էի դնում, համարեա՞ թէ մնացայ առաջին ընթացքս, և այս տեղի վայելուչ դրութիւնը մէկ կերպ փոխխօսութիւն տուաւ սրտիս, կամքիս և մտքիս, կարծեցի թէ սոնձք տուաւ ձեռքիս վատ կիրքերս սոնձելու, և յանկարծ մտայ հետաքրքրութեան մէջ այս տեսած շինուածքներէ վրայ թէ դաշտու՞մ, ուր կայի, և թէ սարերի գլխին, որք հեռուանց երեւում էին, մեծ աղաչանքով խնդրեցի այս իմ բարեբար խրատատուէն և պաշտպանէն ցոյց տալ ինձ այն շինուածքներն: Բռնեց ձեռքս ու տարաւ մէկ ահագին շինուածքի մօտ, որ բռնած ունէր հինգ օրովար հայ. շինութիւնն մարմարեայ. հանեց ջրիցը մէկ մեծ բանայլի, բաց աբեց դուռը, կողպէքի ձայնը թնդեց տունը, մտանք ներս. ինչ տեսնեմ. կարուանսարայ, ո՞չ, պալատ, ո՞չ, այլ բերդ մէջը մեծ փողոց. անցուդարձի ճանապարհներն լայն և քարայտաակ, աւաղաններ և շատրուաններ հարկաբաւոր, չորս բոլորքը կրպակներ, գործարաններ և վերելք աներ, ու բախտութեան ձայները բանելու ժամանակը օդը լցնում էր, հարսանեաց տուն կը համարուէր, քան թէ աշխատանաց, պարսպ անձն ամենեկին չկայր, մարդ, կին, սղջիկ, սղայ, աշ-

խառում էին, երեխայքը դիմացը նստած մակի էին տալիս, կրպակներն վրայ վերակացաք կոյնն երկու հատ, մէկն անուռն էր Ռ-դղու-Լի-ն, միւսինը Չափա-որո-Լի-ն : Վարան ճակատին գրած էր Աշխարհ-Լի-ն :

Կրպակներն մօտ դնացինք և ահա դարբինը, պղնձգործը մեծ մեծ կռանները ձեռքը ստած երկաթ ու պղինձ են ձեծում, կրակի հետ կախ են տալիս, Աղամայ քրտինքը փոխել է սրանց, մէկ հալաւ հաղած, երգում են, խնդում, ձայն են տալիս, , , Յողեղ է ասէն Բանի աշխարհ-Լի-նը : Աշխարհ-Լի-նի ճեռքը անհայ չի Թալ, Ժաւա-Լի-նին է Ժայր Ժաւա-Լի-նին, և Ժաւա-Լի-նը աղաքար-Լի-նին, , : Ոսկերիչները զանազան ոսկեղէն և արծաթեղէն անական քաներ էին շինում, սրանք էլ երգում էին , , Աշխարհ-Լի-նին հողից ոսկի եւ արծաթ է հանում, , : Պատահիր ինչքան արժանեղէն և ակնեղէն զարգէր էին շինում, և ձայն էին տալիս . աշխարհի համար անհայն ինչ արժան է եւ աշն . հողէն ոչ Լի-նի ձայն Ժայր փոխաւ . աշն անհայն հարստ-Լի-նին , ու որ հողա-տէ , , : Վերձակը շոր է ձեւում, ձայն է տալիս . , , Բարեա-ժաշէս, ի՞մ ասեղէն կրծով մէ՞ դուն փերստոսան է՞մ պահում, շէն ի-նայ աշխարհ-Լի-նին սերմն , , : Արեւիկն ժանգոտ պղնձեղէն ամաններ է կլեկում, ձայն է տալիս , , շէն ինչ Ժանգոտներն ար շուր շուր փուն ինչ Ժայ , , : Այլըանդը մէկ քօռ էլ էր նալ-նում, ձայն էր տալիս . , , շար ըլն քօռ իշաները որ քօռ ՚ի քօռ քարի վրայ ման փան, նանները շուր Ժաշլին եւ ինչ Ժայ էլ շուր փան ապրո-սոր արտա , , : Վարալը ձայն էր տալիս , , , շարանն աշխարհ ու արաւը , որոց հաշն շար ըլնի արտա-սորի համար , , : Սոցա նման արախ արախ երգում էին և միւս արհեստաւորները : Յանկարծ զանգակը խփեցին և փողոցը մնաց սուս , ամէնքը նստան ճաշին և օրական կերակուրն էր հաց, պանիր, կես չարէք գլինի, մէկ խօսքով պարզ և համեատ կերակուր , որ տանից աղարկել էին . նստան ճաշ և տանն ըրագից յետոյ սկսան իրեանց գործքերը կատարել : Այս ժամանակումը կրպակ է կրպակ ման էր գալի վերակացուն, սրի անուռն էր Չափա-որո-Լի-ն :

Այս փողոցումը մէկ մեծ կշիւք կար, որոյ վրայ զրած էր, լծէ՛ , , Լինժեալ ըլնի այն Ժայրը որ անհայն կշիւք Ժայր համ Լեւեա , , սորա վերակացուի անուռն էր Ռ-դղու-Լի-ն :

ՏԵՍԻՍ 2.

Այս շինուածքից զուրս եկանք և տարաւ միւս մարմնաբանեայ շինուածքը, որ կլինէր ութն օրավարի աեղ. դարմանալն էր նորա շէնքը, զեալնը սող մարմնաբեայ քարերէն էր, զանազան ծաղկուէք և ծառեր անցուդարձի ճանապարհներն երկու կողմը անկած, որք շուաք էին անու՛մ անցկենօղը գլխին, հազարաւոր շաարտ աններք զեղեցկացնում էին այս շինուածքը: Սա էր վաճառականաց և զառաքներն աեղը, որոց կրպակները էին մաքուր և խոտակ. մտնօղը զմոյլում էր, նոցա խօսիլը քաղաքավարութեամբ. խորքանշուր կրպակի գլխին գրած էր Աբգարոս-Յիւն, և բակի մէջ աեղը մէկ մարմնաբեայ սիւն կայր, որի չորս կողմը գրած էր յ Արիժեալ լինի այն հարբը, որ ունենայ չափ ձե՛ծ կամ փոքր: Սորա վերականգուի անունն էր Ճշմարտութիւն: Առեաուր անողներն էին անթիւ: Աշխատութիւնն էր նոցա գործը, խարդախութիւնը կորել էր: Շուայլութիւնն վրաիւել էր, այլ ամէնքն ձայն էին տալիս Չափադրութիւն և Պահեցողութիւն:

Այս աեակ առեաուրը տեսնելով՝ ցանկացայ ես էլ ունենալ այս աեղ մէկ կրպակ, մանաւանդ ամենայն վաճառական ճշմարտութեան չափը ունէր, և ասացի իմ քարերարէն, կարելի՛ է, Տիրուհի, ինձ էլ այսաեղ մէկ կրպակ տաս առեաուր անելու:

— Ինչո՞ւ չէ, պատրաստ է կամեցողներն հասնար, ով որ իմ դաշինքս կը կատարէ:

— Ի՞նչ է քո դաշինքդ:

— Ողորտութիւն և Ճշմարտութիւն չափ ու կշռքի մէջ, չափադրութիւն և զգասրութիւն ուտել խմելու մէջ, և աշխատանքութիւն:

— Մի՞ թէ սոքա միայն այստեղ են դառնալում:

— Ո՛չ. այլ ամէն աեղ, բոյց ոչ ամենայն մարդ է կատարում իմ դաշինքս. ես ամենայն աեղ եմ, բոլոր աշխարհի երեսին ման եմ գալիս, և ով սք իմ դաշինքս կը կատարէ, նրան միշտ օգնական եմ, նրանից չեմ հեռանալ, և նա կենաց սպրտատի հասնար ոչինչ կարօտութիւն չի քաշել:

— Մի՞ թէ սրանք քէֆ, ուրախութիւն չեն սիրում:

— Ամենայն օր, երբ երեկոյ լինի, կը փախեն կրպակները, կը զբօսնուն այս դաշտի մէջ պարկեշտութեամբ, խօ-

սելոյ իւրեանց արհեստի օրական հաշիւը, յետոյ հաց կուտեն չափաւորութեամբ, ու կը հանդատանան, իսկ առաւօտուն լոյսը բացուելուն պէս կը զարթնին, ազօթք կանեն. յետոյ փոքր ինչ նախաճաշիկ կուտեն և կերթան իւրեանց աշխատանքին:

— Երանի թէ հայրս ինձ համար այդի չէր թալել, որ իմ անառակութեան պատճառ դարձաւ:

— Այդին չէ մեղաւոր, այլ քո վատ դաստիարակութիւնը, քեզ համար երկինքը վճուելէ մեծ շնորհք, բայց դու ընդ հակառակն դէպ 'ի չարն ես գործ ածում, այժմ էլ կարող ես կորցրածդ, վասնաճդ հետ բերել, և թէ խելքըդ գլուխդ հաւաքես ու իմ ետեւն գաս, ինձ քեզ միշտ օգնական կանչես, ինձ քեզ ընկեր անես, և իմ պաշտպանութեան ներքոյ մնաս:

13.

ՏԵՍԻ, 5.

Այս խօսքերը ունեցան բաւական ներգործութիւն սրբտիս մէջ, բայց հետաքրքիր էի տեսանել և միւս շնուութիւնքն, տարաւ մէկ ուրիշ մեծ շնուածքի մօտ, որոյ դռներն էին երկաթի, դրան ճակատին դրած էր Օգոստոս-Թիւն, բայ տրաւ դուռը, մտանք ներս սատակէ շնած ճանապարհի վերայ, երկու տակ էր շնութիւնը, սրահի մէջ երեք մեծ աւաղան կային, չորս կողմը զանազան ծաղկունք և ծառեր, մէջ տեղը մէկ մարմարոնեայ սիւն, որոյ վրայ դրած էր Տանգիլո-Թիւն, տարաւ ման ածեց օթախնիքը և տեսայ բազմութիւն կանանց և տղկանց, որք ամէնքը նստած աշխատութեանց վերայ էին, ոմանք շոր էին կարում, ոմանք քարդահ, ոմանք սակեթել գործուածք, ոմանք թէլ էին մանում, ոմանք ապրեշում յետ տալի, այսպէս ամէնքն էլ գործի էին, լուծութիւնը թագաւորել էր սոցա մէջ, իւրաքանչիւրը իւր գործին էր նայում: Պարկիշտութիւնը նկարուած էր ամենի երեսին, սչինչ չեմ ասում գեղեցկութեան, որք չքնադատեսիլ էին, նոցա վերա տեսուցն էր Աշտոտիլո-Թիւնը, հաղուսան էր պարզ, սպիտակ և մաքուր, յիբաւի նախանձելի բան էր: Աշխատակրութիւնը սխաւ ասել ինձ, Յարութիւն, քո կինդ էլ այս տեղ է մեծացել իմ հովանաւորութեան ներքոյ, նա շատ կը

յոս աջացնի տունդ, եթէ դու նրա խօսքէն դուրս չգտայ նա պարկեշտ է նիստ ու հացում, զգատտ ուտել խմելում, խելօք տանախիկն, աշխատասէր և ժուժկալ:

— Արանի՛ թէ Տիկին, եմ մայրս էլ քեզ էր նմանել և ինձ բարի դատարարակել:

— Ըստ սակաւ կը պատահի, որ հարուստ մարդկանց որդիքը շատը չլինին, ըստ որում բնական չեն սովոր աշխատանքի և վաստակի, այլ լաւ սպրեւու, լաւ ուտելու, լաւ խմելու և լաւ խաղալու. այնպէս են կարծում, թէ իւրեանց հօր վաստակը անհատնելի ծովէ, չի ցամաքի:

— Ուրիմն ո՞վ է մեղաւորը նոցա այդպէս մեծանալուն:

— Առաջին՝ մայրն է, որ քանի տղայ է, մօրը հողատարու թեան և դատարարակութեան ներքոյ է մեծանում, և այդ ժամանակումը մեծ հոգս պիտի ունենայ, մեծ աշխատանք պիտի քաշէ նորա բարեղք դատարարակելը վերայ. Արկրորդ, հայրը՝ երբ տղայն ու թնտարեկան եղև, տայ նրան ուստ մնարան կը թելու, և ապա աշխատանաց լծի սակը ձգէ՝ որ իմանայ վաստակի դիրը, և հօր հարստութիւնը օրինաւոր կառավարէ և պահպանէ: Իսկ եթէ մայրը կամ հայրը արդային փող կը ասն մխելու, արած յանցանքին գոնէ թիթե մրէժ ինդրութիւն չեն անել, այլ նորա տղայութեանը կը տան, թէ բան չկայ, երեսայ է, խելօք չե հասնում, վասն որոյ մեծացած ժամանակը կը լինի հեշտասէր, շոտը, անառակ խտտապարանց և սանձքը կտրած:

— Հաւան եմ ասածներդ ո՞վ Տիկին, և ես խոտանում եմ այսուհետև որ ինձ ուղղեմ:

Այս խօսքիս վերայ ծիծաղեցաւ Աշխատարութիւնը, և ասաց, քանի՞ անգամ այդ խոտամունքը տուած ես, բայց աշխատանքէն, ժուժկալութենէն, պահեցողութենէն, չափաւորութենէն և ողջխոհութենէն հեռի ես մնացել, և միշտ հեշտութեան ես հետեւել: Ա՛յ, գնանք վերև:

14.

ՏԵՍԻՒ, 4.

Վնացինք վերև, և տեսայ ուսումնարան օրիորդաց, ուր սովորեցնում էին կար ու ձև, և աղաթական ուսումն, նրանց վերաանուցաց անուանքն էին՝ Պարիէշտութիւն, Աճելիւթութիւն:

Ողջութեան, Օգտութեան, Հեղուքի, Խոնարհութեան, Լսարանապետութեան, և ամէնքն էլ միասեակ շար կին հաղած սպիտակ բարակ կտակ է, վարժապետաց անուանքն էին. Տանօրինութեան, Բարոյաշինութեան, Արկիւղ Աստուծոյ, Իմաստութեան. և Ղշմարութեան, սոցա զլեւասը վերաեստ չն էր Աշխարհաբնութեանը, որ ինձ հետ ման էր դալի:

Օ մայրեցայ այս տեսարանքով, զարմացայ այս կարգադրութեան վրայ, ցանկացայ մնալ փոքր ինչ ժամանակ, յանկարծ տուին զանգակը և աւարտեցաւ ուսումը, բոլոր աշակերտները հաւաքուեցան մեծ դահլճի մէջ և նոցա հետ վերաեստ չները մինչեւ հոց պատարասիլը: Արբանց ընթացքը էին պարկեշտ, խօսակցութիւնը քաղաքավարի, ամենեկն շէր երեւում նշան անպարկեշտութեան: Աշխարհաբնութեանը սկսաւ խօսիլ մէկ այլևայ հետ որ էր տասն և երկու տարեկան:

— Սիրելի Մարիամ, ի՞նչն է առաւել զայլ լինն աշխարհիս վերայ:

— Աստուծոյ երկիւղը:

— Ի՞նչպէս:

— Աթէ ամենայն անձն ունենայ իւր սրտի մէջ Աստուծոյ երկիւղը, նա միշտ հեռի կը մնայ մոլորութենէն, և սուրբ իմաստութիւնը նորա մտմնոյ և հոգւոյ մէջ կը դանել իւր համար հաստատ բնակութեան տեղ:

— Իսկ եթէ չար է անձն այն:

— Ո՛չ երբէք, զն զրեւել է Յանձն չարարուեստ իմաստութիւնն ո՛չ մտցէ:

— Աթէ սոյդպէս է, բնչու շատ չար մարդիկ իմաստուն են:

— Տիկին, իմաստութիւնը երկու կը բաժանի՝ Աստուծային և սատանայական, չար մարդկանց իմաստութիւնը է սատանայական, ինչպէս էր Ազիպացոցը և Քաղդեացոցը, և այժմ ևս շարունակվում է, թիպէտ ո՛չ առաջին ժամանակուայ պէս, այլ ոմանք կանայք և ոմանք այր մարդիկ այդ սատանայական իմաստութիւնը գործածելով խաբում են պարզամիտ և երբեմն ևս ուսեալ անձանց իւրեանց ապուստի համար:

— Ո՞րն է նոցա իմաստութիւնը:

— Հաւահամոյտութիւն, որք թուչունքի թուչելոյ վերայ զանազան դաշակութիւնք են անում, գարի զցելը, լրբի զլցելը, թուղթ բացանելը, մամ վառելը, թուլանալով խօսելը, թատ խիւլը, սուտումուա զրեւը թղթի վրայ, ոմանց ջուր

են անեւ տայլե և խմայնում, ոմանց շեմքումը թաղում և ոմանց շարի վերայ կարում, այս ամէնը են սատանայական խնաստութիւն և չկայ նոցա մէջ Աստուծոյ երկիւղը :

— Աստուծոյ երկիւղէն յետոյ ո՞րն է դովելին :

— Սուրբ սէրն :

— Ի՞նչպէս :

— Եթէ Աստուածանից երկիւղունը նա կըսիրէ ամենին իբրև խր հայր, մայր, եղբայր և քոյր, կը կամենայ նրանց լաւը, մաշորածներին կը քարոզէ ուղղութեան ճանապարհը, անանկաց, կարօտեաց կօզնէ, արամածներին կը մխիթարէ, օտարներին հաց կը տայ, ամենի համար բարի կը կամենայ :

— Սարգոյս ի՞նչ է հարկաւոր աշխարհքի երեսին :

— Ղլխաւոր հարկաւորութիւնքը սրանք են. աշխատասիրտ թիւն, պարկեշտութիւն, չափաւորութիւն, ժուժկալութիւն, զգաստութիւն, ողջախոհութիւն, և այլ առաքինութիւնք :

— Ի՞նչ ժամանակ պիտի սովորին այդ առաքինութիւնքը :

— Օճուած օրէն :

— Ի՞նչպէս :

— Սայրը միայն չէ պարտական երեսային ծիծ տալ և նրա վերայ արթուն լինիլ, որ չը վնասիլ, այլ գլխաւոր պարտականութիւնն է կաթնի հետ բարի դաստիարակութեան կաթն ել ծծել տալ, առաջին բարի օրինակը ինքն լինի, հետի մնայ ամէն տեսակ միմաստութիւն առնելէն, և երբ որ երեք կամ չորս տարեկան դառնայ, աստուածաբաշտութեան թիժ և սկզբունքները սովորեցնել, ընկերսիրութիւն, չափաւորութիւն, դինի խմելէն բոլորալին հետի պահել, և երբ 7 կամ 8 տարեկան դառնայ տալ ուսումնարան, սակայն նորա բարբի և վարբի վրայ ունենայ մեծ նկատողութիւն, որ վաստակարարակամ աղայոց հետ ընկերութիւն չանէ :

— Այդին, լաւ պատասխան տուիր :

Ճմարեան ասեմ զարմացայ այս օրինորդի պատասխաններէ վերայ, կասեա թէ գիտութեամբ էր խօսում իմ վերայ կամ ինձ ճանաչում էր թէ չէ, չգիտեմ, միայն իմ վաստակարարակիլը երես էր տալիս, կարմնեցայ, դեղնեցայ, դանազան դոյն մոխրել, յանկարծ արաստուքս առուի պէս բղետեան և հեկեկալուս ճայնը լսեց կինս, վաղեց շուտով դէպի ինձ և զարթեցրուց :

Աչքս բաց արի, անսայ իմ պարտեղումն թիլին ընկած :

Հարցրեց կինս , թէ ի՞նչու էիր լաց լինում , յիբարի դեռ արատաւքս թախիլում էին , պատմեցի երազս , սկսաւ կինս էլ լալ , և ճշմարիտ խօսք սուսի հեռանալ այն ամենայն դարձքերէն , որք վատացնում են և հոտրում մարդոյ անունը , Լնպատմելի էր կնոջս ուրախութիւնը , շատով վազեց եկեղեցին , մոմ վառեց և մտաք տուաւ Լստաւծուն այս իմ անակնկալ դարձի համար , յետոյ եկաւ և վաթթթուեցաւ շըլընքովս , համբարումէ ինձ , աւրախս թեան արատաւքը թախիլում էին վարդանման թշերի վերայ , գնացինք տուն , մօտ բերին թէյ (չայ) , բայց խօսել չկայ , մինչև թէյի աւարտիլը լուսմնացինք , և կինս յառաջագոյն սկսաւ ձայնել , և Փառք քեզ Լստաւծ , մտաք քեզ , յաղազս ամենայնի մտաք քեզ , և Լսն ձայնի հեռ խառնեցի իմ ձայնս , և ընթրիք անելէն յետոյ մտայ իմ ննջարանս ու պատկեցայ :

15.

ՏԵՍԻՒ 5.

Լսս առաջին տեսիլքները մտքս չէին հեռանում , պատկերի պէս առաջևս տեսնում էի , մտք էի տմամ թէ արդեօք այս ի՞նչ տեսարաններ նկարագրուեցան երազումս , այս ի՞նչ իսկական դարդախարներ օրինաւոր քաղաքականութեան , մտքս իբրև այլիսմեալ ծով չէր հանդատանում : Լնխատաւիրութիւնը չէր հեռանում աչքէս , 2 ժամն խիեց և քունս տարաւ , տեսայ ինձ կրկին այն ալջկանց դահլիճումը , խօսակցութիւնը աւարտելէն յետոյ խիեցին զանդակը և բոլոր ալջկանքը նստան ճաշի , մէկը վերատեսչացմէն որոյ անունն էր Պարկէշապետիւն մնաց ալջկանց մօտ և ինձ համար առանձին սենեկում պատրաստել էին ճաշ , ուր և հրաւիրվեցայ , սեղանակիցս էին վարժապետները , Տանախնութիւն , Բարդյախանութիւն , Լքրիլուղ Լստաւծոյ , Իմատաւթիւն , և ճշմարտութիւն . նոյնպէս և վերատեսուչքը , Լնթթթութիւն , Ողջախոհութիւն , Օգտատութիւն , Հեղութիւն , և Լստաւծովաշտութիւն և ամենի դիւին նստեցաւ Լնխատաւիրութիւնը , նորա մեծ կս . ճաշը ընտիր և գեղեցիկ , չափաւոր և բարեխառն : Լմենի երեսին նկարուած էր իւրեանց անունը , ևս ամթթիցս գլուխս խոնարհացրել եմ և չեմ բարձրացնում , աակէ տակ նայում եմ որանց արարմունքին և շարժողութեանցը , Սկսաւ խօսակցութիւնը զանազան առարկայից վերայ : ԱՇխԱ-

ՏԼՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵ իրեն զբախնարանց սխառ խօսիլ այսպէս :

Սիրելի՛ բարք , կոյ՛ աղեօք աշխարհչա մերայ այնպիսի գործ , այնպիսի բան , որ կարողանայ դէմ կանգնել աշխատութեանը , կարծեմ՝ թէ ոչինչ . աշխատութիւնը սարերը կհատասարացնէ զեանի հետ , աշխատութիւնը ծախբը կը նրսածէ , ամենայն դժուարութեանց կը յայլթէ , ոչ ապաքէն կսկեմ , որ սարերի մէջէն և զեանի տակէն տկույ , արծաթոյ , պղնձի , երկաթի , արձրձի , ալմասի , և ուրիշ ուրիշ տեսակ հրահալելեաց և թանկացիս բարերի հանքեր եմ բաց ա՛նում , որով ամենայն մարդ հարստանում է : Ո՛չ ապաքէն այրիք և սրբեր , որք ինձ են յոսացել , իւրեանց ապրուստը գտնում են . ամենայն արհեստագործ ինձանով է ապրում , ամենայն երկրագործ , այդեղործ ամառվան սաստիկ օթթի՛ժամանակը բրտա՛նչը հեղեղի պէս վազելով նորանց շինքէն աշխատում են իւրեանց գործին և իւրեանց տան տարեկան ապրուստը պատարաստելէն յետոյ աւելորդը վաճառում են : Ո՛չ ապաքէն այսչափ գործարաններ իմ միջնորդութեամբ են շինուած և յառաջ գնում , ոչ ապաքէն այսչափ դիտուն անձինք իմ ձեռքով են անուն և խնամութիւն ստացած , ուրիմն չի ամուշիլ այն անձն , որ ինձ կը խնդրէ , որ ինձ կուզէ իւրեան ընկեր . ինձ համար իմաստուն մարդիկ վճռել են այսպէս « Յայլթօղէ ամենայնի Մշտատութիւնն ,

Գեմ՝ կարող վճռարար ասել՝ թէ աշխարհ ամենայն ինձ է հետևում , ոչ՝ կան այնպիսի անձինք , որք բարբառիկն հետացած են ինձանից և են անգործ , ձրի ատող և խօզ , պարպ շրջող , աչքը ուրիշ ձեռքին , և այսպիսի մարդկանց վատացնողքք են հասարակութեան գլխաւորները , իշխանքք և հարստաները , որք ամենեկն չեն մտիկ ապրիս ողորմութիւն ուղղներին , թէ ի՞նչպիսի անձն է , այլ առ հասարակ ապրիս են : Մ. յս անպիտան անձինքը իւրեանց համար արհեստ են շինել դռնէ դռն ման դալը , եկեղեցւոյ պարխաղներում և փողոցներում նստիլը ու անցուգարձ անօգնելին փող ուղեղը , և ամենքն էլ վախած են աշխատութեանէն , նորանց մէջ կան այնպիսի զուարթ , առող և առաջ անձինք , որոց սորբմութիւնն ոչ թէ միայն չպէտք է տուած , այլև լատ ձեծելով բանութեամբ մշակութիւն անել տալու է , այս անպիտանները բաւական չեն համարում այսօրինակ ծուլութիւնը , ձրի և անարգ ապրիլն , իւրեանց զուակացն էլ են սալարեցնում , մանածելով հետեւերը , բայց ախտս որ երեւելի մարդկանցէն ոչ որ հարցնող չկայ , ահա՛ իմ պալատում երկուս աչօք կոյր

մարդիկ) որք առողջ են մարմնով, աղ են աղում, խի անդամալայծներն, զօսացեալները, և ըստըրովն զբուսածները մարմնական զօրս թենեն՝ որք ոչինչ չեն կարող գործել, նոցա միայն եմք պարտական պահելու :

Բայ ՚ի սորանցից քանի՞ քանի՞ երկատարդներ փախած, հեռացած ինձանից անասիւթեան դրօշակի տակը մտած զինեաներումը, այդեատաններումը օր ու զիշեր անց կացնելով իւրեանց մկրտած կաթն են կատարում, և քանի՞ քանի՞ տըզոյք են վաանում ու ոչնչանում նոցա ձեռքով, արդեօր մէկ հարցնող կայ թէ նորանք պարագ ման դալով ի՞նչ տեղ են մնում, այս է վերջին ծուլութիւն հասարակութեան գլխաւորներին :

ՏՆՆՏԻԿՆՈՒԹԻՒՆԸ սիսեց իւր խօսքը. Տիրուհի . մեք որչափ աշխատում ենք մարդկանց լաւութեան համար, ընդհակառակն շատերը նրանցից հեռանում են ու փախում մեզանից, և հակառակորդի ետեկն են մանդալի, որ է Երայրութիւնը, քանի՞ քանի՞ հարուստ աներ քանդվեցան անասական հաշիւը չպահելով, և քանի՞ արքատ աներ հարստացան ինձ հետեւելով : Անանց մեծ մասը ձեռք են վեր տաւել ինձանից իւրեանց աղամարդկանց դասն քրտնքով վատտակը շատլութեամբ ոչնչացնելով, չեն նայում նոցա աշխատանքին, այլ միմեանց նորաձեւութեանը, աղքատը հարուստին է մտիկ տալիս և ոչ թէ իւր կարողութեանը, կռւում է, անարգում է, խեղդում է տղամարդուն, թէ դրացիս այս է հաղել. ես էլ պիտի հագնեմ, սղորմել մարդը դու իր վայ է տալիս, յիշոց, ձե՛ծ, բայց չէ լինում, անկատարում կինը իւր խօսքը յառաջ է տանում, բայց վայն տարել է այն մարդոյն, որ երեսն ջրով է և ամօթ լսած, դատել է դերի իւր կնիան, փողերը մոխրել են տալիս առանց խնայելու, նմանապէս կերակուրը առանց ինձ հարցնելու շատլութեամբ են տատարատում, սղորմել մարդը մէկ փոքր ժամանակ դիմանալով, վերջը մէջքը կտորված է շքում անդործ և պարտպ, բայց ինչ տեղ ինձ լսում են, ինձ հետեւում, սիրում, օգնութիւն կանչում և բնիկը շինում, նորանց սունը յախտեան չէ կործանվում որովհետեւ հիմքը իմ վերայ է դրուած, ինչպէս քարի վերայ :

Այս աւելի եմ բնակվում զիւղացոց տանը, որոց կանայքը կատարեալ անտիկնութեամբ իւրեանց աները լաւապէս կառավարում են, շատ այրիք և սրբեր ինձ հետեւելով այնպիսի անտեսութեամբ են կառավարվում, կատես թէ իւրեանց մարդկանցմէն հազարներով փող է մնացել, երբ որ

շատերի համար մէկ իրիկնահասցի գին չէ մնացած, բայց զարմանք այս է, որ հարստացիներն ևս առաւել մեծամեծաց տրներումը ևս աւել ընտիր թիւն չունին. ինչպէս դամէշ նրստած են սանը, ծառայից և աղախինները վերայ չունին հայեցողութիւն, անական պաշարը, որ աեղ պահուած է չունին մտիկ տալ, ամենեկն հոգսերուն չէ, թէ և աւելորդութեամբ մտիկն, միմիայն իրանք հանդիտանաւին, հանդիտահայ աւան կաւրին ման դան քեֆ անկով, և հանդիտ քնեն, թէ կամենան ողջ առնը դատարկեն ծառայքը, մէկին երկու միտին են ցոյց տալի, հարցնող չկայ, հոգարարձաքը ոտում են հաշիւ աննող չկայ, առածները սուրբ ու ճշմարտ ևն բնդունում, ոչինչ կատիւ անք չկայ, միայն ինքն բանի ձեւք չտայ, նրանց պարտնակ շարժմունքով, ևս այնպիսի աներէն հալածուած են, ինչպէն կարելի է որ թեւ ու ստեղ առնու ձեւքը, ու շորի կամ ուրիշ անական իրեղէնները վնքը ինչ պատուածը կարէ. մեղքի, մտաք կը ցաւի ստեղ բունելով, նա որ այդ շինի, պարագ ո՞վ մանդայ, մտըցնեբումն ո՞վ շքէ, լասո և պրօֆիբրանս ո՞վ խաղայ, չէ որ ժամանակը կը կորչի, այդպիսի բաների համար դերձիկ կայ, առնէ մանէ թը թող կարէ. վրասի, վրասի, ինչ տանտիկին, ախսս քս մօրդ, որ սատը չէ ճնել, իւրիանց մարդկանց տունը շնոցնելու, և երբ ինքն լաւ տանտիկին չէ, խելքը անաս չէ, հարստութիւնը կորչում է, և յետոյ անձորացած տունն էլ ինքն է աւելում, կերակուրն էլ է ելում, շորն էլ է կարում, ապասուն այնպէս է հուպ տալի, որ երկու է դառնում, նոր է խելքը գլխին հաւաքում, բայց ոչ, անցել է ժամանակը. այդ վաղ պիտի մտածէք. Իմաստունը ինձ համար այսպէս վճռեց.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, համեստութեամբ սկսու խօսիլ. Պատուական քնք իմ, այդ ամենայն խօսակցութիւնքը շատ ուղիղ են, դուք ցաւում էք ձեր աշխատանքի վերայ, ձեզ ստանալու համար ժամանակ կայ սրտած, իսկ ևս ճընվում են մարդոյ հետ, ուրեմն ստացէք, թէ ինչ քան թշուառ վիճակի մէջ եմ ես. իմ մաքուր և խօսակ աղբիւրը պղծում են մութութեամբ. Բոտուած ամենայն մարդոյ ստեղծել է բարի, բայց կարող են արդեօք նորան մեղադիր ընել թէ ինչու ենք չար, քաւ լեցի, ոչ թէ աւել, այլ մտածել: Բոտուած պարզեւել է մեղ միտք, հանձար և բանականութիւն ջոկելու լաւը վրասէն, և առել է ազատ կամք. Փոխանակ դէպի լաւն դործ անելու, դէպի չարն են յառա-

Ջողիում, այն սուրբ սղբերը պղտորում: Օճիողքը երեխայի մաքուր արդար և անմեղ բարոյականութիւնը խանդարում են իւրեանց անմեղ վարվելով, ձայն եմ տալիս, թէ երեխայը լաւ չէ մեծանում, ամօթ է քեզ, որ չես խրատում, ամբողջապէս անսար, կամապաշտ, բարկացող, կռուարար, յիշոցնատու, խրատիւր, սաստիւր, յանդիմանիւր, միսանդամ չըսանէ, ախսն է, վարք ու բարքը կանախտանանայ, յետոյ կը դղջաս, բայց նա միտանակ լսելու ինձ, ընդ հակառակն անարգում է, ես բնակիւմ եմ համեստ, պարկեշտ և լաւաբարոյ մարդկանց տան, նորա սիրով ընդունում են ինձ, այցելու թիւն եմ անում և միս մնացեալներին, այլ ի՞նչ օգուտ, երբ չեն լսում, նորանց բարոյականութիւնն էլ խանդարված, ապականուած է վասնորոյ հալածուած եմ նրանցից: Պիտի առէք թէ աղիաութիւնն է պատճառը, այդ այդպէս է, սակայն քանի՞ քանի՞ լաւատուրեալ անձինք միմիայն դիմակները երեսներին զբաժ պարզամիտներուն խարելու, և մեղ ժողովելու համար բարեբարոյ մարդ են ցոյց տալիս իւրեանց, սակայն բարոյականութեան խանդարմունքը շուտով զրկելը քրեայնում է, որոց գրուածքներն մէջ աղբալին անարգանք, խայտառակութիւնը և երբէմն էլ սրիշ տեսակ զբուծեամբք զանազան անձանց անպատուել, այդ նշանակում է նոցա բարոյականութիւնը աղայ ժամանակէն խանդարուած լինելով, սուտով ոչինչ կերպով չէ կարողացել կակիլել և ուղղել, նաքա որք ինձ խնդրում են, իմ խրատիս ախանջ են դնում ամէնքն էլ զովքրանուած են պատմութեանց յիշատակներն մէջ, Վիլիստիայն ինձ համար վաւեց այսպէս: « Սիայն բարոյական առաքինութիւնն է արժանի պատուոյ, »

Երբորդ վարժապետը, որն անունն էր ԵՐԿԻՒՂ ԱՍՏՈՒԾՈՅ, սկսեց իւր խօսակցութիւնը: Ի՞նչ անեն Մշակատախրութիւնը, Տանտիկնութիւնը, Բարոյականութիւնը երբ որ ես հալածուած եմ շատերի սրահն, մանաւանդ, շատ լաւ տուրեալ անձանցմէն, ոչ ապաքէն, չէ ճշմարիտ Մշակատախրութիւն, երբ ես չկամ նրա սրտի մէջ, և նա խարդախութեամբ է գործ անում իւր արհեստը: Ո՛ւր կը մնայ ճշմարիտ Տանտիկնութիւնը, երբ իմ միտանակ լըբութիւն է բոյն դրած նորա սրտի մէջ, ի՞նչու է նեղանում այդչափ Բարոյականութիւն քոյրս, երբ ծնողքը զաւակներն սրտումը իմ հիմքս չեն գցել, ոչ ապաքէն այդպիսի անձանց համար վըճուեց Վրիստոս, թէ, յ, յՄտուածոյ ոչ երկնէք և ՚ի մարդկանէ ոչ ամուսէր, ի՞նչ էք կարծում պարկեշտասունքնք:

մի՞ թէ քանի մի ուսուցիչներն զբուսածքը աշխատասիրութեան պատգ էր համարում, ոչ . ոչ . սխալ է այդ կարծիքը . նրանց զբուսածները լինն են թունուոր մտքերով, նորանք այնպէս են կարծում, որպէս թէ վարագուրով կամ ծածկած մտքերով զբուսածները չեն հասկացում, բայց շատերը սենեակով ինձ խրեանց հոգւոյ տան մէջ կասարում են իմաստունի խրատի առաջին պարբերութիւնը, թէ .
« Մի տար պատասխանի անդամին, զի մի՛ և դու նմանող լինցիս նման: Մի՛ թէ ամենայն կին հանախկին է, ոչ . նա է՛ սլ սր ինձ պահում է իւր մօտ, ինձ սիրում է, նա ամենայն կերպով կաշխատի համեստ և պարկեշտ լինիլ, թէ ուտելում, թէ խմելում, թէ նստիլ վերկենալում, թէ հագուստում և թէ զբօսանքում, բայց նա՛ սր ինձանից հեռու է, այս ամենայն բաներէն դուրս կմնայ և միայն իւր մարմինը պաշտելով՝ Պարտանի կերակուր կը դառնայ: Տարրաշահանութիւն քոյրս նեղամում է՝ թէ անբարոյահանութիւնը տիրել է միանգամայն: Վաւր աշխատեցէք իմ հիւրս զցելու ամենի սրտի մէջ և ապա ձեզ համար բայ է ամենայն սրտի դռները, պատրաստ և մտքած է ամենայն աղետը թենէն հոգւոյ առնը, կարող էք այն ժամանակ արձակ համարձակ ճանապարհ դատնել միտնելու նոցա մէջ, և ձեր բարի սերմերէնքը ցանել, ու պտուղը վայելել: Իմաստունն ինձ համար այսպէս վճռեց . « Սկզբն իմաստութեան երկիւզ Տեառն: »

Չորրորդ վարժապետը ԻՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆ անուամբ տարածեց ձեռքը և սկսաւ խօսիլ այսպէս . « Ես ՚ի սկզբանէ աշխարհի Մտածոյ հետ էի և յառաջ քան զյախտեան . ես կը բնակիմ Մտածոյ երկիւզ ունեցողի սրտի մէջ: Մեծամեծաց մէջ կը սպասաւորեմ և նախարարների առաջև կերևամ, կուղջեմ նոցա դիտաւորութիւնքը և խորհրդակից կը լինիմ նորանց . շատերը կղային նրա իմաստութիւնը և մինչև յախտեան չի ջնջվի . լսեցէք ինձ Մտածուային պտուղներ և ինչպէս ծառ ջրի դնացքի վերայ տնկուած պտուղ տուէք, ծաղկիներ ծաղկեցրէք ինչպէս շուշան, և հոտ տուէք, ծլեցէք շնորհքի մէջ, կրկեր երգեցէք և Մտածոյն օրհնեցէք իւր գործքով, բայց աւագ, որ շատերը փախում են ջուր խմելոց իմ աղբիւրէն չունենալով Մտածոյ երկիւղը, ի՞նչ քան եմ աշխատում դէպի ինձ բերելու, սակայն ՚ի զուր են անցնում աշխատանքս, ավաստ նոցա կուրութեանը, որք իւրեանց աչքի առաջևը վայտի լեքը փոսը չեն տեսնում և կուրի պէս ընկնում են մէջը, ի՞նչքան անխելութիւն է որ

Բրտուածային և սորբ իմաստութիւնը թալած սատանայաւ
 հանի ևակէն են մանգալի ։ Ինձ ուզալները համար այսպէս է
 վճռուած ։ Իմաստութիւն խոնարհի ։ բարձրացուցանէ զգը
 լուխ Կորին և ՚ի միջի մեծամեծաց դահայակից զնա արտայէ ։
 Հինգերորդ վարժապետը որի անունն էր ճ ՇԱՆԻՍՏՈՒԹԻԻՆ
 կանգնեցաւ ամբիսնի վրայ և նորա խօսելու ձայ
 նէն հաւաքիչան մեծ դահլճի մէջ բոլոր աշակերտները ։
 արհեստաւորները ։ վաճառականները և փողոցի բողմոթիւնը ։
 Ղջմարտութիւնը տարածեց ձեռքերը ։ բաց արաւ գեղեցիկ խօ
 սակցութիւն ։ այսպէս ։ Եւ աշխարհի ստեղծելուց առաջ էի
 Բրտուածոյ հետ և տեսնելով մարդկանց չարութիւնը իջայ նը
 րանց Ղջմարտութիւնը քարոզելու ։ այլ ընդ հակառակն հա
 լածուեցայ ։ սնարդուեցայ նորանցից ։ նոքա իմ քարոզութիւնս
 մարտութիւն են կարծում ։ բայց կոպ ժամանակ ։ որ ինձ կը
 խնդրեն լալով ։ իմ բերանս բաց է ։ իմ խօսակցութիւնս
 յայտնի է ։ քանի շունչ կայ բերանումս պիտի Ղջմարտութիւն
 սիրմ ։

Ամբարանութիւն ։ տակալութիւն և զանազան մարտ
 օթիւնք տարածուել են ամենայն աշխարհում ։ զորօրինակ 1 ։
 մէկը զիտուն է և սովորել է քանի մի լեզու ։ սկսում է
 շուտով անմարտութեան և հպարտութեան ձորի մէջ ընկ
 նիլ ։ անարդում է ։ պախարակում է թէ իւր ժամանակիսյ զի
 տուններին և թէ իւրանից առաջ եղեալներին ։ որպէս թէ
 ինքն է աղբի մէջ միայնակ զիտունը ։ պարծանքը և վատքը ։
 2 ։ Մէկը հարուստ է ։ ամենին չէ միտք անում ապագայ
 վիճակը ։ թէ այն սանդուղին մէկ օր ցած պիտի գայ ։ և ոչ
 իւր առաջին վիճակը ։ որ աղքատութեանն այն աստիճան է
 բարձրացել ։ հետի է մնում իւր մօտիկ աղբականներէն ։ ար
 ժան չէ համարում նոցա առնը գնալ կամ նրանց իրանց
 տունը տանիլ ։ ըստ որում աղքատ են ։ և աղբական կամ լաւ
 ևս ասել ընկերական մարտանութեան կապը կորում է անմա
 րանութեամբ ։ 3 ։ Մէկը աստիճան ընկալաւ թաղաւորէն այ
 նուհետեւ իւր առաջին սորիական վիճակը չի յիշում ամենե
 ին ։ քիթը բարձրացրած ։ ոչ որի չէ մտիկ տալիս ։ որպէս
 թէ չէ ճանաչում նոցա ։ 4 ։ Աճառականքը իրար հետ թէ
 պէտ էրեսանց բարեկամ են ։ բայց ՚ի ծածուկ անմարտն և
 ներհակ միմեանց ջանք են անում մէկ մէկու տունը քանդել ։
 մէկը կրպակի վարձն է աւելցնում ։ բայց չէ կարծում յի
 մալը ։ թէ կրպակատիրը տունն է շինում և իւր տունը
 քանդում ։ որով օր ըստ օրէ ասեւանում է վարձը այսպի

սի յեմարութեամբ, ըստ որում առաջին ժամանակները երևե-
լի կրպակի ամսական վարձը երկու կամ երեք մանէթ էր, իսկ
այժմ 50 և 60 մանէթ է, պիտի ասեն թէ առաջ այսպի-
սի առևտուր չկար, վասն որչ և վարձը աժան էր, շատ
բարի է այս պատասխանն, այժմ որ առևտուրն շատ է չէ՞
որ հաղարուոր կրպակներ էլ կան առաջուանէն աւելի, և
ինչ հարկն է ստիպում կրպակատիրոջը հարստացնել, և շա-
տերը հաղե թէ կարողացել են աշխատել կրպակի վարձը,
իսկ միսս ծախքերը, թէ անական և թէ արտաքին հարկա-
գրքիսմ են առնել գլխիէն, ուստի շուտով կտար են ընկնում:

5. Գտտերն էլ կան, որ ցանկանալով ընկերին վատաբաղ-
դել սկսում են նորա անունը և հաւատարմութիւնը կտարել
երևելի վաճառականաց մօտ, որք գործարանաց տէր են և նո-
րա մարհատները աժանազին առնելով՝ շուտով փոզերը պա-
հանջում են, որով և կտար են ընկնում. բայց այսպիսի ան-
մտաբանութենէն, սրով չէ թէ ընկերութեանը օգուտ է կամ
չնուութիւն, այլ միտս և անաբանութիւն. կան և մէկ քանի
գործեր, յորոց ոչ ինչ օգուտ չէ յառաջանում, և են սրանք:

Ա, Անուայն մարդ թէ այր թէ կին շատ ջերմեամբ
է առ Աստուած և առ եկեղեցին, ամենայն ներդրութեան մէջ
հաստատուն հաւատով կը զիմեն առ Աստուած և առ ուր-
բքս, վասն որչ և կերթան սրբոց մասանցը ուխտ, նաև եր-
կու և տեղի տուրց ճանապարհ, և շատերը գտնում են ա-
ռողջութիւն: Ա՛յն մեր դիմացի սարի վերայ կայ ուխտատե-
ղի որ հեռու է մեզանից ինն վերտա, բայց կանանց և աղջկանց
ջերմեամբով և հաւատը այնչափ մեծ է, որ այդ երկարու-
թիւնը և քորուտ ճանապարհը բորիկ ստքով են գնում ու
գալիս. աւելի հաճոյական կը լինէր Աստուծոյ նոցա այս տե-
սակ ուխտագրութիւնը եթէ նա, այր մարդիկ ուխտը կատա-
րելն յիտայ հեռաւոր ուխտատեղեաց մէջ պարկեշտ հացկե-
րոյթ ունենան և սպա վերագառնան իւրեանց անկը և ոչ
թէ սար ու ձորերում, դաշտում և այդններում չափէն դուրս
խմեն ու հարբին. Ը, Անուայքը թէ մօտիկ և թէ հեռաւոր
ուխտատեղեաց պարսպումը պարկեշտութեամբ կենան, առաւօտ
ու երեկոյ եկեղեցի գնան և աղթեն, որ աւելի հաճոյական է
Աստուծոյ, քան թէ եկեղեցւոյ պարսպումը հաւաքուին բո-
լոր ուխտաւորները, և դոյրայ նաղարայ ամեն ու պար գան-
դ, Ա՛յն լու է եթէ այր կամ կին առնենալով մէկ հար-
կաւորութիւն ուխտի իւրեանց հիւանդաց համար. ուղղակի
ուխտ գնան ուր կամենում են, և ոչ թէ առաջ կախարդ կա-

հանց մօտ, քի դարի պարի, թաղլթ բայ անօղի (քաղախի) հարցուկի և այլն, և ապա նոցա խօսքով ախա գնան, որ Մատուածաշումչ սուրբ զիւրբ և սուրբ Հայրապետները նոյնիւ կեն այդպիսի կախարհներին և նոցա մօտ գնացողներին, քի յա կը լինի, որ երեք օր ախա անելէն յետոյ յիս դառնան իւրեանց տուն և իւրեանց գործին լինին, և սչ թէ պառաւարտն աւանդութեանց ականջ դնել, թէ երազ պիտի տեսնենք և ամիսներով մնում են թէ իրանց քաղաքի և թէ հեռու տեղերի ու թառանգեաց պարսպումը, և նոցա սղորմելէ մարդիկը մէկի տեղ երկու երեք ծախս անելով աղքատանում են: Միևնայն բանի մէջ հաստատուն հաւատ է պահանջում, ինչպէս սուրբ Մեծարանի մէջ գրած է, որ Վրիստատու առջ հաւատ էր պահանջում, յետոյ բժշկում, և մէկ կին շատ սարի տեռատեսութեան մէջ լինելով արևունը չէր կրարում, բայց նորա հաւատով մերձենալը Վրիստատի փելին, բժշկիկցաւ, ուստի երկար մնալը չէ բժշկողը, այլ հաւատը, թէ և մէկ բարէ էլ մնայ:

Բ. Կանանց մէջ աւանդութեանը մնացած կայ տեղը զապաշտութիւն որ ջրօրհնեաց ու թօրհնիքին պարտոզ կը պահեն (հարս) և ում համար, շատ խայտառակ բաների համար, քի ման, ցեցի, կարկախ կայծակի և սոցա նմանների:

Գ. Հոտ գեղեցիկ բան է ամառի թիւնը, ըստ որում ամենայն մարդ իւր չափը ճանաչում է, և նոցա լաւութեան և վատութեան համար ուստարաչք պատասխանատու են Մատուծոյ առաջը, ինչպէս հոգեորականք ժողովրդեան համար, վասն որոյ ուստարաչին պիտի լինի ժամանէր, Մատուծապաշտ, առարինի, բարերար, խրատիչ, յանդիմանիչ վատերին, մէկ խօսքով քարի օրինակ իւր ամառիքին: Մեծ է սոցա ջերմեռանդութիւնը, սղորմութիւն տալը, կարօտեաց օգնական լինելը, քանի՞ քանի՞ եկեղեցիք են շինել, քանի՞ գերեզ են ապաստել, քանի՞ աղքատ մարդկանց որը աղջկանք են մարդոյ տուել, համար չեայ, չէ՞ որ այս ամէնը նոցա Մատուծապաշտութեան նշաններ են: Չէ կարելի թողուլ առանց յայտնելու նոցա մէկ քանի գործքերը. ս. Օտախի կիւրակի օրէն սիրեալ մինչև Հոգեպալուսաբ ամենայն երկու շաբաթի օրերը կրպակները փակում են ամենայն ամառիք և մատաղ են աւնում Մատուծոյ անուամբ, շատ լաւ դործ է և Մատուծոյ հաճելի, բայց աւելի բնդունելի կը լինի, եթէ որ մինչև մատաղն աւարտելը միայն փակեն կրպակները և ապա բաց անեն ու իւրեանց առաւարի հետ կենան, և սչ թէ երկու կամ երեք օրերով

ճաշ շինեն այդ խնրում, ծախս անելով 500 մանկ թէն առելի,
առնեն, Էմեն, հարբին և առատութից ընկնին, ևս կարծեմ
թէ առելի հաճոյսիս կը ընի Մատթայ՝ որ այնչափ փողը
մէկ մտաք ծախս անեն մատաղը վերայ աղքատներին կերակրե-
լով, իսկ մնացած գումարը, քան թէ անպարկեշտ ուրա-
խս թեան վերայ ծախս անեն, թող պահեն, և իւրեանց համ-
քարի աղքատ որոց և այրեաց տան, կամ աղքային ուսում
նարաններին ընծայեն աղքատ աշակերաների օգնու թեան հա-
մար, որ մէկն է Մատթայ հաճոյ շինու թիւններէն, և առ-
բին մեծ գումար կը հատարուի որով աղքատները և ուսումնա-
րանները կը կառավարուին: Անկ հողմէյ մատաղ են անում
Մատթայ տղրմա թիւնը շարժելու, միւս հողմէն երկու և երեք
օր խմելով, յօրմէ ծաղում են զանազան մեղք: շարժում են
Մատթայ բարկու թիւնը, և համարեալ թէ դարունը անանձ-
րե է անց կենում, և ուրիշ ուրիշ հիւանդու լը են յառաջանում:
Ի, Սարպետ են օրհնում, այս էլ շատ լաւ բան է, ըստ
որում փարպեալի կարգն է անցնում, ինքն էլ ջոկ կրպակ է
բաց անում և աշակերաներ պահում: Այս օրհնանքի օրը
մեծ ծախս է լինում, և այն անօգուտ, ոչ հոգւոյ և ոչ
մարմնոյ, ուրեմն առելու է եթէ թեթե և պարկեշտ ճա-
շով բառականան և մնացեալ փողը կամ ով կարողութիւն
չունի իրանց համբերի մէջ նրան տան առատութ անելու,
որ իւր ընտանիքը կառավարէ, կամ թէ Մատթայ հաճոյ
բանի վրայ ծախս անեն, որ օգուտ է թէ հոգւոյն և թէ
մարմնոյն:

Դ, Անի տարի առաջ անափութ թիւնը այն էր՝ ով որ
սովորեցնելու արհեստ ունէր, զօրորինակ, դարբարութիւն, ս-
կերչութիւն, դերձակութիւն, պղնձագործութիւն, կոշիկա-
րութիւն և այլն: Բայց հիմն ծիծաղական է, թէ շիրաչը,
միրիխանաք, բաղկալք, դասարք, խոտ ծախողք, թուլուխը
և այլն ի՞նչ արհեստ են սովորեցնում, որ նորա էլ ուստայ
են օրհնում, հա, մէկ արհեստ կայ, խօսքերը մէկ է, բաղ-
կաների ուստարաշին առատութ վազ գզընն ուղարկում է ամենքի
մօտ թէ այս ինչ բանը այս գնով ծախուի և սրանով թան-
գութիւն է յառաջանում, օրինակի համար, Բաղդատին և
կամ մրդեղէնը շատ աժան է ծախում քան մեր մօտիկ այ-
դիններէն եկածը: Սալանէն և կամ ձուկը աժան է, քան թէ
մեր ջրէն բռնածը: Ռսալի եթէ մէկը ինքնապալ զաքան
բաց անի և իւր ուղածին պէս քիչ վաստակին բառականա-
րով ծախս անի, չեն թանի, դաքանը կը փակեն: Այդ էլ

հոգս չէ եթէ որ չափն ու կշիռքը ուղիղ լինի, և ամենայն արհեստաւոր իւր արհեստը գործ անէ, և ամեն մարդ ուրիշի արհեստին չխառնուի, քանի՞ քանի՞ մարդիկ փողոցս մն մնան ծախում շաղկոյալ, չէ՞ որ դասարին մնաւ է, եթէ դասըին մնայ՝ նա ոչխարն ու տատարը աժան կառնէ և աժան կը ծախէ, քանի՞ քանի՞ վաճառականներ այդիք են գրաւում կամ գինիք են առնում, ու շիրաչու վրայ թանդ ծախում, եթէ շիրաչան մնայ, նա աժան կառնէ, աժան էլ կը ծախէ, քանի՞ քանի՞ փողատէր մարդիկ հաց, դարի և աղ են առնում, սրահում որ թանդանայ, եթէ բերօղին թաղմեն աժան կը լինի, կամ թէ միայն աղաին առնէ այն էլ չափաւոր ինչքան դուքանին հերիք է շատ աժանութիւն կը լինի:

Եւ Հարսանիքը շատ լաւ բան է, որովհետեւ մարդս իւր կենացը բնիկ է գանում ե լինում է հայր, և հարսանիքը առ հասարակ զիշերով է լինում: Աղետալանութիւնը և քաղաքացիքը մեծ պարկիշտութեամբ են կատարում հացիկերայթը, իսկ և ամբիները շատ լաւ կը լինէր եթէ նրանց օրինակին հետեւէին, բայց ախիս՝ որ չեն հետեւում, և ո՛չ որ հոգս անօղ չկայ ինչ որ վատտակի է մինչև այն օրն, կամ թէ ոչ ինչ չառնէ, իւր կնոջ բաժինքի փողն է մոխում և բարեխոնեան շաղկութեան հացիկերայթ է լինում, նստում են մինչև լոյսը, կերակուր ուտող չկայ, այլ հարբում են, փոխում են և երեք օր գլուխներն դդում դառած առուտուրէն բնիկնում: Պսակուօղն էլ փողերը գինու է տուել ուրիշին իր մացրել, ինքը մնում է ձեռը դատարի: Այս շաղկութիւնը հեշտ կը վերանայ, եթէ ուտարաշէրք գլուխ գնեն և արդէ լին, որ եթէ համբարէն մէկը կամ հարսանիքում կամ ուրիշ տեղ հարբի տուգանք տայ: Կարծեմ թէ գինին էլ կաժանանայ:

Օ. Մէկ քանի տեղ սովորութիւն կայ, որ մեռելներէ թաղման օրը շուրջատացու զառ գիրայ են ձգում, և սպա կարել են տալն այն եկեղեցւոյ համար, որի ժողովուրդ է հանդուցեալն, և այս կերպ սովորութեամբ եկեղեցիք կան որ ուրին աւելի քան զհարիւր և երկու հարիւր շուրջատներ, փոխանակ ուղարկելու գիրորէից եկեղեցեաց համար որը զըրկուած լինելով շուրջատներին պատասատան զգեստներ են գործածում, խորանի մէջ ծալած պահում են, որը ո՛չ եկեղեցուն են շահ. և ո՛չ բնծայողն հոգան:

Եւ Տեղ տեղ սովորութիւն կայ, որ ամենայն մարդ իրան սօնախօնքս թիւնը կատարում է շաղկ ծախսերով, և

հօգեօրականաց փող են տալիս, և այս պատճառաւ հոգեւր-
բանորդ շին քարոզում ժողովրդեանը յետ կենալ այդպիսի
աւելորդ շտապութենէն, ըստ սրում դրանց սրղեանց մէկ
աղբիւրն է, բայց աւել լաւ կը լինէր, և թէ այդ ծա-
խաց զամարը պիտոյայնէն ազգասօցօս ազօրձքերի վերայ, կամ
ազքատ ընտանեաց տային սպրտութի համար, որ իրանցն էլ
հոգեւոր մխթարութիւն կը պատճառէր:

Բ. Անաֆնիկը շատ ջեւմեռանդ են առ եկեղեցին, ա-
մենայն օր առ առտ և երկկոյ՛ և թէ եկեղեցի չընան, աղօթք
չանեն և մամ չվաւեն, այն օրը օր չէ նոցա համար, իսկ
կիրակէ օրերը անկարելի բան է, թէ և սաստիկ անձրև լե-
նի և ցեխ՝ պիտի պատարագ տեսնեն: Բայց զարմանալին առ է
երբ որ ննջեցելոյ վերայ հըս իրած են, և ամառում են եկեղե-
ցին, պատարագի ժամանակը փոխանակ եկեղեցումն կանդնելու
և աղօթելոյ ննջեցելոյ հոգւոյ համար, դուրսն են նստում պա-
րբայի տակը, և ինչ որ հին, փթած, հոսած գործքեր ունին, այն
ժամանակն են մօքերը դալի և զոս զաւարով խոսում են, կըս-
վում իրար հետ և յիշոց տալի: Այս անկարգութեան վերացնելը
կարճեմ թէ ոստարաշնեբի պարտքն է, որ սաստիկ պատուի-
բեն իւրեանց համբարին պատարագի ժամանակը եկեղեցին դուրս
չգալ, այլ կանդնիլ և աղօթել թէ ննջեցելոյ հոգւոյ հա-
մար և թէ իւրեանց համար:

Թ. Եթէ մէկ ազքատի տան մէջ պատահում է ննջե-
ցեալ, նոյն օրը մերձաւոր բարեկամքը կը ժողովին ոգաւորի մօտ,
զիտեն տան օրոջ կարողութիւնը, բայց մէկ ահագին ցուցակ
են տալիս ծախի, որ նորա տէր չի տանիլ, մեռելը առա-
ջը դրած, մանր սրբերը չորս կողմը լեքը, դիտին խելք չկայ,
և թէ ասօղ էլ լինում է թէ թեթեւ անց կացրն, բայց չէ
լում, վասն որոյ ընկնում է պարտքի տակ. հոգւոյ հացը
երկու տեսակ է լինում, հոգեւորականաց և աշխարհականաց
համար. հաց, խաշամայ, չոր ձուկն, կանաչ և զինի, իսկ
կանանց համար չորս և հինգ տեսակ կերակուր, բաց ՚ի սրա-
նից ինչպէս սղաւորը, այնպէս էլ ննջեցելոյ աղբականքը՝ քոյր,
հօրաքոյր, մօրաքոյր և այլն ամենն էլ սե շոր են հաղնում մե-
ռելի փողով, երբ բանը դալիս է ննջեցելոյ հոգւոյ համար,
որ ասն քահանային և հրաւիրեալ հոգեւորականաց պիտի փող
տան, այն ժամանակը ամէնքը միաբերան հախաւ ախում են, նոր են
խմանում իւրեանց ազքատութիւնը և սխում են ասել քա-
հանային, թէ ակը ակը, զիտես քո ժողովրդի որպիսութիւնը,
եօլայ ասը, բազմութեան փորը լցնելու համար եօլայ տա-

նիլ չկար, հոգւոյ պարտքը վճարելու համար եօլլայ տանիլ
կայ: Յետոյ սուղ են պահում ամիսներով, տարերով, դէ,
տետաւորները գնում գալիս են — հաց, չայ կերէք խմեցէք,
հոգը սղաւորի գլխին, նոցա ինչ հարկաւորութիւնն է. թէ
նա երկար սուգ պահի, և այդ պատճառով որբերու ոչ մի-
տյն հացն են կտրում, այլև պարտքի տակ են ձգում. ուրեմն
չստ լաւ կլինէր, եթէ որ խրեանցից հարուսաներին չմտիկ
տան, լին տան քահանային, խրեանց կարողութեան չափով
ծախք անեն, և ո՞վ արդեօք կտրողէ այս աւելորդ ծախսերը
կտրել, եթէ սփ քարեկամաց խոհեմութիւնը, այն էլ կանանց,
ըստ որում մէկ կնոջ խօսքը աւելի ներգործութիւն ունի,
քան տասն մարդոյ, առաւել ևս եթէ սղաւորը իւր խելքը
հաւարէ իրան, ու իւր որբերի ցամաք հացը չկտրէ, յետոյ մե-
ռած թողած կենդանին չլացի:

Եւ Մէկ քանի աւելորդ ազատութիւն էլ կայ, որ մէկ
քանի նշանաւոր օրերում կանանց բազմութիւնը գնում են եր-
կրրպագութեան անուհով այնպիսի անզեր՝ ուր մէկ ժամա-
նակ եկեղեցի է էլած, բայց այժմ հիշից քանդուած, և նմա-
նապէս սարբրի ծէրին և ձորերի մէջ ուխտ, ուր ոչինչ սըր-
բութիւն չկայ, թողնելով այն օրերումը խիստան եկեղեցւոյ
որբազան պաշտօնը, և այս ոչ թէ նորա անում են հոգւոյ
համար, քան լիցի, այլ ուրախութեան համար, զօրորինակ
եթէ կանանց կաթը պակասի, կերթան կօջորի սարի մօտ է-
լաց Ուձօ անունով անբնակ և քանդուած եկեղեցին, ուր նո-
րա մօտ ձորումը եղեալ աղբիւրների ջուրը կը խմեն, որ կաթն
առատանայ, նմանապէս Օտակի երկու շարթի օրը թափելի-
ցի կանանց մեծ բազմութիւն է գնում Հալաւքար ջրի ամիք
քարափի տակ, և այն օրուայ անունն է ջօջօքայ, ի՞նչ ասն իր-
լիզի կամ քարաթօթօշի, ասնում են հեաները շաքար, և
գնում են քարափի ծակի վերայ, եթէ ջօջօն դուրս եկաւ
կը գուշակեն թէ խրեանց ճանապարհորդը շատ կը գոյ, խի
թէ ոչ՝ ոչ կը գոյ. այս բանը չլիջանալու համար խրեանց
մարդիկ են մեղաւոր, որ թողնում են գնալու: Բացի սրա-
նից թափելու հետ խոսային կողմը Չուզուրեթ աստցեալ անզի
գլխին մէկ բլբի վերայ, մէկ ժամանակ եկեղեցի է եղեալ,
բայց այժմ հիշից քանդուած, սովորութիւնն է թափելի-
ւոց, և այն առ հասարակ ուսմիկ ժողովրդեան, որ նոր կիւ-
րակէի օրը կերթան այն տեղ, որպէս թէ երկրպագութիւն,
վրանները դաշտումը վեր թողած, զինի, արաղ և լթիք շատ

դուռնէն վըւմ են, կանայք և երիտասարդք խառն կանդ-
 նած միմեանց տնտղում են, խօսում, ծիծաղում, ահա Մատ-
 տածպաշտութիւն, մէկ վերջտիան պատկերք դրած այն-
 տեղ համբուրում են և վտղերը շըխկալի գցում, կառքը կառ-
 քի քամակ գնում գալիս են, զբասանք, աբախութիւն, շը-
 ուայլութիւն, բայց ոչ Մատտածպաշտութիւն կատարեալ .
 կընդունի՞ արդեօք Մատտած այս երկրպագութիւնը . մչ, զի
 դրած է թէ, « Հոյի է Մատտած և երկրպագուաց նորա
 պարտ է հոգւով և ճշմարտութեամբ երկիրպագանել, « եկե-
 ղեցիքը դատարի, խոյ ժողովորդը բլբլների վրայ և դաշտե-
 րում են այս գործը կատարում, լաւ է ջերմեռանդութիւնը,
 եթէ այն մուկիան կըբերէն հեռու է, լաւ է Մատտածպաշ-
 տութիւնը՝ եթէ այն անխառն է մարմնական ուրախութեան
 պատճառներէն և նշանակեալ տեղերումը, ի՞նչ եկեղեցեաց մէջ
 կը կատարուին, ուստի լաւ է որ մարդիկ իր րեանց ընտանեացը
 հեռի պահեն և դառակացը այդպիսի տեղերէն, սրբ աւելի
 մըլտութիւն կատարին՝ քան թէ Մատտածպաշտութիւն, և ոչինչ
 վարձ չեն ստանալ Մատտածոյ, Իմաստունները ինձ համար
 այսպէս վճռեցին, « Յաղթող է ամենայնի ճշմարտութիւնն,»

16.

ՏԵՍԻՒ 6.

Մյա տեսիլքները մեծ ներդործութիւն ունեցան հոգ-
 ւոյս մէջ, յանկարծ մէկ փոփոխութիւն զգացի, կատես թէ
 նոր բարք ստացայ, մտածում եմ անցեալ գործողութիւնքս,
 թէ ի՞նչ շահ ստացայ բացի մեծամեծ վնասներէն, Հետա-
 քքբութիւնս աւելացու, կամեցայ տեսնել այս դաշտի արեւը
 եան կողմի բարձր սարի գլխի շինուածքը, վտան որոյ ճանա-
 պարհս ուղղեցի դէպի նրան, օրը շատ պատուական էր, արե-
 դական տաքութիւնը պահապել էր, քաղցը հովը վըւմ էր, եր-
 կինքը պայծառ, տեսած շինուածքը արեւի ճառագայթներէն ա-
 կին կրակին էր տալիս, ճանապարհը լեքն էր մարդկանց բաշ-
 մութեամբ, հարցրի մէկին, թէ մըր էք գնում, ստաց սարի
 գլուխը, ուր է Մթենասի տաճարը, ես էլ սոցա հեռ ընկեր
 եղայ, իճանք ձարի մէջ, ուր կային հազարուոր տարուց ծա-
 ուեր, արծաթանման ջուրը վազում էր միջովը, դեղեցիկ թը-
 շունքներով լեքն, այն բազմութեան մեծ մասը երիտասարդ-

ներ էին, դէմքով զուարթ, անձամբ անողջ, հասակները առողջ, և զուարթութեամբ առաջ էին գնում: Ընտանացիք քարքարուտ էր և դժուարագնաց, բայց այնպէս էին վառված, որ ամենայն դժուարութեանց յաղթելով, ինչպէս ծաղիկների վերայ էին գնում, դուրս ելանք ձորի գլուխը, ուր կայր նստած մէկ օրիորդ, սորա անունն էր Վառլա-Սիւն: Սա իբրև գիտացող ընտանացի և նոցա առաջնորդ, շատ դանդաղ էր գնում, սղորմելի երիտասարդները հետևեցան սրան, և մինչ այսօրինակ Վառլա թիւնը մոյրեցրել էր սրանց, յանկարծ երևեցաւ մէկ մարդ, որի անունն էր Վարժապետ-Սիւն, և ձայն տուաւ ամենին իւրեան հետևելու, ոմանք սորան հետևեցան քափու քրափիւք չափելով ընտանացիք կտրել և ոմանք ծանր շարժելով յետ էին մնում: Վառլա թեան դրօշակի տակը, և երբ Վարժապետ թիւնը կարողացաւ մեծ դժուարութեամբ հասնողել նրանց, շուտ անել զէպի իրան գնալու, միս կողմէն երևեցաւ մէկ կին, ունենալով իրան հետ բաղմուն թիւն աղջկանց, որք գաշտի երևեցն ծաղիկներ էին քաղում և ընտանացիքը ներսն ընծայում, և երբ կամենում էր նոցա դիտարար մէկ փունջ ծաղիկ տալ և ինձ, խիղջին ընտանացի, թէ սա նա է, որ երևեցաւ ինձ երազումս մեր այդումը և այս աղջկանքը նրանք են՝ որ տեսայ նորա ապարանումը, ուստի աւելի լաւ տեղեկանալու համար հարցրի ի՞նչ է անողջ, պատասխանեց՝ Հեշտութիւն, մի՛ թէ անձամբ ետ ինձ, չէ՞ որ ես քեզ տանն տարի առաջ պատուել եմ այս գեղեցիկ աղջկանց մօտ, և միտքդ է՝ որ երկու բուռը ոսկի տուի, տես այն երիտասարդներին թէ ինչպէս ուրախանում են աղջկանց հետ անուշահոտ ծաղիկանց մէջ, արի՛ դու էլ ուրախակից լի՛ր նրանց, այդ սարը շատ հեռու է, ընտանացիները վատ, դուցէ մէկ վրաս պատահի, ու մօրդ սիրտը անկրթակ այրեալ յաւիտեան: Այս խօսելու ժամանակը դեռ ես ծաղիկանց փունջը ձեռքէն չառած՝ տեսայ մօտս կանգնած Ողջախոհ-Սիւնը. բռնեց ձեռքէս և հեռացրուց տակով, թէ Վառլա չէ՞ քո մուրթեան վարժապետը, Վառլա չէ՞ քեզ անառակութիւն սովորեցնողը, կրկին ես կամենում աշակերտիլ, յետ դարձի՛ր, գնա՛ քո ընտանացիք, Աշխատութիւնն կանչում է քեզ, մի՛ լի՛ր այդ անառակին, դա մուրթեցուցիչ է երիտասարդներին, դորա ընտանացիքը դէպ ՚ի դժոխքն է տանում, ահա՛ Պալլասը սարի փիշու մն է սպասում ընդունիլ իւր ուխտաւորացը, ապա սկսաւ և մուրթած երիտասարդներին յորդորել ընկնելու Հեշտութեան շատուածուհին և յան-

կարծ վեր կացաւ մեծ քամի և նոցա երեսներէն վեր դցեց գլխ-
մահները, ո՞չ, թէ ի՞նչ խայտառակ, տգեղ և գարշելի կեր-
պարանք ունէին այն աղջկունքը, ամենքի երեսին անառակու-
թիւնն նկարուած էր, տեսնելուն պէս փախայ, սմանք էլ վա-
խան և սմանք մնացին նոցա գերի:

Աշխատութիւնը առաջներին դնում էր, Ողջախոհութիւնը
մեր չորս կողմը պահպանում էր, աչքերը ձգել էին դէպի
սարը, և մեր քամակից ծիծաղում էին յետ մնացողները,
որովհետեւ բացի ճանապարհի դժուարութենէն Ասողիկը ծա-
ծուկ մէջ ընկած զանազան հեշտութեանց ախորժակներ էր
բաց անում և դէս ու դէն պատելով ճանապարհէն դուրս
էին գալի և մեծ դժուարութեամբ ուղիղ ճանապարհն էին
դնում: Ինչ և իցէ հասանք սարի փեջը, ուր փոքր ինչ հան-
գիստ առնելէն յետոյ սկսեցինք բարձրանալ սարի գլուխը,
կէս ճանապարհը որ հասանք, տեսայ քչացել էին մեր ըն-
կերքը և չէին կարող հասնիլ մեզ, ըստ որում Օրուլութեան
և Հեշտութեան գերի էին դարձել: Այս տեղ Պալլասը ա-
ռաջ եկաւ մեզ և տարաւ Աթենասի տաճարը, դրան շէմքի
դիւխն ոսկէ տառերով գրած էր « Իմաստութիւն շինեաց իւր
տուն, և կանգնեաց սիւնս եօթն: Ելին զգինլիս իւր և խառ-
նեաց ՚ի խառնարանս զգինի իւր, և պատրաստեաց զսեղան իւր: Եւ
առարեաց զճառայս իւր՝ կոչել բարձր քարոզութեամբ
՚ի խառնելիս իւր: Եւ ասէ՛ որ դք իցէ անդամ՝ եկեացէ առ
իս, և յպակասամիտս ասէ: Այլայք կերայք ՚ի հացէ իմմէ
և արբէք զգինի իմ, զոր խառնեցի ձեզ: Թողէք զանդա-
մութիւն և կեցծիք, խնդրեցէք զիմաստութիւն, զի սպրե-
ծիք, և ուղղեցէք գիտութեամբ զհանձար և ուղիղ ճանապար-
հաւ իմացարմէք զխրատոյ: »

Տաճարը ներս մտանք, զարմացայ նորա շէնքի վերայ,
այնպիսի մեծութեամբ սաւն չէի տեսել, պատերը ոսկեզօծ,
գրքերը շարած կարգ կարգ: Իմաստասէրները ոսկեզարդ ա-
թոռների վերայ նստած, որը կարդում էր, որը բան էր գը-
րում, ամէնքը զուարթ դէմքով աշխատում էին: Աթենասը
նստած էր ոսկեձող և թանգագին ակներով զարդարած ա-
թոռի վերայ, մտիկ էր տալիս իմաստասէրներին, իջաւ աթոռ-
ուէն մօտացաւ մէկին, կարդաց նորա գրուածքը, բարկացաւ,
ու հրամայեց արտաքսել, ապա սկսաւ խօսիլ, ունի արդեօք
խնայեցի իմ գիտութիւնս, ունի արդեօք խնայեցի տալ իմ
անուան, բաց է իմ տաճարի դռները, ընդունում եմ ամե-
նայն մարդոյ հաւասարապէս, չմտիկ տալով նրանց ում որդի

լինելը ։ սակայն իմաստութիւնը ոչինչ չի ներգործել նոցա սրտի մէջ ։ երբ նոցա բնութիւնը մանկութենէն անպիտանացած է ։ երբ հալարտութեան դեբ նոցա հոգւոյ մէջ բնական ված է ։ երբ եսութիւնը նոցա անձին մէջ հիմնուած է ։ երբ շահասիրութիւնը նոցա սրտի մէջ բայն է դրել ։ նոցա ամէն մէկ քայլափոխը փողի համար է ։ երբ նորա աղքատեացք են ։ թշնամիք սիրոյ և խողզութեան ։ գրիչները սրել են միայն ազգը նախատելու ։ բնկերին անպատուելու ։ ինչպէս այս լիբը իմաստակը ։ Քանի՞ քանի՞ այդպիսի նշանակալ անձանց յիշատակարանները կայ ։ նոցա խայտառակելու համար պահուած ։ Քայց ի՞նչ օգուտ որ ամէն մէկի սրտի մէջ չկայ Աստուծոյ երկիւղը ։ շատ սակաւ կան աստուածալախ անձինք ։ եթէ հարցանեն նորանց ։ առաջին հեղինակ կասեն և աղքատէր կանուանեն իրանց ։ սակայն շատ հեռի են մնում աղքատիրութենէն ։ ամէնքն էլ իրեանց կամքն են պաշտում ։ աշխատում են մի միայն դանազան հարբներով կողոպտել հարուստներէ զանձը ։ աղքատիրութիւնը՝ զիմակ է նոցա երեսի վերայ դրած ։ իսկ գործքը այնչափ են հեռու աղքատիրութենէն ։ ինչպէս արեւելքը արեւմտքէն ։ նոցա սիրտը է հիւսիսային սառնամանիք ։ Տես զէմու զէմու պատի վերայ կպած սև տախտակը ։ կարգանք ի՞նչ է գրած ։ նշան է Պ . . . ։ Պիտութիւնը չէ պահանջում վատարանել մէկին ։ պարտաւել միւսին ։ անորդել երրորդին ։ ճանաչել միմիայն իւր գլուխը իմաստուն ։ իսկ ուրիշներին յիմար և անբան ։ նչ ։ նչ ։ զիտութիւնը պահանջում է սիրել իւր ազգին ։ դատարարակել աղայոց բարեկրթութեամբ ։ զիշեր ու ցերեկ աշխատիլ աղքատին օգտին ։ քաղաքավարական գրուածքներով խրատել ։ պակասութիւնքը լրացնել ։ որչափ ձեռքէն կը գայ անձամբ անձին բոց անել լատուարութեան ճանապարհը ։ կարգանք պատմութիւնքը և կը տեսնեն ։ թէ Աթենքի լատուարութեան պատճառը ի՞նչն էր ։ — Վիլիստիայից աղքատիրութիւնը ։ Աւրոպացւոցը նմանապէս ։ որ ամենայն դիտուն մարդ աշխատում քաղցրութեամբ և քաղաքավարութեամբ ցոյց տալ ժողովրդեան պակասութիւնքը ։ և թէ ի՞նչ ճանապարհով կարելի է ուղղել ։ լրացնել ։ իրանք առաջինն աշխատելով ։ իսկ ժողովուրդը գրամական օգնականութեամբ ։ Այսին հազար ամսոս ։ որ մէկ քանի հատ անձինք ։ ունենալով բաւական զիտութիւն իրեանց վատ բընուարութեամբը պղտորել են իմաստութեան սուրբ աղբիւրը ։ Այս խոսակցութեան ժամանակը քթիս մուխ էր դարս փչում ։ զարհուրեցայ նորա որոտմունքէն և քրանքի մէջ լե-

զայտն, զարթեցայ և տեսայ ինձ իմ անկողնին մէջ, սըր-
տապատառ ձայն տուի կիւղս, պատմեցի այս ամենայն տեսիլ-
քբս, այնուհետև փոխեցի վարք ու բարբս, հեռացայ վատ
ընկերներէս, ձեռք քաշեցի անտառակա թիւնէն, աշխատու թիւնը,
պարկեշտա թիւնը, զգատառ թիւնը թագաւ որեցին որտիս մէջ,
և ինչ որ երկտասարգ ժամանակս կայք էի ոչնչացրել, կա-
րողացայ կրկին ձեռք բերել, և աւելցնել և զտախացս էլ
ինչպէս ես, նմանապէս իմ կինս բարի կրթա թիւն տուինք,
խնայայ թէ յաւ է բարի անունը, քան թէ հարստա թիւնը:

Ահա իմ զլիս անցքը, զսր պատմեցի ձեզ, ուրեմն ա-
մենայն ճիշդ աշխատի իւր զաւակին մտալաշ ժամանակին բա-
րի դատարարակա թիւն տալ, որ նա միայն կարող է բաղբաւ որ
առնել մարդոյն:

ՄԵՍՆԵԿԻՐՈՐԴ

49070735030

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԴԱՏԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ ՏՂԱՅՈՑ

1.

Մարդս ծնուել է աշխարհիս վերայ, ոչ թէ միայն իւր դիւին և իւր ընտանեացը բարերարութիւն անելու • այլև հասարակութեան երջանկութեան համար, նորա գլխաւոր պարտաւորութիւնն է սիրել և օգնել հասարակութեանը, որչափ կը կարողանայ: Ի՞նչն է սրա հիմն՝ բարի դաստիարակութիւնը, լաւ սնունդը, որ երեխայ ժամանակին պարտաւոր են ծնողքն տալ թէ իւրեանց և թէ ուսուցիչներէ ձեռքով: Ա՛յ որ չէ ծնում իւր մօր արդանդէն ուսեալ, կամ առաքինի, կամ երջանիկ, այլ անխօսք և անլեզու: Ի՞նչութիւնն ծնանելով մարդոյն՝ տալիս է նրան կեանք և զօրութիւն դործելոյ, բայց լուսաւարութիւնը կախումն ունի ՚ի ծնողաց: Բարի ծնողքը՝ թէ հարուստք և թէ աղքատք կաշխատան իւրեանց զաւակներէ լաւ կրթութեան մասին, որովհետեւ առանց սրան չի ունենայ աղքը ոչ բարեպաշտութիւն, ոչ մարդավարութիւն և ոչ զիտութիւն: Եւ ինչ աղքի կամ տան մէջ կը պահասին այս երեք յատկութիւնքս, այն աղքը և այն տունը այնչափ պակասած կը մնայ իւր մարդկութեանն, ուրեմն տես՝ թէ ի՞նչքան վրասակար բան է առանց դաստիարակութեան մեծանալը: Չէ՞ որ անկրթութեանն կը յառաջանան զանազան թշուառութիւնք, հիւանդութիւնք, անթիւ չարագործութիւնք և այլն, որք բոլորովն սանատակ են տալիս առաքինութեան կանոնները, Ետուածային և ընկերական պարտաւորութիւնքն:

Երջանիկ է այն ժողովուրդը, որոյ թագաւորը երեխայութեան ժամանակին կրթուած է իմաստութեան և առաքինութեան մէջ, նա կը լինի աշխարհաչին, ճշմարտասէր, մարդասէր, և հողացօղ իւր հպատակաց լաւութեան, և երջանկութեան համար: Բաղգաւոր է այն երկիրը, որոյ կառավարիչը լաւ սննդուած լինելով՝ հողս կը քաշէ իւր կառավարչութեանն յանձնուած ժողովրդեան երջանկութեան համար, և ամենայն կերպով կաշխատի հեռացնել այն ամեն բանը, որ ինչ կը շփթէ ժողովրդեան հանգստութիւնը, կը

խանդարէ բարեկարգութիւնը, Աւելի երջանիկ են այն ընտանիքը, որոց հայրը դաստիարակուած լինելով ազնիւ կանոնաց եւ Աստուծոյ երկիւղէ մէջ, զիշէր ու ցերեկ հոգս կանէ՝ որ իւր զաւակներն էլ սննդաւ ին բարեպաշտութեան, մարդավարութեան եւ զիտութեան եւ որ մեծն է Աստուծոյ երկիւղէ մէջ: Այսպիսի հայրը, ոչ թէ կըթողնէ զաւակաց համար սպականացու դանձ, որ երբեմն անստակութեան եւ մոլութեան պատճառ է լինում, այլ բարի վարք, եւ Աստուածային օրհնութիւն, որ յորդուց յորդի է շարունակվում:

Աւրեմն հասկանան ամենայն ծնողք իւրեանց պարտաւորութիւնը, եւ լաւ դիտենան, թէ դաստիարակութիւնը ի՞նչ քան հարկաւոր եւ օգտակար բան է. որով ոչ միայն իւրեանց որդիքը երջանիկ, առաքինի եւ զիտուն կը լինին, այլև այդ ունեցած բարի շնորհքներով հասարակութեանն էլ մեծ օգուտ կը բերեն, եւ զանազան վնասներէն հեռու կը պահեն:

Զ.

Դաստիարակութիւնը երկու ճանապարհով կը լինի, առաջին. աղայոց տանը կենալը եւ ՚ի ծնողաց իւրեանց սնունդ եւ ուսումն ատենը, սա շատ դժուր եւ վախադեմ բան է, որովհետեւ սով կարօղ է աղային լատութիւնը այնպէս սրտանց օղակ, ինչպէս իւր ծնողքը, բայց ախոս, որ այս շատ դժուար է, եւ դուխ չի դալ, պատճառ որ՝ ծնողաց մեծ մասը ուսումն չունին, որը վաճառական է, որը արհեստաւոր, եւ որը երկրագործ. թէ եւ ուսումնականք էլ կան, բայց չեն կարօղ կըթել իւրեանց որդիքը, ինչպէս հարկն է, վասն զի սովորաբար անձնական եւ երբեմն այլոց բանի ու գործի հետ լինելով՝ ժամանակ չեն ունենալ աղայոց մօտը մէշտ մնալ, հայրը առաւօտանց կանուխ գնում է տանէն դուրս իւր գործին, իսկ մայրը իւր անական բաներովն է զբաղուած, եւ նորանց կըթուութեանն վրայ ի՞նչ պէս կարօղ են վերահասութիւն ունենալ, բայց սրանցմէն ծնողական դուրը չէ թողնել, որ փոքր ինչ ստատկութեանը վարվին որդուց հետ, եւ սրանով աղայքը երես կը լինին եւ բան չեն սովորել, իսկ եթէ վարժապետ բերեն առն, ՚ի հարկէ լաւ է, որովհետեւ աղայն շատ չի շրջել դուրսը, օտար աղայոց հետ չի խոտլալ եւ բնութեան լատութիւնը չի խանդարուիլ կամ վատանալ, բայց սա այնչափ օգուտ չի տալ, որչափ որ վնաս, ըստ որում աղայն մենակ լինելով ամբողջ, դաս-

ընկեր չունենալով, հետն խօսող և խօսողացող շատ կը ճանճարու-
նայ և սիրտը կը նեղանայ : Այլև վարժապետներն էլ չեն
կարող արձակ համարձակ ուսում տալ տանը, ինչպէս տալիս
են ուսումնարանները : Ը որում սովորաբար դաս տալու ժա-
մանակն մայրը կը նստի տղայի մօտ, և եթէ վարժապետը
փոքր ինչ խօսութեամբ վարվի տղայի հետ, ծնօղին չէ հա-
ճոյ լինում, և կըխառնուի վարժապետի կարգադրութեան
մէջ, որով վարժապետի սիրտը կը կտարի, և դասատու-
թիւնը կը վերջացնէ : Արկարգ՝ տղայոց ուսումնարան ուղար-
կելը աւելի օգտակար է, որովհետեւ տղայի ու շք ու միտքը շատ
կը բացուի, եռանդը և ուսման սէրը օր ըստ օրէ կաւելա-
նայ, ոչինչ դժուարութիւն չի քաշել սովորելու, դասընկեր-
ներին տեսնելով ինքն էլ ջանք կանէ շատ սերտելու իւր դասը,
կը սովորի մարդավարութիւն, քաղաքական կըթու. թիւն, օրե-
նաւոր շարժմանք, վասն զի ուսումնարանի մէջը տղայն ունե-
նալով վարժապետի երկիւղը և պատվով միշտ կաշխատի յա-
ռաջագիւմ՝ դանուիլ ուսման մէջ, վարժապետին սիրելի լի-
նելու համար :

3.

Հասարակութեան վիճակը աւելի կախումն ունի տղայոց
դաստիարակութենէն, երեխայքը ծնվելով աշխարհի վերայ,
մէկ ժամանակ պիտի հասարակութիւն բաղկացնեն և նրա ան-
դամ լինին : Եթէ նրանք տղայութեան ժամանակէն կըթու. ած-
են առօրինութեամբ և հայրենասիրութեամբ՝ կը հաստատեն
հասարակութեան բարի վիճակը, իսկ եթէ ծնողքը բարձի թո-
ղի են արել նրանց և սովորել են մոլութիւնք, կը խանդա-
րեն հասարակութեան կարգ ու կանոնը, և կը վրդալեն նորա
հանդատութիւնը : Թագաւորութիւնը ինչքան փառաւոր և
հզօր լինի • բայց եթէ նրա հաստատութիւնը չէ հիմնուած
բարի կըթու. թեան վրայ, շուտով կընկնի, և նրա փառքը
կաշխանայ, ինչպէս որ պատմութիւններէն տեսնում ենք, որ
մոլութեան և շոտյութեան պատճառով վեր ընկան Քարել-
լացւոց, Բորւոց, Մարաց և ուրիշ ուրիշ աղքատ թագա-
ւորութիւնքն : Հասարակութեան համար այնչափ է հարկա-
ւոր լաւ կըթու. թեան, որչափ հարկաւոր է հոգս անել այդ-
ւոյ պահպանելոյ մասին : երբ որ մէկը կը կամենայ իւր ոյգին
զարգարել. կը սիրի նոր նոր ծաղիկներ, մատղաշ ծառեր ժո-
ղովել և սնկել, նրանց պահպանութեան և մեծանալոյ հա-

մար զանազան հնարքներ միտք կածէ, մեծ հոգս կը քաշէ. երբ պտուղը կը քաղէ՝ անասելի կը լինի նորա սերահաւ թիւերը, ամենեւին աչքին չի դաւ քաշած հոգսը և արած ծախարը, Այսպէս էլ ճիշդը պարտական է կրթել իւր զաւակին մատուցալ ժամանակը, և նրա միտքը ջրիւ սւամունքով, բարի խրատներով, առարկնութեամբ, հայրենասիրութեամբ և Աստուծոյ երկիւղով, որ մեծացած ժամանակին կարողանան ոչ միայն ծընողքը, այլև բոլոր հասարակութիւնն ազգասիրական պտուղներ քաղել:

Բայց տեսներք թէ ճիշդքը ի՞նչպէս են մեծացնում իւրեանց զաւակը մատուցալ ժամանակին: Ամէնքն էլ պատասխան կը տան, թէ իւրեանց զաւակին կը սիրեն, նորանց լաւ կուղեն, և կաշխատեն որ երեւելի մարդ լինին: Ետա ճշմարիտ է այս պատասխանը, որովհետև ամենայն ճիշդ, ինչպէս բնական է, իւր զաւակը կը սիրէ և նրա ամենայն բարութիւնը կուզէ: Այս ուղածներէ հիմբ դիտողը երեխայուէ ժամանակին քիչ կը գտնուի ըստ սրում ոմանք, քանի որ պատիկ է զաւակը, կը գրկեն, կը սիրեն, տիկնի պէս զարգարեն վրան խնդում են, ամէն շարժումները դալում են, աշխատում են որ սիրտը չկտրեն, ամէն ուղածը շուտով կատարում են, որով ցոյց են տալիս նորանց իւրեանց թուլութիւնք. շատերն էլ չորս կամ հինգ տարեկան ժամանակին տանում են հարսանիքներ, քաղեր, խմացնում են գինի, կապիկի պէս խաղացնում են և ծիծաղում նրանց վերայ. այն գիտաւորութեամբ, թէ տղայն զուարթ մեծանայ, հանդիտապրի, ինչպէս իւր կամը կուզէ: Այս ճանապարհաւ տղայ մեծացնողը որ նախատանաց արժանի չի հանրութի, որ նրա ապագայ ապարադու թեան պատճառ կը լինի, ուրեմն սուտ է նրանց ստածը թէ իւրեանց տղայոցը սիրում են: Այրեխայն ճնուած ժամանակը, ունի իւր շնորհքը, և է ինչպէս անթրաշ պմաս, որ երբ թրաշում են, այն ժամանակը աւելի է երեւում նրա պայծառութիւնը և աւելի գին է բռնում. նոյն պէս սերվը որ մէկ հաաիկ է և ինչնչ գին չունի, ստիպն դիտենալով նորա ապագայ գինը, անկում են այլուոյդ մէջ, ջրում են, օրճն են անում, որ ծառ դառնայ ու պտուղը վայելես ուրախութեամբ: Այսպէս էլ հարկաւոր է տղային մատուցալ ժամանակին թրաշ անել բարի օրինակներով, բարի կրթութեամբ և խրատներով, որ մարդ մեծանայ, և ոչ թէ անունն լինի միայն մարդ, բայց ինքն մարդանման անասուն անքաղաքավարութեամբ լինի:

Կան այնպիսի ճիշդք էլ որ տղային կրտսերեցնեն երեսը

խաչ հանել, քրիստանէական սկզբունքներ, ճանաչացնել իւր
Լրարիչք, և կարճ կարճ ազօթքներ ասացանել, բայց միւս
կողմէն երես են տալի ուղածը կատարելով, և թէ լաց է լե-
նում՝ աշխատում են հանդարտացնել կամքին հետեւելով,
և թէ բան է սխալվում՝ ասում են թէ երկխոյ է խելքը
է կարում. ինչ անենք թէ արա, ոչ ազարէն չարու-
թեամբ չէ արածները, և թէ մէկը տղայի վերայ բարկանայ գէ-
շութեան մասին, և տղայն սկսի լալ, շատով ճնողքը ար-
դայի սիրտը կը հանդարտացնեն, խոստանալով՝ բարկացողին վը-
րէժը աւնուլ, որով կը սովորի ինքնահաւանութուն, կամակա-
րութուն և շայլութուն:

Կան այսպիսի ճնողք էլ, որպէս թէ իւրեանց զաւակ-
ներին սիրելով, նրանց լառութիւն ցանկանալով վարվում են
հեաները խառնութեամբ քի. է, տղայց հեա անուշ լեզուով
չեն խօսիլ, իւրեանց մօտ շատ չեն թողուլ, փոքր պահատե-
համար՝ որ կարող են խրատելով ուղղել, սաստիկ կը բարկա-
նան, և կը ճեճեն: Լայպէս վարվելը տղային կը դեշացնէ և
կը շինէ գաղանարարոյ, անգութ և ամբարշտ բնկերներու
հետ:

Ո՞վ ճնողք էլ չգանգատվը, որ ձեր այսօրինակ
վարվելովք և թէ ձեր զաւակները լինին անխելք, թե՛ Թե՛ Թե՛ Թե՛
միտք, ինքնահաւանք, շրտակէք, շայլք, անգութք, և ամ-
բարշտք, դուք էք այդ ամենի պատճառը: Հասկացէք ձեր
սրբամուտքը, հասկացէք կրթելու ճանապարհը, որ ստացել
են ձեր զաւակները, և կրտսնէք, որ դուք աւելի սիրելով,
զարգացելով, զրկելով, երես տալով, և կամ սաստիկ վարվե-
լով սովորացրել էք նրանցը այնպէս լինել այն ժամանակը՝
երբ նրանք չէին իմանում և հասկանում իւրեանց օգուտն ու
միտքը, կամ լաւն ու վատը:

Մարդուս միտքը կը նմանի պարտա երկրի, երբ որ սերմն
ցաննի պէտք է հողս ունենան նրա մեծանալու վերայ, ջրել՝ որ
չը չորանայ, ջրելը չափաւոր լինի՝ որ արմատը չլիժի և չանուլ-
տանանայ, աւելորդ ճիւղերը հանել՝ որ զաւրթ մեծանայ իւր
ժամանակին աղբ ածել՝ որ աւելի պարտա բուսնի, անպի-
տան խոտերը քաղել՝ որ մատղաշ բուսին չխեղդեն, և ձմեռը
մօտանալուն հողս անել՝ որ ցրտասար չլինի: Եթէ անբան
տունիկերի համար այնչափ հողս է հարկաւոր, հասցա սրբան
աւելի հողս, աշխատանք և զգուշութիւն կը պահանջէ բա-
նական տունիկը: Երկխոյին սիրտը է երկիր դեռ չվարած, և
ինչ կը ցաննես այն կը բուսնի, որեւն մեծ զգուշութիւն է

հարկաւոր սերմանելոյ ժամանակը , պէտք է աշխատել քարի սերմն ցանել , Բրտուծոյ երկիւղը , Բրտուծոյ ճանաչելը , առաքինութեան օրինակներ , զգուշութիւն ունենալ ամենայն վտաղործողութեանց վերայ , զօրօրինակ , ամենզգիւղ խօսելու , արբեցութեան , շտապիւրութեան , պարագ մանգալու և այն ամենայն բաների վերայ , որք աղային միտքը դէպ 'ի վտառ կը փոխեն :

Ծնողքը պիտի գիտնան , որ տղայն ունի միտք , բանաւհանութիւն և յիշողականութիւն , Միտքն է մարդոյ գլխաւ , որ գերազանցութիւնը , նրա թանկագին գանձը , որով բարձր է դասվում՝ քան զմեւս արարածները : Միտքը կարող է աճել , և ջօրանալ մեր աշխատութեան համեմատ , ինչպէս մարմինը , այնպէս էլ միտքը կը պահանջէ իւր կերակուրը , որք են զօրութիւն և արթնութիւն : Արթնիք չկայ , որ մարդուս հոգեկան շնորհքի բաց անելը , պէտք է սկսանել հէնց մանկութեան արշալուստի ժամանակին , քի ծնած օրէն , բայց հարկաւոր է , որ այն առաջին ժամանակուսը որքան կարելի է թեթեւ լինի , և փոքր փոքր աւելանայ : Մտքին օրինակը կատարելագործելու համար չէ պէտք վաղ սկսանիլ , այլ երբ մարմինը կը ստանայ իւր գլխաւոր ուժը : Ըռտ հասած պտուղը , շուտ կը փթի : Ըստերը աշխատում են , որ երեխանցը ինչքան կարելի է շուտով մարդ շինեն , մտիկ չտալով նրա հասակին , անժամանակ կը ծանրացնեն նրանց գլուխը հաղարաւոր անշահ բաներով , որովք կը լինին ինչպէս մուշահաւ (Մուշահաւ) , որ իւրեանց սովորածը ասելով , ամենեւին չեն հասկանալ , և ծնողքը ուրախանալով այսօրինակ յաջողութեան վրայ , կը թողնեն նրանց առանց հազացողութեան այն հասակի մէջ , երբ նրանց շատ հարկաւոր էր հոգացողութիւն անելը : Ընժամանակ աշխատութեամբ կը տկարացնեն բընական զօրութիւնը և հոգւոյ ձիւրքը , նրանք կը լինին բուրբոլին անշնորհք երեւելի գործքերի և աշխատանքի մէջ :

Երեխանց դասախորակիւրի և մեծացնողիւրի առաջին կանոնը պէտք է լինի այն , որ ամեն բանէն առաջ վերահասու լինին երեխայի ընդունակութեանը , նորա ֆիզիկական կարողութեանը , և շնորհքին համեմատ չափ ու ձև անել նրա մատին ջանքը և աշխատութիւնը : Ոչ ոք չի ծնվի աշխարհքիս վրայ , որ մէկ բանի շնորհք էլ չտանայ , բայց հարկաւոր է կարողութեանը մտիկ տալ . իմանալով մտքի ընդունակութիւնը՝ հարկաւոր է հմտք բանեցնել բացանելոյ և առաջնորդելոյ դէպ 'ի քարի և առաքինի նպատակը : որան հասնելու

ուրիշ կերպ չէ կարելի, միայն փոքր առ փոքր :

Մարի առաջնորդը բանականութիւնն է, առանց նրան մանկու թիւնը հեշտութեամբ կարէ մոլորվիլ և հանդիպիլ անթիւ փորձանաց: Մանականութիւնն հարկաւոր է, որ մեզ համար միշտ առաջնորդ լինի, նրան պէտք է մօր կաթնի հետ ծծել, հարկաւոր է միայն մանկութեան ժամանակը փոխանակ կրթելու այն տանուհրով որ նրա միտքը չէ հասնում, լաւ կը լինի որ կրթեն աւելի լաւ լաւ օրինակներով և նիւթերով:

Յիշողականութեան վարժելն՝ տալիս է մտքին ամենապատուական հարստութիւն, միայն հարկաւոր է գիտենալ թէ ի՞նչպէս պէտք է դուարթացնել նրան, շուտ շուտ մշակելը կը խլացնէ, աւելի սատիկն էլ կը խախտնէ: Արանց մօտ սովորաբար էր լինի փոփոխական միտք և անհիմն բանականութիւն որ խաբուելով յիշողականութեան յաջողակութեամբ չափէն դուրս կը ծանրացնեն անյարմար նիւթերով: Ամենէն առաջ հարկաւոր է աշխատել, որ յիշողականութիւնն սկզբէն բարձրանայ փոքր փոքր և յետոյ հաւաքուած նիւթերը գցէ բանականութեան էրկանքի տակը:

Արջանիկ է նա, ով ունի լաւ հատկացող դաստիարակ, նրա յիշողականութեան սահմանը կընդարձակուի, հոգին կը բարձրանայ կատարելութեան բարձր աստիճանի մէջ, միտքը կը լինի կատարել և սիրան կը դաննէ իւր համար անոյշ կերակուրներ: Ո՞վ սննդօղներ և դաստիարակներ, մտածեցէք թէ երեխանց առաջին անգամ ստացած սնունդը, առաջին իմացականութիւնը և առաջին դասը ի՞նչ ներգործութիւն ունին նրանց մտքի, սրտի, վարքի, բնութեան, բաղդաւորութեան և ապարդիւթեան վրայ, և կը տեսնէք՝ որ չկայ ո՛չ ինչ այնպէս վնասակար բան, եթէ ոչ այն, երբ երեխայքը առանց ընտրելու, ջսկելու կարգան ամէն ձեռք ընկած գիրքը, և առանց զգուշութեան խօսել նրանց մօտ այն բաները, որք նորանց միտքը դէպի վատը կը քաշեն, և այսպիսի անզգուշութենէն քանի՞ շնորհք է կորել և քանի՞ սիրտ է ապականել:

Խելօք, և բարի ծնողքը, ուք ցանկանում են, իւրեանց զաւակաց լաւ սննդվելուն, պիտի սկսանեն երեխանց ծնելու օրէն, որ լաւ դաստիարակութեան, լաւ կրթութեան մէջ մեծանալով, մինչև իւրեանց մահը լինին բարեկիրթ և երջա-

նիկ, Կարելի է շատ ծնօղբ այս բանին չհաւատան և տանն թէ ծուռը կարծիք է, ըստ որում դեռ երեխայ է, նոր է ծընած, լեզու չունի, միտք չունի, ինչ գիտէ : դեռ առաջ պիտի լեզուն բացուի, խելքի գայ, որ լաւն ու վատը ճանաչէ մարդու կարգ մանի, այն ժամանակն է հարկաւ որ կըթու թիւն տալը : Այս կարծիքն է ծուռ և ոչ առաջինը, և պատճառը ծնօղաց սէրն է, աւելի մօրը՝ որ բայի երեխայի հանդատութենէն արիշ բան չի մտածել : Այսպիսի ծուռը կարծիքները վարաւելու համար, թող ծնօղբը գործով վարձեն և վերահասու լինին երեխանց զգացողութեանը թէ նոր ծնած օրերու մը ինչ զգացմունքներ ունին :

Մէկ երեխայ իւր մօրը ճանչնալուն պէս մօրը երեսին է մտիկ տալի և կը սխի ժպտիլ, որով ցոյց է տալիս ուրախութեան և արամութեան զգալու նշանները : Այլը որ աղայի ժպտած ժամանակը մայրն էլ ժպտի, աղայն իրան վաճառըած կը համարի. իսկ թէ մայրը խոժտու գէլքով մտիկ տայ երեխայն արամութեան նշան ցոյց կը տայ պաօշ անելով և լացլելով. ուրեմն եթէ երեխայն՝ այդ զգացմունքներն ունի, հապա ժամանակ է որ մայրը սխի սկզբնական դատախարակութիւնը տալ, և մայրական քաղցը իշխանութիւնը բանեցնել : Բայց համարեա՞ թէ մեծ մասն ծնօղաց անհոգ է լինում իւրեանց երեխանց կըթու թեան վրայ, մինչև որ վեց կամ եօթըն տարեկան չգառնան : Այս միջոցին՝ եթէ տղայքը հարուստի զաւակ են, օրէ օր երես կը լինին, սրտի ամեն ուղածը, խելքի ամեն կտրածը կանեն, և եթէ վոքը ինչ էլ զուարթ լինին և աշխոյժ՝ մէկ քանի խելօք խօքեր կամ թէ յիշոցներ տան՝ նրանց անխելք ծնօղբը չէ թէ միայն կը դրկեն, պաշ կանեն և կը գովեն, հապա իրանք էլ նոր նոր անկարգութեանց սերմեր կը ցանեն նրանց սրտի մէջ : Իսկ տմանց անխելք աղքատների աղայ էլ աւելի վատ, որովհետեւ երեսի վրայ ընկած, ներսն ու գուրըը հողի մէջ, թուլի մէջ քաղցալով, աներես, անահ և անգործ կը մեծանան, ու իւրեանց թշուառ ու խելճ՝ սարելու հիմքը աղայութեան ժամանակէն կը դնեն, ըստ որում՝ նրանց ծնօղբը իրանց անձն բոլորովին տուած են սղորմութիւն հաւուքելու ուրիշներին, որ դիքն էլ նրանց հետ ման գալով տկոր, անգաակ ու բորիկ, այն են տեսնում ու այն սովորում : Բայց կան այնպիսի տղանակներ, օրք ունենալով խելք, իրանք աղքատութեանը աղբում են, սակայն իւրեանց զաւակաց կըթու թեան վրայ հոգս

են քաշում, և որդիքը մեծանալով բարոյական կրթութեամբ և ուսմաներով, յառաջադէմ են դանդաւմ քան զհարուստ մարդկանց որդիքը, և մանեւով՝ ուսմանք թաղաորական ծառայութեան մէջ, և ուսմանք վաճառականութեան, մեծ հարստութեան տէր են դառնում, և նոցա աղքատ ճնօղաց նեղ կեանքն այնուհետեւ հանդիստ և խաղաղ է անցնում: Անօղքը տեսնելով որդւոց անկարգ արարմունքը, ի՞նչ են ատում. դեռ երեխայ է, մտադաշ է, թնդ իւր կամքը կատարէ, իւր երեխայութիւնը անէ, բայց չեն մտածում թէ վերջն ի՞նչ վատ հեռեանքներ ունի, չեն մտածում թէ երեխայն էլ կիրք ունի իրան սրտիկա թեան համեմատ՝ որ հեար կը մեծանան օրէ օր: Այլ ճնօղ՝ դու ինչեդ բարակ միտք ածով թէ ի՞նչպիսիս ես վարվում որդւոցդ հետ, լաւ խորհիւր թէ քոյ այդ օրինակ ընթացքով որդիդ ի՞նչ պիտի դառնայ մեծ ժամանակին, երբ կատարեալ հասակ ստանայ, ո՞չ այլ ինչ կլինի, եթէ ո՞չ ահասուն մարդ, որ իւր արածը չի հասկանայ, և ո՞չ որից ամօթ չի քաշել, կարծելով՝ թէ արած բանը, կամ ատած խօսքը շատ ողիզն է և լաւն, և ոչ թէ միայն անասուն կը լինի, այլ և դադան, թէ մէկն նրա խօսքին կամ արածին հակառակ երեւայ և խրատ տայ, խելոյն վիրաւորված արջի պիս կը սկսի կրտսաւել նրան և անպատուել, և պատճառն էլ այս է՝ որ երեխայն ուշուից է տալիս դուն ծիծաղում ես, և վերջը ուշուիցնասու է մեծանում, ու ամենքը կասեն թէ հոտած բերան ունի: Արտախօս է աղայդ՝ դու երեխայութեանը տալով՝ բանի տեղ չես դնում ու ծիծաղում ես, երբ որ կը մեծանայ սուտ խօսելէն չի ամաչել, եթէ մէկը աղայիդ կը խրատէ անկարգութեան համար, կը սկսիս կռուիլ, ասելով, թէ իմ աղայն լաւ տղայ է, բայց երբ որ կը մեծանայ անկարգութեամբ, ամենին էլ ատելի կը լինի, ուրեմն աղայիդ լաւն ու վատը ճանչնալու պիտի ժամանակը մի՛ կորցնիր, սկսի՛ր հասկացնել նրան իւր պարտքը, և ամէն բանէն սուած իւր սակեղնոյր ճանաչեցրու. հետք եկեղեցի տար, որ Աստուած պաշտութեան ջերմեանդ լինի, նրա կրթութեան հիօքը բարեպաշտութիւնն է սուանց բարեպաշտութեանն ինչ կրթութիւն որ լինի, խախտատ է, ինչ աշխատանք որ լինի, անօղուտ է: Բարոյական ուսման սկզբունքները չէ՛ պէտք թողնել մինչ՝ ի չափահաս դառնալը: Արեւիանց մարմնոյ դործարանները կահուղ են, նրանք շուտով և հեշտութեամբ քան զչափահասները կարեն ստիպել, նրանց մտքի ժամանակը այն չէ՛ որ դատարար

Թիւն անեն բառի կամ բանի վրայ, այլ ստորել և վարել և հարստացնել (Յիշողականութիւնը: Ամէն հասակի մէջ բնա թիւը նշանակած ունի իր բնան պատկանել զորքը:

5.

Անճ հոգս է հարկաւոր երկխանց առ սղջ թիւնը պահ պանելու համար խր բնական սահմանի մէջ, այս է զլիաւոր և առաջին պարտքն ծնողաց, աւելի մօրը, բայց ախոս որ շատ անգամ պակասում են այս պարտքն իր բնանց մարմնական զուարճութեան համար, երբեմն երկխային թայնելով տանը մանր զաւակաց մօտ, և երբեմն դրացուն յանձնելով պահ պանելու մինչ ի իր բնանց զայլ, որ բնան կերելի թէ շնն զի առում, ի նշագնս պէտք է հոգս ունենալ երկխանց վրայ:

Արեխայն ելձէ շատ վախուկ մեծ անայ, բնա թեանք ար կար կը լինի, և ամէն բանն հեշտ կը վրասուի, վասն որոյ ծնողքը սրչափ կարելի է պէտք է աշխատին որ աղայն առ սղջ ու աշխոյժ մեծանայ, գիտնալով որ բնա թեանք տկար մօր դը աշխատանքի շն զիմանայ, դատարա թիւնն տկար կը լինի, շատ թեթեւ բաները աչքին մեծ ու ծանր կերեան, և մանր մանր նեղա թեանցն էլ շն զիմանայ:

Մարմնայ ամուր և գեղեցիկ կազմուածքը հաստատաւ պէս թանգ է դնահաստում ամենայն ազգաց մէջ, և կը համարուի մօրդու համար ամենալաւ գանձ, որ նրանից աւելի կախում ունին հոգույ կարողութիւնքն, մօրի պարգևները, երջանկա թիւնը, պատիւը և հարստութիւնը:

Մարմնայ գեղեցիկ և առ սղջ կազմուածքի համար պարտական եմք բնա թեանք: Քաղցաւոր են երկխայքը, սրք ծնն վաճ են ՚ի շնանդ, ՚ի պահեցող, և յառ սղջ ծնողաց: Քարե սերմն կը մեծացնէ ծառին բարի պտու գներով: Վնասալու է վնասիլը ցառաղար ծնուածներուն, իր բնանց կեանքը իր բնանց համար ծանրութիւն է լինում, իսկ ծնողաց համար մեծ նախատանք: Վնագաւ շա թեանն կը պատահի, որ ամուր կազմուածք ունեցողները լինում են այլանդակ և թայլ մարմնայ տէր, և տկար մարմնն ունեցողները լինում են ամուր և գեղեցիկ, ելձէ մօր սրթուն ձեւքը շատ կը սխի աշխատել նրանց առ սղջութեան համար. սին են լաւ կազմուածքը, ստոր զաւելիան, աճ բաւելիան եւ գեղեցիկութիւն: Այս պատահան գանձերը շնն ստացուի ոչ փախուկ ասրելով և պարսպ մանդալով, ոչ պերճա թեանք և շատ լաւ թեանք, ոչ ուտել խմելով ոչ ան

պարկեշտ զբռնանքով, և ոչ թէ մարմնոյ կամքը և ցոնկու-
թիւնը կատարելու մէջ կարելի է գտնել, այլ կը գտնուի
աշխատանքաւորութեան պահեցողութեան, պարզ կենսի և շախմատ-
ութեան մէջ, որք կը զօրայնեն մեզ, կը պահպանեն մեր առող-
ջութիւնը, զգոյշ կը պահեն շատ հիւանդութիւններէն: Ս-
թէ միայն նորոգում են մարմինը, և տալիս են մեզ նոր զօ-
րութիւն և ժրութիւն, այլ և կը պահպանեն անդործ շը-
քէն, որ մնաս կը բերի հասարակութեանը:

Տղայն ըսնի որ պատիլ է, պէտք չէ բարւոքը պինդ կա-
պել, և թէ ոչ արիւնը չի կարող ինչպէս որ պէտք է երակ-
ներու մէջը համարձակ խաղալ, նրանով առողջութեանն վը-
նաս կը լինի, ասեանս աւ ձեռներն էլ ծռւաւ կը մեծանան:

Հարկաւոր չէ տաք ժամանակը տղայի գլուխը ծածկել, և
միայն ձմեռը մէկ բարակ շորով ծածկելը բաւական է, այլ
հարկաւոր է օտքը տաք պահել, բնա սրում շատ տխարու-
թիւն տալի մտնելն է պատահի, նոյնպէս լաւ բան չէ տղա-
յի գլուխը պինդ հաւ պատ, որ սուլու լի կը մեծանայ, հապա-
պէտքէ թողալ, որ իւր բնական ձեւով մեծանայ, ինչպէս որ
էր պապայի կանեն:

Թէ որ մայրը հիւանդ չէ, շատ լաւ է որ ինքը ծիծ տոյ տղային,
բան թէ ծծմայր բռնի, սրով հետե վտրձով տեսնուած է, որ
չէ թէ մէնակ ծծմօր տկարութիւնքն են անցնում տղայի վրայ,
այլ և իւրեան վատ բնութիւնն էլ, բացի սրանից, շատ անգամ
էլ կը պատահի որ ծծմայրը տղային վրայ լաւ հողս չունի,
և միայն կաշտատի նրա ուղածը կատարել, վասն սրոյ և ար-
դոյն կը լինի կամուպտա, ինքնահաւան, բարկացող, վատկա-
սէր և այլն: Ծծմայր բռնելը մեծատանց մէջն է իրանց կամ-
քի նիստ աւ կաց անկաւ համար և իւրեանց ծիծը կը ցամա-
քացնեն, վասն սրոյ երեխայն կը մնայ ծծմօր հողատարութեան
ներքոյ աւ ինքն ինեւով սամիկ կին, գեղացի և շատերն էլ
օտարալոյք, ի՞նչ լաւ սնունդ, կամ կը թաւթիւն պիտի ապ-
երեխային, երբ որ ինքն սննդաւ չէ, և ինչ որ ինքն է,
իրան կապտութիւնը, անքաղաքալարութիւնը, գեղացութիւնը
պիտի սովորեցնի: Նրա շատ հարկաւորն է թէ քո տղայդ լաւ չի
մեծանայ, նա իրան առձիկն է ծառայում իւր զաւակաց պա-
կատութիւնը լրացնելու համար, և քո տղայիդ հետ զմտազան
կատակութիւն անելով կարտխայնի, կծիծաղացնի, քաղցրե-
զէն աւ մրգեղէն է տալիս նրա կամքը կատարելու խի ճիւղքը
չեն մտքը ածում, թէ այս օրինակ վարվելով երեխայի բը-
նութիւնը կը խանդարվի, և իւր հետ կը մեծանայ, բայց

Թէ մայրը ծիծ տայ իւր որդւոյն , բնական է՝ որ աւելի լա-
հոգս կը տանի նրա վրայ , և զառանի էլ նորա լաւութիւնը
կառնէ , իրան էլ աւելի կը սիրէ . բնդ հակառակը վարձով
տեսնուած է , որ ծրմալերով մեծացած աղայն աւելի սէր կա-
նենայ ծծմօր վրայ՝ քան թէ իւր մօր , սոյնպէս էլ մայրը
աւելի սէր չի տեսնայ աղայն վրայ , և աղայն էլ իւր մօր
խրատներուն չի լինուանհնազանդ կը մեծանայ .

Այս չի ասուի կատարեալ մայր , երբ որ իւր աղայն ու-
րիշին կը տայ մեծացնելու , ինքը աղայնն կեանք է տալիս , և
չէ ոգում կեանքի հոգսը քաշել : Փառքիս վերլուծական մէկ
անգամ իւր մէկ աշակերտի առնը տչքալոյս կերթայ , կը
լսէ որ ծրմայր են պառւում նոր ծնած երեխայն համար , կը
գառնայ կասէ ճննդականին , և կը խնդրեմ որ աղայնից կա-
տարեալ մայր լինիս . և նչ կեանքատար մայրս :

Աթէ մայրը կաթն չունի կամ ծիծը ցառում է , և կամ
հիւանդ է հարկաւոր է ծծմայր բռնել , բայց մեծ զգուշու-
թեանք պէտք է վերահասու լինիլ , որ չախահաս լինի բնու-
թեանք աւաղջ , հեղ , աշխատող , արթուն , զթած և իւր
հաւատակից , և պէտք չէ շատ կարել աղայնն ծծէն , և թէ
հարկը ստիպէ կարելու , դանկ մէկ տարիլ չափ կաթնեղէն ,
կամ կաթն մէջ թրջած հաց ու սնոյշ և հեշտամարս կե-
րակարներ ուտեցնելու է :

Շատ լաւ կերակուրը հատարակն ու թիթեան է , և շատ
օգտաւ է աւաղջութեան համար : Օսնաղան այրանքով ե-
ւրամ կերակուրները դժուարամարս են և կը ծանրացնեն երե-
խայն ստամոքսը . անժամանակ կը ծնին բորբոք և կը խանդա-
րեն մարմնոց կազմուածքը : Անծ սնիտեղքութիւն է աւելի ու-
տացնելը , որ շատերը ստիպ են զօռով բերանը կտտել , որ-
պէս թէ երեխայն կաշտ լինի՝ որ մայրը հանդիսա քնի , բայց
չէ կարծում տրտման թէ աւելի ուտելը անհանդիսա կանէ ե-
րեխայն , և անմարտղութեան կը պատճառին զանազան հի-
ւանդութիւնք , աւելի տաքութիւն , և սրանով երեխայն էլ
կը լինի շտապերս աչքը ծակ , անկուշտ , և վտրտեք :

Հեշտամարս կերակուրները , զորս ծծէն կարելուց յետոյ
պիտի ուտեցնեն սրանք են . մածուն , մեզը , սնոյշ պատղներ ,
կայն , բոցք ուտեցնելուս զգուշանալու է երկու երեք տարիլ
չափ , որովհետեւ աղայնն ստամոքսը չէ կարող հեշտ մարսել ,
իսկ զինի ամենին չէ պէտք տալ , այլ միայն պարզ ջուր
երբին էլ կաթնուամբուն և ուրիշ հալացնող խմիչք : Այր-
բնին աղայնն պէտք է ամենէն գուրս սանել , կամ պատու-

Հանի մէջ բռնել, որ զրսի օգը ծծէ, երբեմն էլ դաշտերը
ու պարտէզները տանելու է, որովհետեւ բաց անզիլ օգը շատ
առողջարար և օգտակար լինելով, աղայն էլ աւելի զօրաւոր
և առողջ կը լինի: Օգու շանուլու է օրօրոցը սաստիկ շարժե-
լին, պատճառ որ կարգից դուրս շարժելը աղայի գլխին վը-
նասակար է: Վնասապէս նայելու է որ օրօրոցը լուսի գլխու-
ցը գրուի, քի պատահանի ու ճրագի առաջը, որովհետեւ ե-
թէ լուսին գլխացը չը լինի, աղայն ուզելով լուսին մտնի
տալ, կշառնց մէկ աչքով կը մտնի տայ, և երբ մեծանայ
չիլ կը լինի, բոտ որում երեխայի աչքը ջրի պէս լինելով, չէ
ստացած դեռ իւր ամբողջ լինի:

6.

Տղայն երբ որ կը սկսի բան ճանաչել ու խօսք հասկա-
նալ, թեպէտ և չկարողանայ պարզ խօսիլ, բայց գանազան
ձեւերով, ձեռք ու սորը շարժելով, երբեմն էլ գլխով, և ի-
բան թուրով լեզուով սրտին ուղածները հասկացնում է. այս
հասակի մէջ շատ հաստատ կը տպաւորուի աղայի մտքի մէջ
ամէն տեսածը և լսածը թէ լաւ և թէ վատ, ուրեմն ի՞նչ
բան զգուշութիւն հարկաւոր է ունենալ, որ աղային ցոյց
չաւ և չխօսիլ այնպիսի բաներ, ինչ որ վատ տպաւորութիւն
կուսնենայ նրա մտքի մէջը և երեւակայութիւնը կը խանդարէ,
այլ հարկաւոր է անմեղ բաներ խօսիլ՝ որ երեւակայութիւնը
հայելոյ պէս մտքուր ու անտրատ մնայ:

Երբ որ աղայն կը սկսի իւր սրտին ուղածը պահանջել և
վատ բաղձանքներ ու անկարգ ախորժակներ ցոյց տալ, այն ժա-
մանակը պէտք է խահեմութեամբ առաջը բռնել, մանաւանդ
երբ խեղքը բացուած է, երբեմն փափուկ յանդիմանելով, եր-
բեմն ուրիշներէն առաջը ամուսնեցնելով, երբեմն էլ ուղածը
չը կատարելով, բայց գլխաւոր բանը այն է՝ որ չափից դուրս
չբարկանալ և չպատժել, և թէ ո՞չ աղայքը կը խրանին ՚ի
ճնօղաց, չեն սիրել նրանց և կամքով չեն հնադանդաւել նը-
բանց ասածին, որովհետեւ շատերը, ոչպէս թէ կամենալով
լաւ մտանդ տալ իւրեանց զաւակացը շատ սաստիկ են վար-
վում նրանց հետ, մէկ փոքր սխալմունքի համար սխտւմ են
ծեծել, որով անբանի պէս կը մեծանայ և միտքը կը շը շմուի,
երեւակայութիւնն կը խանդարուի շատերն էլ՝ սխտւմ են շու-
տով բարկանալ սաստիկ, և աղայն տեսնելով իրանց ճնօղաց
այլանդակ կերպարանքը որ բարկութեանն առաջ է դալն ա-

Հէն ոչքը կորումէ, և յառաջարկում, վասն որոյ հարկաւոր է աղային յորգորանք, և զոյց ապա այնպիսի գէմք, որ սր խաղմունքի ժամանակին տեսնելով իւր ճնադայ գէմքը շուտով զգայ իւր սխալմունքը և ուղի:

Տղայոց մէջ երեւած պահառու թիւերը սորանք են, անշնասիրտութիւն. ըստ որում իրան անձը շատ կը սիրէ և կուզէ որ ամէնքն էլ իրան պատիւ տան. ման ածեն, սիրեն, համբարեն և հեաները շարքսթու թիւն անեն **Անհասարակութիւն**. ըստ որում ինչ որ տեսն չէ ուղում հնազանդութի, այլ իւր խօսքը կուզէ առաջ տանել: **Կամայաշարժութիւն**: եթէ ուղածը չը կատարեն, կը սխալ շուտով սիրտը տաքանալ, և որովհետեւ առ-ու-ժ չունէ խելելու, լաց կը լինի, եթէ ձեռքին էլ ըսն առննայ, գէն կը դոյն, և ձեռները ատամների տակը կառնու ու կը կրծէ, կամ իւր գլուխը կը ձեծէ և մաղերը կը քաշէ: **Բարբոսութիւն**: Բայտ որում իւր կամքի ուղածը կանէ, և ինչ բերանկցը դուրս էկաւ կաշխատի կրտարել տայ: **Սրէժիւնդութիւն**: Բայտ որում եթէ մէկը կամքին հակառակ էլաւ, շուտով մօքը կամ հօքը կիմացանէ նշաններով, որ իրան ջրկրացնողին ծեծեն, ու ինքն հանգստանայ: **Ախառն**: **Աթէ** տանը մէջ երկու կամ երեք աղայք կան, իրար հետ կը նախանձուխն և չեն ուղել որ մայրը կամ հայրը մեկին թողած միւսին զրկէ: **Այս** նախանձը առել է լինում երկու կամ երեք տարեկան երեխայից մէջ, երբ մայրը ծնում է երեխայ, և նրանցը հեռացնում է իրանից, որովհետեւ նոր ծնածին պիտի պահէ, վասն որոյ նախանձում են մանուկի հետ: **Պակիսիրտութիւն**: Բայտ որում կը սիրէ իւր կամքի նախը, վեր կենալ, մանդալ թէ տանը, թէ դուրսը, ամէնքին զլիկը ընկնիլ և ամենին սիրելի լինիլ:

Կարելի է ասեն թէ այս պահառու թիւերը յատմանում է աղայութենէն, որովհետեւ հասարակութեան ընտրեան մէջն էլ կան, և շատ իրաւի է ստածները, բայց մէկ քընններ թէ սով է աղեօք այս յանցանքի պատճառը, որ աղ դայութեան ժամանակին աղբում են նրանց մօքի, կամքի և սրտի մէջ և երեւալութիւնն էլ խանդարում են:

Ամենիս յայտնի է որ երեխայն ծնանելով աշխարհքին վրայ չունի ոչինչ կատարելութիւն և զգացողութիւն, միայն նորա զգացմունքն է քողցածութիւնը և տկարութիւնը, որ լոյս լինելով խնայ է անում, այլ թէ աշխարհքն մէջը ի՞նչ կայ, ի՞նչ չկայ, ի՞նչ եկաւ, ի՞նչ գնաց, ի՞նչ առան, ի՞նչ ատլին, ամենին չգիտէ, և թէպէտ ունի միտք, և յե-

շողականութիւն և բանականութիւն, սակայն նոր սերունդը զը-
 ցածին պէս գեւ չէ բռնել և մեծացել, այլ հասակի հետ
 օրէջ օր սկսում է աճել և մեծանալ, ուստի այս ժամանակին
 երբ որ երեխայն իւր հօրն ու մօրը նոր ճանաչելու սկիզբն է ա-
 նում, նրա ճնոցքը կամ ծծմուշքը և տանը միջև էլաճները,
 նայնպէս և բարեկամները, ազգականները, և օտարները, կա-
 մենալով սէր ցոյց տալ տղային, մանուսնդ ելի է տղայն աշ-
 խոյժ է և զւարթ, պատճառ են լինում նրա վատութեանը,
 բարբի ու բնասարութեան խանդարտելուն, վատ մեծանալուն,
 շար օրինակներ ապրոյլ, և անպիտան սննդելով:

Լսողին՝ գիտեն որ երեխայն բնութեամբ շատ անմեղ է
 և միամիտ, վասն որոյ ամէնքն էլ ուղւում են նրանով արա-
 խանալ, զրկում են, խտաում են, պաշտում են, երես են ապիտ,
 և այսպիսի շարժումներով շինում են նրան պատուասէր և հը-
 պարա, երբ որ պարտական են, ամէնքն էլ բարի օրինակ լե-
 նել, ներսողութիւն խնդրելով ասում. թէ երեխայն նման է
 կապիկի. ինչպէս որ կապիկը ինչ տեսնէ այն կը գործէ, այս-
 պէս էլ երեխայն. ինչ կը տեսնէ ու կը լսէ. այն կը սովորի,
 բայց մէկ զանազանութիւն կայ, կապիկը սովորեցնի յետոյ
 իւր ակրօջ կամբին է մտիկ տալի, ինչ հրամայէ՞ այն կը կա-
 տարէ, իսկ մարդս երեխայու թեան ժամանակին սովորած վա-
 տութիւնը, չի թափնի մեծացած ժամանակը, թէ և իւր ծը-
 նոցքը շամխարի վրայ խորովին նրան. ուրեմն զգաւ շոյէք սի-
 ճնոցք և դաստիարակներ որ ձեզ համար ուշաւոյ տալու տեղ
 չը թողնէք:

Կրթութիւն՝ երբեմն սկսում են տղայի կամբին հակառակ բա-
 ներ անել, որ բարիացնեն նրան և իրանք խնդան ու ծիծա-
 ղին, և նա կարծելով թէ իւր բարիանալը շատ լաւ բան է
 սրտհետե աննրոյրը ծիծաղում են. վասն որոյ այս ակտոր
 պահում է սրբին միջ. և մեծացած ժամանակն էլ բար-
 կացող է լինում, ուրեմն մեծ ամօթ է ճնոցայ որ իրանց ծի-
 ճաղելու համար երեխայն արձե բնութիւն սասանայ:

Կրթութիւն՝ երբեմն էլ կը պատահի որ տղայն պատահմամբ
 վեր կընկնի գետնի վրայ, և կամ ուրիշը նրա ձեռքէն բան
 խլելով վեր կընկնի. կը սկսի լաց լինիլ, այն ժամանակը ծը-
 նոցքը սրպէս թէ նրա լացը կտրելու համար կը սկսին սուս
 ձեծել կամ անարգել այն մարդուն՝ որ նրան վեր է գցել,
 և կամ ինչ տեղից որ ընկել է. կը ձեռացնեն թէ այն տեղին
 ձեծելով պատժում են կամ յանդիմանում. այսպիսի ընթաց-
 քով երբ որ տղայն մեծանայ, իրան ուրիշից մէկ ինաստուա-

ծին պէս . վրէժք (ջիկր) կը հռնէ , լաւ խմանան ճնօղքը , որ մեծացած ժամանակը , եթէ իրանք էլ իրանց որդւոյն ա- նարդ են նրա սխալմանց համար , իրանք պիտի անարգութի ի- րանց որդւոյնն , և եթէ խօսքը տաքանայ , պիտի ճեծուին էլ .

Զարբոյր . երբեմն էլ ճնօղքը իրանց տանը մէջ , երբ որ աղայն կը սկսի լաց լինել , շուտով նրա լացը կտրելու , զոխա- նակ տրիշ կերպ յորդորելու , և շատ թեթեւ բարկութեան նշան տալու , ապիս են փող կամ միրգ , և նրա բոլոր ո- ղածները կատարում են վասն որոյ և աղայն անտեսելով թէ իւր կամքի ուղածը ամէն օր կատարւում է , մեծացած ժամա- նակն էլ կամապաշտ կը լինի , և ճնօղքն էլ քաղում են պտտղը , երբ որդին իւր կամքը պաշտելով , չէ լուծ իւր ճնօղաց խօսքին :

Հինգէրորդ . շատ ճնօղք էլ թէ իրանց տանը և թէ հը- րաւիրած ժամանակը աղային խմացնում են գինի , որ սկսէ զուարճուի բաներ խօսել , բայց չեն միտք ածում , թէ մե- ծացած ժամանակն էլ արբեցող կը լինի : Արա պտտղը այն է , որ երբ մայկը բացուի այդիններումը շքի խմելով , վա- տակածը գինու տայ , և հարբած դալով տուն՝ թէ հօրնու- տօյր և թէ կնիանը պինդ ու շունչներ տայ , և թէ հակառակ խօսող լինի՝ մէկ լաւ էլ ճեծէ :

Վեցերորդ . երբեմն ճնօղքը աղային վրայ խնդալու համար , նրա ձեռքէն բան կառնեն և կը ձեացնեն որպէս թէ իրան պիտի տան . երբ որ աղայն առնելու վրայ է , կրկին ձեռքէն կառնեն . և այսօրինակ խաբխարելով երկար ժամանակի մին- չև որ աղայն լաց լինի յետոյ իրանք կը սկսեն խնդալ ու ծի- ծաղել , բայց չեն իմանում թէ այսպիսի շարժմանըով սակ- րեցնում են խաբխարութիւն և յախշտակութիւն :

Եօթներորդ . երբեմն էլ կրպատահի որ աղային լացը կը տ- րելու համար ճնօղքը կամ ճմմայրը թաղուն միրգ կուտան , և կտան . թէ ծածուկ կեր որ եղբայրդ կամ քոյրդ չը սես- նէ , բայց սրանով սոխօրեցնում են գոյութիւն :

Ութերորդ . երբեմն էլ կը հազցնեն լաւ շորեր տիկնի պէս զարդարելով , կը հաւանին անոքին , շատ անգամ էլ հայե- լու մէջ մտիկ անել կը րան՝ որ ինքն էլ հաւանի , բայց չեն միտք ածում թէ մեծացած ժամանակին կը լինի ունայնա- սէր և թեթեամիտ :

Պարտական են ճնօղքը այս կերպ վարվելէն շատ զգոյշ մնալ , նմանապէս զգուշացնեն ծրմօրը և բոլոր տանըցերուն , որ երբ աղային միտքը բացուի , վատ կերքերով ու զգուել

բարբոյլ լցաւ սձ չը լինի սիրտը, լաւ գիտենան, և թէ տղայն վառ մեծանայ, մեղքը ուրիշներ չէ բայց միայն ճնօղացը ուտանքցերուն՝ որ անխելքութեամբ ևն մեծացրել :

Օհողքը պարտական են նմանապէս զգոյշ կենալ ամենայն պահաս բան բռնելուց իրանց տղերանց առաջնը, թէ պէտ աղայն խօսիլ չգիտենայ, ու բաւերու միտքն էլ կտտարեալ չհասկանայ, սակայն ձայնի ցածու թենէն, բարձրութենէն ու շարժմանըներէն կլմանայ, կը հասկանայ անոյշ խօսքը, պատիժը, նախատիքը, բարկութիւնը և ուրիշ տեսակ բաները, ուրեմն երբ որ այսպիսի բաներ կը տեսնէ, բնական է որ կը հետեւի նրանց, ու վատ բնութեան անք կը լինի :

Այսն սրոյ ճնօղքը պիտի աշխատեն որ չէ թէ մէնակ ճրճ մերները ու տանրցիքը այն կերպով չը վարուին երկխոյի հետ, հապա՛ թէ որ տանը մեծ տղայ էլ կայ, որ այս կերպով է վարուում, պէտք է նրան անարդեւ ու պտտեւի, որ պէս զի երկխոյն պատիժը տեսնելով վախնայ, և չանէ . պէտք է երկխոյնն ուրիշ վատ երեխանց հետ չթայնել խաղալու որ նրանց վատ բնութիւնը չստորի, նմանապէս տանն էլ մեծ զոռչութիւն է հարկաւ որ որ երկու երկխոյնն մէնակ չթոյնել խաղալու, վասն զի այն ժամանակն էլ մէնակ լինելով . շատ չարութիւնը կըստլորեցնեն իրարու :

Մէկ խօսքով, երկխոյն յիտաղայ բաղդաւորութիւնը և ապաւաղութիւնը իւր ճնօղաց ձեռքն է, որ դեռ սաք չառած, կը սխի նրանց բռնած ու ցոյց տուած ճանապարհը դնալ, դեռ լեզուն չբացուած, նրանցից լսածը սրտի մէջն է սպաւորում, և ինքն էլ ուրիշի հետ այնպէս է խօսում . երանի է այն ճնօղաց, որ փոխանակ հարստութեան, տղիւ վարք ու բարք են թոյնում ժառանգելու, վայ այն ճնօղաց, որ իրանց երեխանց նոր բացուած ծաղիլի պէս թառամեցնում են իրանց չար օրինակի ու վատ վարմանքի կարկուտներով :

Այս տեղ արտունջ և դանդաւանք եմ լսում ճնօղաց մէն . , , Մենք չաշխատեցի՞րք (ասում են ողորմելի ճնօղքը) մենք չաշխատեցի՞րք մեր երեխանց օրինաւոր սնունդ տալու համար, մենք խնայեցի՞րք աշխատանքը ու ծախսը, ի՞նչ ստացանք, և ի՞նչ մեղաւոր ենք մենք, որ վաչ դուրս եկան, ո՞րի կողմն որ իւր աչքը կոյր լինի, մի՞ թէ մենք մեր որդւոց վատութիւնը կողմնիք, որ այսպէս վատ, անպիտան և ճնօղաց համար ցաւ մեծացան : Այսպիսի ճնօղաց պատասխան տալու է այսպէս . , , Չէ՞ որ դուք էք զլխաւոր պատճառը, չէ՞ որ դուք յատուկ փառասիրութեամբ և անխոհեմ

մո թեալք էք վարվել ձեր երեխանց անդելու ժամանակը :
Երբ ունեցաք դուք կատարեալ ճնօղական գորով , ճշմարիտ
 զուտասիրտ թիւն , և աշխատանքի ցանկաւ թիւն պատրաս-
 տելու նրանց համար լաւ սնունդ , որ հաստատուն երջանկաւ
 թեան հիւնքն է : **Չ**է՞ որ դուք մէկ ունայն բանի համար
 ձեր սրբախոս թեան պատճառաւ աշխատեցիք աւանել ձեր զա-
 տակներին երեխայ ժամանակին լեզուանի , կամուպաշտ և այլն ,
 երբ հասարակութիւնը պահանջում է սր քաղաքացին լինի խե-
 լքք , խոհեմ , բարեմիտ և հաստատրվմ :

Եթէ բարակ քննենք բոլոր հանդամանքները , որով մե-
 ծանում են երեխայքը , և եթէ լաւ մտիկ ասնք թէ ճնօղ-
 քը , անդօղները , աղբականները , բարեկամները , դրացիքը և
 օտարները ի՞նչպէս են վարվում երեխանց հետ , շատ հեշտ
 կը դանենք նրանց չարութեան պատճառները թէ ո՞վ են :
Երեխանց վստայ խնդալու և ծիծաղելու համար , թողնում են
 նրանց զգացողութեան առաջին մասը , որ է սիրաք . երկար
 ժամանակ անհոգութեան մէջ , և յետոյ վաշխմանած սկը-
 սում են հոգս անել նրա համար , բայց ոչ , մուանալով՝
 որ սիրաք աւելի հոգս է պահանջում , քան թէ միտքը , ու-
 բովհետեւ երեխայի սիրաք աւելի զօրութիւն ունի մտադաշ ժա-
 մանակը քան թէ միտքը , սմէն մուտ թիւնք սուրսորված
 սրտի մէջ , համարեա՞ թէ հասակի հետ մեծանում են , և
 սրմաններ բոնելով սրտի մէջ , սչինչ բանով չեն ջնջվել ,
 վասն որոյ սիրաք աւելի հագացողութիւն է պահանջում , որ
 կերբը միշտ շիտթում է նրան , և շո այլութիւնը ձգում է իւր
 որոյդայթի մէջ : **Ե**րեխայքը ամէն բանի ետեւից մանեկօղեն
 և շնորհալի են : **Բ**աղբաւոր են նրանք , որոց պարգեւել է
Բարուած բարեմիտ հոյք և աւարինի մայր :

7.

Մէկ աղայ երբ որ լեզու լինի սրովհետեւ խելքն էլ փոքր
 ինչ բացուած կը լինի , ճնօղքը մեծ զգուշութիւն պիտի ու-
 նենան իրանց խօսելու և բան շինելու ժամանակն , և ամե-
 նեին հետեւ պիտի կենան այնպիսի խօսքերէն և գործքէն , որ
 աղային սիրաք չուերեն և վատացնեն : **Վ**ասն՝ խօսակցութեան
 ժամանակի զգուշութիւնքն սրանք են :

1 , **Լ**մնեկին աղայի մօտ ուշուց չաալ , անպարկեշտ ու
 անհամեստ խօսքեր բերանէն դուրս չթողնել , ոչ բարկու-
 թեալք և ոչ ծաղրածութեալք , և լաւ իմանան՝ որ աղայի

մտքու մը հաստատ կը մնայ , և ծերացած ժամանակն էլ չէ մոռանալ , որով և մտքը կապականի ու կպզտորի :

2, Օգոստոսը և անկէ՛ք տալու չար սովորութենէն ու որ շատ ճիշդք երեխայի պահատութեան համար կամ հեռոները խաղալու համար կը սկսեն անկէ՛ք տալ , որպէս թէ համար են անուամ , ստեղծ , փուչ կենդանի , մեռնիս , լըրբ , դեռն մտած և այլն , աղային լեզուն էլ փոխանակ օրհնութեան անկէ՛քը կը բարբառի :

3, Օգոստոսը և բամբասանք խօսելէն ուրիշն վրայ տղայի առաջը որ տղային մտքը , սիրտը ու բերանը կը հաստացնէ մեծացած ժամանակը :

4, Օգոստոսը և աղային խրատելու ժամանակը արած սխալմաների համար , չգործածել անբարբառալարի բառեր , զօրքինակ , սնդգամ , շիբբ , փուչ կենդանի , շան լակոս , շան ծիծ կերած , շիբ , անպիտան , եչ , ասանոյ , ջրի , կոլ , եղն , և այլն , և որանց նման անշնորհք խօսքեր , որովհետեւ այսպիսի կոպիտ և անբարբառալարի բառերով երեխայի մտքը կը լցուի և ոչ թէ մեծացած ժամանակը , նա և պատիկ ժամանակն էլ կը սկսի գործածել . չէ թէ օտարն վրայ , այլև իւր ծնողաց և ազգականաց վրայ էլ , ուրեմն երեւում է որ չէ թէ մէնակ ծնողքը պիտի զգոյշ մտն , նաև տանը մէջ էլ անհանրն էլ , որ տղայի մօտ չսխալուին այսպիսի խօսքեր բերանէն դուրս թողնել :

5, Մեծ զգուշութիւն պիտի ունենան ծնողքը , որ աղայոց առաջը վրաստակար ու վատ պատմութիւններ չանեն , ինչ որում տղայոց մտքը նոր բացուած լինելով , ինչ սերմը որ ընդունեն այն կը մեծացնեն , և նորա պտուղը կը տան , եթէ պատմութիւնը մոլորութեանց վրայ է , մոլորութեան սերմը կը սերմանուի նորա մտքի անգաստանի մէջ , իսկ եթէ առաքիլնութեանց վրայ է , առաքիլնութիւնը կը սերմանուին , ուրեմն ինչքան զգուշութիւն է հարկաւոր տղայոց մօտ խօսելու ժամանակն , որ նրանց մատղաշ վարքն ու բարքը չը վնասնեն ու չաւերեն : Հասարակաց առակ է , որ մէկ մարդ մէկին թշնամի է լինում ասում է , , Եթէ բերանս արխնով լըքն լինի , նրա մօտ (յի թշնամուս մօտ) չեմ թըրի , , Շատ լաւ կը լինէր , եթէ որ ամենայն ծնող և ամենայն անձն երբ բերանը վատ խօսքի արխնով լըքն է , տղայոց մօտ չթըքի , ի՞նչ չխօսի :

6, Օգոստոսը և որ տղային զանազան ձևով , խօսքով բաներով չվսխայնեն , ինչ որում մեծ վրաս կանէ վրսխատութիւնը , շատերին իտըքն կը ցնորէ , շատերին երեւակայութիւնը կը խանդարէ և քնած ժամանակը զանազան երազ տեսնելով :

յանկարձ դիւահարի պէս վեր կը թռչի, ու կը սկսէ գոռալը ու լաց լինիլ և շատերին էլ թուլացկոտութիւն կը պատճառուի: Այս բաները կը յառաջանան ընտանեաց միջէն, որ աղայի լացը կարելու համար, փոխանակ ուրիշ յորդորական կերպեր բանեցնելու, կը սկսին ասել, ֆայն էիւս, ֆայն էիւս, էծն էիւս և այլն, կամ պատը, պատահանը և դուռը ծեծելով, կասն ոտս կայ որ ֆայն ֆայն է քեզ ոտելու, ֆայն ֆ' ֆար Մարչոսը չէ լացլա՛մ, կամ թէ տանը ծառային կամ մէկին շուռ տուած մորթեղէն կը հաղցնեն, երեսին էլ ալուր քսած ներս կը բերեն տուն, աղային ցոյց կը տան, որ վախի, այսպիսով աղային մեծ մեծ վնասներ կուտան ինչպէս վերեւը ասացինք, քան թէ օգուտ:

7, Օգուշանալու է որ աղային հարսանիք չտանեն, ին որում շատ հարսանիքի մէջ, աւելի քան միլիոններ զանազան անսառիւթութիւնք են լինում, հարսնեօրներն հարբած՝ որը ծաղրածութիւն է անում, որը զինի խմելու զօռ է անում, որը հարբած պառկում է դեանի վրայ ու փոխում, և միւսները ծիծաղում են. իսկ եթէ աղային հայրն էլ այն օրն է ընկել. վայն էիւս է նրան տարել, որ աղայն էլ պիտի սովորի արբեցութիւն, ինչպէս իրան հօրը տեսել է:

8, Օգուշանալու է որ աղային շուռ շուռ այդին չը տանեն, որովհետեւ ոտելով ծառերի պատուները, տեսնելով պողով լեքը ծառերը, զանազան անուշահամ ծաղիկներ, սրտաբաց կանաչ խոտեր, և ուրիշ զուարճալի բաներ, կը ցանկայ միշտ դնալու այդին, ուստի երբ որ աշակերտ տայ որտանց չի գնալ իւր գործին, այլ կը վախճի ընկերներին հետ դէպի այդին, որով ո՛չ թէ միայն զբօտանք սիրօղ կը լինի, այլ և ունայնասէր, հեշտասէր և շոսյլ, բայց մաքուր օգտակար համար կարելի է երբեմնայեւս ասնիլ այդին:

9, Մեծ զգուշութիւն է հարկաւոր աղայոց համար՝ որ վատ բաքք ունեցող տղերանց հետ ընկերութիւն չանեն, ու նրանց հետ չխաղան, ըստ որում իրանք աղայ լինելով՝ վատ աղայոց արարմունքը և շարժմունքը շուռ կը սովորին և աւելի ներդարձութիւն կուեննան նրանց մօրի մէջ, քան թէ ճշտօղայ խրատը:

Երկրորդ՝ հարկաւոր է աղայի լեզուն բացած ժամանակն որ թո՛թով և քաղցր խօսում է և ամենուն դուր է գալիս, սովորեցնեն:

1, Երես խաչ հանելը. Յանուհի հօրն Ուրուոյն է հոգեւորայն որբոյ:

2, Տէրունական աղօթքը որ Քրիստոս սովորեցրաց իւր աշակերտացը, 1, Հայր Քր որ յերկնս ես, և այլն:

Այս երկու աղօթքներն երբ որ քնիցը զարթնան, կամ քնելու և հաց ուտելու ժամանակն լինի ասել տան նրանցը և խրատ էլ տան որ եթէ այդ աղօթքը չասեն Աստուած հաց չի տայ ուտելու, որով ավերանց ջերմեռանդութիւնը աւելի կը լինի առ Աստուած:

3, Հարկաւոր է սովորեցնել Քրիստոսնէական սկզբունքները, թէ ինքն Քրիստոսնայ է, իւր ստեղծօղը Աստուած է, և այլն:

4, Ամենայն կիրակի օր տանել եկեղեցին և պատարագ ցոյց տալ, որ ժամատէր և աղօթատէր լինի:

5, Կիրակի օրերը կամ էն օրերին որ աօն է պատահում և հայրն ու մայրը տնական և գրոյի դարձք չեն կատարում, աղայոց խրատ ասեն Աստուածաշնչէն, Աւետարանէն կամ իւրանց իմացած բարոյական խօսքերէն և պատմութիւններէն պատմեն ու մեկնեն նրանց, որ առաքինի լինին:

6, Աղքատը, կամ տնանկը դուռն էկած ժամանակը, եթէ սղորմութիւն պիտի տան թող աղայի ձեռքով լինի որ ինքն էլ առատաւիրտ, գթած և սղորմած լինի մեծացած ժամանակն, և աղքատի ու տնանկի օրհնութիւնը ժառանգելով աւելի կը սիրի ու բախտանալ, ինդալ և եկածին անխան չի ձանսպարհ գցել իւր կարօղութեան չափ, որով աւելի Աստուածային օրհնութիւնն կը ժառանգէ:

7, Հարկաւոր է աղայոց հետ քաղաքավարութեամբ խօսել, շնորհքով բառեր ասել, օրինաւոր և ուսումնական մարդկանց հետ լաւ բաների վրայ խօսելու ժամանակը աղայն էլ ներկայ դանիլ, որ տեսնելով նրանց բարի շարժմանքը ինքն էլ սովորի:

Ով որ կը կամենայ այսպիսի լաւ կրթութեան և սնունդի պատուը վայելել իւր որդւոցմէն պիտի յանձն առնէ աշխատանք, որովհետեւ առանց աշխատանքի չկայ հանդուստութիւն, առանց վաստակի չկայ ավրուստ, առանց նեղութեան չկայ վարձք, եթէ դեռինք չվարեալ չցանես, չես կարօղ հրնձեւ, եթէ հնձես ու չկատես հաց չես կարօղ տնեսալ, եթէ ծառին ջըբես, աղը չտաս, չը կտես, և հոգս չքաշես պտուղ չես ստանալ: Ուրեմն ո՛վ ծնօղք և դատարարականը, ձեր աշխատութիւնը ձեր զաւակաց մտաղաշ ժամանակը պիտի լինի, որ հաստիկաւոր լինելու ժամանակը պատուը քաղէք, և ձեր լաւ սննդելով ո՛չ միայն մարդոյ առաջը այլ և Աստուծոյ

մծոս պարզ երես կը լինիք, և նրա օրհնութիւնը կը ժառանգէք, և քանի որ աշխարհիս վրայ կեանք ունիք հանդատութեամբ կանցնէք և մխիթարութեամբ գերեզման կը մտնէք, թողնելով հասարակութեան համար բարի անդամներ:

8.

Յայտնի է ամենեցուն որ կարկուտը, հեղեղը, սաստիկ քամին, սաստիկ ցուրտը, մորեկը, թրթուրը, ժանկը մուկը և կայծակը ոչ թէ մէնակ նոր ծլած ծաղկներուն, մատղաշ ծառերուն, ու հասկին են մնաս տալիս, ոչնչացնում ու չարացնում, այլև մեծ մեծ ծառերուն ու վաղերուն մի և նոյն մնասն են տալիս, որով մարդուս տղրուտը կտրելով՝ աշխարհքի մէջ թանդութիւն են դրում: Այսպէս էլ վատ օրինակը, չար խրատը, մոլե բարք ու վարքը, վատ սնունդը, անուսումնականութիւնը, մատղաշ տղայոց բնութիւնը փխտելով խանդարում են, փչացնում են, անպիտանացնում են և շինում են աշխարհի համար ծանրութիւն, ինչպէս որ մէկ մեծ քար դնես նախ մէջ, որ ոչինչ բանի պիտանի չը լինի, այլ միայն ծանրութիւն է նախ և մնաս բերօղ, և համարեակ թէ լաւ մարդիկեանց թանդութիւն են դրում: Այսօրինակ թանդութեան առաջը առնելու համար թէպէտ Աւերդայի մէջ բաց արին պատիկ տղայոց համար ուսումնարաններ, և անունը դրին տպաւէն տղայոց, կամ տուն տպաւէնի, սակայն մեր աղքէն էլ, երբ սուրբն Սեբաստիոս շաղախն սրբոյ շնորհքով գտաւ մեր գիրը Առաւելապոստոս Արշակունի թագաւորին ժամանակը, քի 406 թուին Քրիստոսի, բաց արին շայաստանի աշխարհքումը ուսումնարաններ, և այնպէս զեց դուրս էկամ ուսումն առած աշակերտներն էլ բաց արին շայաստանի բոլոր քաղաքներումը, դիւղերումը, վանքերումը, անապաններումը մասնաւոր ուսումնարաններ, և կարծես թէ սող շայաստանը ուսումնարան էր դարձել, ինչպէս որ պատմութիւնքն էլ վկայում են, որ և սրանց ապացոյց ձեռագիր գրեալքն են, թէ ի՞նչքան կան այժմ մնացած, և ի՞նչքան էլ կորել են էրվելով, ինչպէս որ Եանիթամուրը 10,000 ձեռագիր Սմիղանդու աշխարակումն է՝ պահել, Ուղեմն քանի՞ քանի՞ Եանիթամուրի նման մարդիկ դուրս եկան և շայաստանը աւերեցին և ձեռագիրները կորան: Այս յայտնի ցոյց է տալիս շայաստանի անթիւ դպրոցները, ի՞նչպէս որ ուսում տպագրատաններ չլինելով 250 տարի առաջ, ձեռքով

էին գրուում ամենայն գրեանքը, և միլիօնաւոր գրեանք կային, որ նշանակում է դպրոցներն և ուսումնականաց շատութիւնքը, և հաղիւ կը գտնուի աշխարհիս վրայ ազգ, որ Հայոց չափ ձեռագիր ունեցած լինի և ունենայ . ըստ որում քացի երեւելի ուսումնարաններէն մասնաւոր դպրոց չացանելով հաւաքում էին պատիկ տղայք և սովորեցնում էին հայերէն լեզուի գրել ու կարդալը, շատերն էլ քերականութիւն և ճարտասանութիւն: Աւսոյ մասնաւոր դպրոցները, չէ թէ մէնակ քաղաքներն կամ գիւղաքաղաքներն մէջը կային, այլ ամենայն գեղումը ինչ տեղ որ քահանայ կամ տիրացու էին գտնուում, կամ կարգացող աշխարհական անձինք, սակայն ամէնն էլ ասիական ձևով էր . ապա գլխաւոր Հոգևորականները և երեւելի աշխարհական աղքատէր անձինք բաց արին զանազան քաղաքներումը Հայոց ուսումնարաններ Աւրոպական կարգ ու ձևով, Աստանգնուպօլիս, Սոսկիս, Թիֆլիզ, Հնդկաստան, Իդմիր, Լճաբիսան, Լըբուս, Լճալցիսայ, Ղարաբաղ, Երեան, Շամախի և ուրիշ տեղեր, որոց մէջ եօթը ութը տարեկան տղայք ընդունում են: Իսկ ՚ի սուրբ Լճմիածին ՚ի սկզբանէ անալ ուսումնարանը շարունակ կայ, որ հայոց գրականութիւնը բաւականին յառաջագիմութիւն ունի: Բայց այնու ամենայնիւ մասնաւոր դպրոցները այսօր էլ ամենայն տեղ կան. և Թիֆլիզումը հանդուցեալ արժանալիչատակ Մերսէս Հայրապետ ամենայն Հայոց բաց արաւ Աթուղիէ, Սուգնի, Լեւեաեայ, սուրբ Լճան, սուրբ Սարգիս, սուրբ Լստուածածին Շամքոսեցոց անուանեալ, Լճմիածնեցոց և սուրբ Սինաս եկեղեցեաց արարչներումը մասնաւոր դպրատուններ տղայոց համար, որոց մէջ սովորում են չորս, հինգ, վեց և եօթն տարեկան տղայք Հայերէն և Ռուսերէն:

Հայոց ազգը զիտեհալով ուսման օգուտը աւելի այժմ, աշխատում է իր որդին ուսումնարան դրկելու. շատերը չորս տարեկան ժամանակն են ուղարկում: Աւերջացաւ այն դարը որ ասում էին, թէ, ՚ես մէկ արհեստաւոր մարդ եմ, ինչ հարկաւոր է իմ որդուս ուսումը, թագաւորական ծառայութիւն տալու չեմ, ու տէրտէր անելու չեմ, թող իմ արհեստս սովորի, շարժը մէկ ազատի վաստակէ իրան բաւական է, կը մեծանայ մէկ կտոր հացի տէր կը լինի):

Իմացան, թէ գիր չիմացող արհեստաւորք անասունն կը նմանի, որովհետեւ գիր գիտացողը որ կողմը ուզում է այն կողմն է տանում, վասն որոյ ամենքն էլ աշխատում են որ իրանց

ղատակացը առաջ մասնաւոր ուսում տան, յետոյ արհեստի:
Եւ ի՞նչ վնաս է ուսմանը, քանի ուսեալ լինի այն-
քան աւելի առաւօր կանենայ, ուսումը լուսաւորում է միա-
քբ, աւելացնում է բանականութիւնը ու խելքը, նոր նոր ար-
հեստներ, մեքենաներ, գործարաններ է շինում, հարստաց-
նում է, պայծառացնում է և հռչակում է բոլոր աշխարհքի
վրայ, եթէ արհեստի մէջը վնաս պատահի ուսումը հաց է
ապլիս նրան, բարձրացնում է նրան, որեմն թէ վաճառա-
կան և թէ արհեստաւոր եթէ ուսումն ունենան նրանց ա-
ռաւօրը, նրանց արհեստը միշտ յառաջ կերթայ, եթէ ո-
ւսմանական փինաչի լինի, անուսում կոշեակարէն մէկին չորս
վաստակ կանենայ:

Բայց շատերը կան, որ ստում են թէ որբւերի կնիկ
եմ, հազեւ իմ որբերս պահեմ, շատերն էլ թէ օրական
հաց չունիմ ուսելու, հազեւ թէ երեխանցս ցամաք հաց
կարօղանում եմ աալ, ո՞ր է կարօղութիւն որ որդւոս ուսում
աամ: Բայց չեն մտածում թէ որդին հինգ տարեկանէն մին-
չն տան կամ տան երեք տարին չէ կարօղ այնպիսի ապրուստ
ձարել, որ կարենայ դանկ իր ցամաք հացի գինը սամալ, և
առանց ուսումի մնալով աւելի սղորմելէ, խեղճ ու աղքատ
պիտի մնայ, և ստիպուած կը սիսի գորութիւն, աւազակա-
թիւն և ուրիշ շարագործութիւնք անել հասակաւոր ժա-
մանակը:

Մասն որոյ մասնաւոր գալթատունները որ բացուած են
ամենայն տեղ աղայոց համար են, որոց մէջ մասնաւոր ու-
սում առնելով ստիբում են չէ թէ մէնակ կարգալ ու գը-
րել, այլե խելք, քաղաքավարութիւն, մարդավարութիւն
և կենցաղավարութիւն, և ինչ արհեստի որ դնան ստիբելու
կը գանին բուսականին ապրուստ իրանց համար և ծնօղաց հա-
մար, ու կօրհնեն նրանց, որ այսպիսի շահաւէտ բաներու հա-
մար աշխատել են և աշխատում են:

9.

Ծնօղաց պարտականութիւնն է խօսիլ երեխանց հետ
հայրենական լեզուով: Բայց շատերը այս պարտքէն յետ են
մնում խօսելով օտար աղբաց լեզու, և այս պակասութիւնն
մեր մէջն աւելի ենք տեսնում, քան թէ ուրիշ աղբաց մէջ,
և եթէ հարցանող լինի այս բանին համար, կը պատասխանեմ

այսպէս, ինչ որ աչքով տեսել եմ և տեսնում եմ, ու ա-
կանջով լսել եմ, և լսում եմ: Եւս' որ Սրաստանու Հա-
յոց մէջ արմատացեալ հաստատուած երկրորդ բնութիւն է
դարձել՝ որ կաթնակեր զուսկաց հետ վրացերէն են խօսում,
և շատ տներու մէջ էլ միշտ Սրաց լեզուն են գործ ածում,
եթէ կը ներեն, համարձակ կասեմ՝ որ հոգեորականք անգամ
այն լեզուով են վարվում, թայց չը ներշնչան ինձանից, ըստ
որում հաստատուն է ասածս, և այն պատճառաւ եմ հրա-
տարակում որ նորա իրանց հայրենի լեզուն ճանաչեն ինչպէս
մնւս աղգերը, և այս բանի հաստատութեան համար, ասի
Գօրեցիք, որք Հայք են և հայերէն խօսիլ չգիտեն, Գիարբաքեր-
ցիք, Կեսարացիք և օսմանեան տերուե մէկ քանի քաղաքներումն
էլ հայերէն ամենեկն չգիտեն, ինչպէս աչք տեսել եմ Թիֆ-
լիզումը, և ՚ի սուրբ Իջմիածին, ուր եկել են ուխտ և վա-
ճառականութիւն անելու: Թիֆլիզի մէջ բնակուած հայերը
սկիզբը օտար լեզուով կը խօսէին երեխանց հետ, բայց այժմ՝
սկսել են փոքր փոքր հայերէն խօսիլ, սև ծովի և կասպից
ծովի ափներէ բնակիչքը խառն են խօսում օտար լեզուն հայրենի
լեզուի հետ: Կոստանդնուպօլու Հայոց մեծ մասը ասիկերէն
լեզուի հետ խառը, որոյ հաստատութիւն են հայերէն տա-
ռով տպուած գրեանքը ասիկերէն լեզուով, որ կը նշանակէ
նրանց հայրենի լեզու չգիտենալը: Իսկ Պարսկաստանի, մեծ
Հայաստանի ի՞նչ է. Երեւան, Եւսիջեան, Ասպուրական,
Սոկ, Ռշտունիք, Գարբաղ, Եամախի, Բաքու, Գուրայ
Գարբանդ, Արզում, Գարս, Ախալցխայ, Թեպիս ըը-
նակուած են զանազան օտար աղգաց մէջ, բայց իւրեանց հայ-
րենի լեզուն սուրբ են պահել, ինչպէս Իզմիրցիք, Աշեցիք,
որ գրաբառ ոճը առ հասարակ խառնում են խօսակցութեան
մէջ, իսկ Արարատեան աշխարհը ժառանգութեամբ Հայոց
լեզուն բերել հասցրել է մեզ, նոյնպէս և Թիֆլիզիցիք՝ որ
եթէ առօրանութեանը մտիկ չտանք գրաց բառեր շատ են
գործ ածում: Ուրեմն հարկաւոր է և պէտք է սովորիլ նախ
իւր հայրենի լեզուն, և գործ դնել ամենայն աշխատանքը և
հնարքը, որ կարողանայ հասանել նրա կանոնաւոր, հաստա-
տուն և հիմնաւոր գիտութեանը, ի՞նչքան մեղք է Թողնել
անհոգութեան մէջ այն լեզուն, որով գրուած են ազատա-
կան արհեստները, որով Նոյ, Օբաէթ, Գամիլ, Թարգում
և Հայկ խօսիլ են, և Արամ իւր հպատակաց մէջ որ օտար
աղգ էին հրամայեց խօսել իւրեան լեզուաւ. այն լեզուն, որի

Համար մեր նախնի սուրբ վարդապետներն Խաահակ, Մեծբոս, Մովսէս, Եղեշէ, Կորիւն, Մարթէ, ո՞ր մէկը Համարում և գրեմ այս տեղ, արեան քրտինք թախեցին, պայծառացրին և լուսաւորեցին, այն լեզուն՝ որ Արարացիք դա՛վել են և գո՛վում են նրա Հարստութիւնը, ճսխութիւնը, քաղցրութիւնը և զանազան նրա լաւ յատկութիւնը, այն լեզուն՝ սրով մեր նախնիքը զիշեր ու ցերեկ աշխատելով գրել են զանազան ուսումնական, պատմարանական և քարոզական գրեանքներ, Հասարակութեան լուսաւորութեան և յառաջագիւմութեան Համար: Պէտք է գործածել Հայրենի լեզուն ամենայն խօսակցութեան և գործի մէջ, թողալ անհոգութեան մէջ այնպիսի լեզուն է վերջին անխելքութիւն և աններելի մոլորութիւն: Ուրեմն ամենայն ծնօղք պարտական են սովորել և սովորեցնել առ առ իւր Հայրենի լեզուն, իւր բնական լեզուն հիմնաւոր, գիտենալ նրա բոլոր զօրութիւնը, գեղեցիկութիւնը, առատութիւնը և հարկաւորութիւնը, և ապա ուրիշ լեզուներ:

Արեւմտեցը սորվեցնելու ժամանակը պէտք է նրանց սրտի մէջ տպաւորել չէ թէ մէնակ երախտիք ճանաչելը, բնկերի Համար սրտացառ լինելը և սիրել նրան և բարեբարութիւն անելը, ոչլ և միւս առաքինութիւնքն էլ, բառ սրում մատղաշ արդայն, որ պիտի մէկ ժամանակ սնդամ լինի Հասարակութեան, որ պիտի լինի մէկ ժամանակ զինուոր, դատաւոր, ամուսին, հայր, և մանի զանազան կապակցութեանց մէջ թէ իւր գեպհական և թէ հասարակութեան գործքերի Համար յորոց կախումն ունի Հասարակութեան և իւր բնատնեաց բարի վեճակը՝ լինի ճշմարտախոս, հասարակ, հասարական խօսքի և փորձի մէջ, վստահ, աներկէ-ղ, անշահաւեր, սգոյնի սգաւոր պահող և խորհրդապահ: Այսպիսի առաքինութիւնքը որք չեն մանի ուսումնական արհեստի մէջ, նշանակած ժամանակ չունի: Այնքը ծնօղքը կամ վարժապետները կը շարունակեն քարոյական դասատուութիւնը միշտ և սմէն տեղ, քի, տանը, զօտանքումը, գործի հանգստութեան, խաղալու և ուրախութեան ժամանակը, միայն գտնել յաջողակ ժամանակ սորվեցնելու, և մատղաշ միտքը բաց լինի ընդունելու իմաստութեան և առաքինութեան սերմօրէնքը:

Իմաստութիւն, առաքինութիւն, բայց լինչ են նրանք և թէ չեն հասաատուած կրօնքի հիմանց վրայ, և թէ կրօնքը առաջաց չի առաջնորդել նրանց: Կրօնքը լուսաւորելով մեր սմէն գործքը, ցանկութիւնը և միտքը, փոխակերպելով և նո-

բողեւով ներքին մարդուն, բարձրացնելով նրան քան զամէն ապականացու սրբաբաները, բաց անելով նրա առաջը երկնքի դռները, քաղցրացնում է, զովացնում է և լրացնում է այն ծարաւ մատղաշ սրտին, մանում է նրա հոգւոյ մէջ, մտքի մէջ, և սրտի մէջ այն սրբազան երկիւղը, որ է սկիզբն իմաստութեան. հիմն և հաստատութիւն ամենայն առաքինութեան. և իր ծնին ջերմեանդութիւն և սէր առ Աստուած և առ ընկերն, որդիական հնազանդութիւն, երախտագիտութիւն և ամենամարդ հաւատ առ Արարիչն Տէր:

Յողովորեան երջանկութեան օրերը 'ի միասին են կրօնքի հետ: Այն հաւատութիւնը, մոլութիւնը, և ամբարշտութիւնը միշտ ունեցել են իրանց հետ անտանելի թշուառութիւնք, և շատ անգամ վեր են դրել հոգր թագաւորութիւնք, հրը որ, չէ հիմնուած էլած իմաստութեան և առաքինութեան հիմանց վրայ: Ինչպեզ հաւատքի ձայնին աւելլ չեն լսի, այլ երեսանց կը պաշտեն միամիտ մարդկերանց խաբելու համար, և իրանց վատթար և անսանձ խորհուրդը ու իմաստակութիւնը ապականում են մտքին, և լքութեամբ հակառակում են կրօնքին և հաւատքին, այն տեղ Աստուծոյ մասն ծանրացնում է և շարժում է երկնքումը որոտումներ մեղաւորներին սատակելու համար: Ո՞վ ծնողք և ուսուցիչք ձեր դիւստոր պարտականութիւնը, ձեր սրբազան պարտքն է սովորեցնել ձեր զաւակներին, ձեր աշակերաններին իրանց հայրենի լեզուն, կրօնքը, հաստատել և տպաւորել նրանց սրտի մէջ Աստուծոյ երկիւղը, հիմնելով նրանց սրտի մէջ Աստուծոյ հաճոյական տաճար, որի մէջ բնակելով Աստուած, լինին նորա Աստուածասէր, առաքինի, ազգասէր, մարդասէր, ընկերասէր, և հիմն դնող երջանկութեան հասարակութեան:

ՄԵՍՆ ԵՐՐՈՐԳ

ՆԱԽԱԿԱՆՆԻՔ ՀՕԲ ԱՌ ՈՐԳԻՆՆԵ

Արեւիկե Մանդէն.

Այս աշխարհը ինչպէս տեսնում եմ և փորձեցի է ունայն և անցաւոր, ամենայն ինչ՝ կեանք, հարստութիւն և իշխանութիւն են անհաստատք և մէկ բարակ խայածի թելէն կախուած, ևս առաւել որ մարդոյս վախճանը մահ է, ուրմն ի՞նչ կանմահացնէ մարդոյն մահուանէն յետոյ, — առարկնութիւնը — և սրն է սորա հիմը — բարի դաստիարակութիւնը ետեւեւ երեխայ ժամանակին, որի գլխաւոր և սուրբ պարտաւորութիւնը դրուած է ճնողաց վրայ:

Ես քեզ համարչեմ թողնում գանձ, իմ թողած գանձս այն է՝ որ իմ ճնողական պարտքս ինչպէս քեզ համար եմ կատարել, ուղարկելով քեզ այդ լուսաւորութեան տունը, ուր ուսանելով քո գիտութիւն՝ կլինի քո ասլուստի մայր դուամորը, նմանապէս քանի որ կենդանի եմ կարողանամ կատարել և միւս պաւսկացս համար այդ պարտքը: Իսկ դու անդրանիկ իմ փոխանակ հարստութեան կտակի, ահա քեզ ուղարկում եմ հետ զհետեւ առանձին նամակներ քո բարեղք մեծանալուդ համար, և պատուիրում եմ քեզ այս իմ կտակս սրբութեամբ պահպանէք և կատարէք ինչպէս դու, նոյնպէս քո եղբարքը և ձեր ժառանգները յորդոց յորդիս:

Յանձնում եմ քեզ սրբեակ Ատուծոյ խնամքին, Նա լինի քս պաշտպանը և քո օգնականը, Իւր սուրբ շնորհքով լցնէ քեզ, որ լինիս պիտանի անդամ ազգի և եկեղեցւոյ, և փառաւորեցնես քո ասն անունը, և լինիս բարի ժառանգ քո ճնողացը:

Պի 20 յունվարի 1859 թի.

Թեֆլիզ:

Հայր Կո Ստեփանոս Վահ.
Մանդիկեանց:

Handwritten title or header at the top of the page.

Main body of handwritten text, appearing as bleed-through from the reverse side of the page. The text is mirrored and difficult to decipher.

Handwritten text at the bottom of the page, possibly a signature or date.

ՄԼՍՆ ԵՐՐՈՐԿ

ՆԵՄԵԿ ԵՌԱԶԻՆ

Սերերն Որդեակ :

Չկայ աշխարհքի երեսին այնպիսի սիրերն բան քան գործիին, ոչինչ չէ կարող համեմատուիլ որդւոյն, ոչ դանձ, ոչ թագաւորութիւն, ոչ իշխանութիւն, ոչ կալուածք, ոչ անկեղէն, և ոչ մարդարանկէն : Բլեհայն մարդ որդի է խնդրում լը որում սուրբ պատկի ել ջաննութեան պատգն է : Բշխատում է բազմացնել իւր հարստութիւն իւր սրբոյ համար, աչքքաաները անդամ դանկ պուսն ման գալով ողորմութիւն են խնդրում ի բնանց որդոց համար ապրուստ թողնելու : Բայց առաւել քան զհարստութիւնը, ծնողքը պարտական են աւել զուսկացը լաւ դատարարակութիւն, որ է առաջին հիմն քաղաքական օգտի և հարստութեան : Բլեհայն մարդ կարող է արարածներէն լաւ սննդեան օրինակ առնուլ : ահա այդ պանները զիշեր ու ցերեկ, առան ու ձմեռ տարին տասներկու ամիս հոգս են բաշում այդոյ վերայ, ծառերի տակը մխրում են ու ջրում : ձմեռն էլ սղբ են ածում՝ որ ցրտատար չը լինի թէ ինչէ, իւր ժամանակին պտուղ վայելին : պտուղը տեսածին պէս մտաւնում են իւրեանց ներութիւնն, այնպէս էլ : սղբի, զուսկը նման է ծառի, որին հարկուոր է մշակել : ծնողը ինչպէս այդեպան պիտի աշխատի իւր զուսկաց վրայ, ըստ որում մարդս է բանական այդի Բատուոյ, ինչպէս մարդարէն Գաւիթ ասում է : Կին քոյ սրպէս այդի վայելուչ յանկլեւտ ասն քո, և որդիք քո սրպէս նորատունկ ձիւ ենուոյ շալջ գոնդանով քով : և թէ Բատուած զօրութեանց, զարձ հայեաց յերկնից և սես այց արաւ այդուոյս այսմիկ, և դարման տար սմա զոր անկեսաց ոջ քո : Կեքն Բատուած անկեց մեղ աշխարհէս վերայ, և նա է մեր սուգանօղբ, դարմանօղբ և նախնիսօղբ :

Բատուած սանկեց մարդուն, ոչ այնպէս ինչպէս ուրիշ արարածներին, ըստ որում երկնային և երկրային արարածքը սանկեցու եցան միով բանիւ, ինչպէս Բատուած աշունչ սուրբ դիւրքը վրայում է : Եւ ասաց Բատուած, և եղև քայց մար

դոյն մեծ խորհրդով ստեղծեց թէ 1) Արացոյք մարդ ըստ պատկերի մերում և ըստ նմանութեան . . . 2) Առ վերաց ՚ի նա շունչ կենդանի և եղև մարդն հողի կենդանի 3) Այս բանով ջսկեց Աստուած մարդուն միսս արարածներէն և մարդը ստացաւ հանձար, միտք, և բանականութիւն, նմանեցաւ Աստուծոյ պատկերով, և եղև թագաւոր երկրի և այսպէս մարդն եղև սրբի Աստուծոյ, և Աստուած ծնող մարդոյ, և առաջին պտուղն Աստուածային երջանկութեան քան զմիսս արարածները եղև մարդն, մինչև որ հրեշտակներին ևս նախանձեւի եղև:

Այժմ տեսնենք թէ Աստուած կատարեց իւր ծնողական պարտաւորութիւնը թէ ոչ: Այո՛, իբրև ծնող կատարեց իւր պարտքը, տալով նրան հօգի բնական, ջսկեւս անբան արարածներէն, Պոպո, որ մտածէ ամենայն բանը լաւն ու վատը, հանձար, որ կշռէ ինչ որ պիտանի է, լաւը դարձ ամէ, չարէն հեռու կենայ, աղաք կած, որ ինչպէս իւր բանականութիւնը, միտքը և հանձարը խրատ կը տան, կը դատեն, կը ներգոյրծեն, կը կառայարեն և կը կշռեն այնպէս կատարել իւր գործքի ընթացքը, և այս օրինակը թողուց Աստուած մեզ համար՝ որ մենք էլ մեր զուական համար հոգս անենք, — թէ և ամենաօղորդն ինքն է, ըստ որում մեր ամենայն բարի գործողութեանց հետ կապակցութիւնն ունի, և մեր ամենայն առարկնութեանց մէջ կը բնակուի, բայց եթէ մտեկան գործ գործենք նա հեռու կը փախչի:

Գիտենս որդեակ, որ դու պարզեամ ևս ինչ Աստուծոյ պտուղ ամենանական երջանկութեան ինն ամիս քս մայրդ արդանդուն մեծացրեց քեզ, ծնելուդ ժամանակը մահու կեանք բաժանուեցան նրանից, երկու տարի կաթնով է կերակուել քեզ, գիշերը քան չէ ունեցել և համարեալ թէ բաց աչքով է լուսացրել քս լացի ձայնէդ, ցերեկը գրկին պահելով հանգստութիւնն է կորցրել, աշխարհային դժբախտքն քս պատճառաւ հեռու է մնացել, եկեղեցի գնովն զրկուել է. եթէ բարեկամաց տուն երբեմնայէս դնացել է ուրախութիւն անելու, սակայն ուրախութիւնը քնթէն ևս հանել, աչքը միշտ քեզ վերայ է եղել, որ մէկ միտս չպատահի քեզ, երեխայութեան հասակի մէջ ամենակերպ հոգսը քաշել է:

Այս է առաջին պարտականութիւնը:

Յետոյ երբ երեք տարին մտար, ամէն ջանքը գործ էր անում քս հայրենի լեզուդ սովորացնելու, քս թոթովախօսութիւնդ, կլլլաւագ մեզ համար չգիտեմ ի՞նչ բանինը:

մանացնեմ, պիւլիւլի խօսակցութիւն էր. կրակէն, ջրէն և
ուրիշ վտանգներէն ազատ պահեցինք քեզ, երեսիդ խաչ հա-
նելը, եկեղեցի դնալ սովորեցրինք, որ ասաւածպաշտու-
թիւն սովորես, մեծերի ձեռքը համբարել էին տալի քեզ, որ
քեզանից մեծի պատիւը և յարգը ճանաչես, ալքատին քո
ձեռքով էինք հաց տալի, որ սղարմութիւն տալ սովորես, և
եթէ մէկը, ինչպէս սովորութիւն է աշխարհիս, սկսում էր
քեզ հետ շախայ շէնլի անել, չէինք թողնում, որ մանկու-
թեան ժամանակը չարմատանայ քո մէջ անառակ խօսակցու-
թիւնը, քո կամբիդ ոգածը չէինք կատարում. որ կամա-
պաշտ չը լինիս, եթէ տղայարար ավելցրիեզ բաներ էիր խօ-
սում, երբեմն սիրով խրատում էինք, երբեմն էլ ծիծաղա-
շարժ բարկանում. ցոյց տալով քեզ թէ այն անասի խօ-
սակցութիւնը անպատշաճ է. վատ սննդուած տղայոց մօտ
չէինք թողնում խողալու և խօսելու՝ որ նոցա ընտթիւնը
չաւարիս, քեզ մօտ ամենեւին անխաղ բան չէինք խօսում,
որ մեզանից վատ օրինակ չառնուս: Ար մէկին տեսնւմ այժմ որ-
դիւն, որ մէկը պատմում մեր արած հոգսերէն քեզ համար զի-
շեր ու ցերեկ մեր աշխատութիւնն էր բարի դատարարակա-
թիւն տալ և լաւ օրինակ լինել քեզ, որ մեծացած ժամանակդ
չարանջատ մեզանից, և չտես, թէ ճիշդքս պարտական լինին
որ ինձ լաւ դատարարակութիւն չտունի: Այդ հասակի մէջ,
թէպէտ դու ինչպէս մանուկ դժու թիւն անում էիր, որով-
հետեւ հասակդ պահանջում էր, բայց թէ ես և թէ քո
մայրդ քեզ չէնք ձեռնել, այլ խրատել ենք և բարկացել:
Գինք ձեռնել, որ աշխարհդ չը կատրի, խտտութեամբ չենք
վաճել, որ արջի պէս չմեծանաս, ամենայն քնքաշ ընթացքը
աննցել ենք քեզ հետ, դու ինքնդ կը վկայես քո սննդեան
համար, որ միշտ այրբնարանն էի առաջիդ դնում: Ահա
երկիրդ պարտաւորութիւնը մինչև վից տարին:

Այց տարիդ որ սկսեց, առաջ ևս սկսայ քո հայրենա-
կան գիշը սովորեցնել, յետոյ տալ մանաւոր լարժաբանում,
որ սկսար փոքր առ փոքր առաջ գնալ ուսմանդ մէջ, ար-
դեօք ի՞նչ բան ուրախութիւն էր պատում սրբիս բարբբը
երբ զբաւարժութիւնդ բաց էլաւ. կլինէ՞ր աշխարհիս վերայ
այնպիսի թանկագին բան, որ կարողացել էր բռնել իմ խր-
դութեան անգը, երբ դու կարդացածդ հասկանում էիր, ի՞նչ
կարէր փոխանակել իմ սրբի այն բերկրութեանը, երբ դու քո
հայրենի լիզան քո հասակիդ չափին խօսում էիր, կարծի էր
արդեօք աշխարհը ի՞նչ ամենայն հարստութեամբ բաւականա-

ցուցանել իմ սիրտը, քան զքո մայր լեզուի նման զբարատի սիրելը, և ինձանից խնդրելը թէ հայր, ինձ հետ դարբառ խօսիր՝ որ իմ բուն լեզուն գիտենամ, և այն խօսքն էլ որ վրայ բերեր, եթէ ուսուցանելու կամ դադարեցնելու կարող եմ սովորել նոցա լեզուն խօսելով, ուրեմն և իմ բուն հայրենի լեզուն ևս կարող եմ սովորել, և այն գործ ամէլ, Այս յիշողութիւնքը որ բեզ առնեմ որդի չհարստանան քս մէջ, այլ աշխատիր որ դարբառ լեզուն աւելի սովորես, հանդէս դուրս արի քո հայրենի սուրբ դարբառի մէջ, պաշտիր այդ դարբառ լեզուն ինչպէս սրբոց մատանք, մի հետեւի հիմնելու ան բաճաք լինել ձեռքին բոնորենքին, որք իւրեանց նոր լեզուով քանդում են սուրբ Մեարտիկի Սահակայ, Աղիշի, Սովորիկ խորենացոյն, Վաղար Փարսեցոյ, Կորնիկի Սամբրէի Վիտի, Հոսան Սանդակոյն ոյ, Ներսիսի շարհարպն, Լամբրոսոյն, և այլ մեր բուն լեզուի հիմնադրաց հիմքը որք լսելով նոր նոր հանդէսներ մեր լեզուի խօսակցութեան շարժումն նոցա սուրբ և պաշտելի սովորը գերեզմանների մէջ, Խօսիր, դիր աշխարհարաւ, բայց շատ սրբութեամբ պահէ դարբառը, Վարբառն՝ որդի, արմատն է, աշխարհաբար Քիւզն է, պատգը քաղերու ժամանակը, որը հասած է, որը խակ, որը իճած, բայց արմատը պահպանում են, որ պարտադրելու է, ուստի պինդ և ամուր պահէ դարբառը, իբրև մայր, ապա թէ ոչ աշխարհարաւ գեղ կը կրչի վանի զի դարբառի ասիք պոչեր տալով, աշխարհարաւ չի դառնայ, Վաստիարակո թիւնը ամենայն ճիշդ պարտական է տալ իւր սրբոց, բայց ամենայն ճիշդ չգիտէ դաստիարակել իւր զանակներին, շատերը թողնում են իւրեանց սրբոց անխնամ, ու մանր մանկա թեան ժամանակին զանազան անտակ երկիւղներ տալով, որպէս թէ երեխայն ահ աննայ, բայց այն պատճառով որ նոցա անձին մէջ զանազան տարա թիւն, մինչև և խելացնորութիւն, անհր թոյլ են տալիս իւրեանց զանակներին, աւելի եթէ միտմոր է, ինչ կամքն ուզէ՝ գործէ, ոչ մէկը նոցա կտրելին հակառակ չեայ, երեխայն ստածը անպատճառ պիտի կատարուի, հան. հա է, չէն՝ չէ, և այսպիսիքը լինում են վերջը սարսաղք, անհր էլ պատճառելով իւրեանց աղքատութիւնն բարձի թող են անում զանակացը, չնամոտելով թէ նոցա լուսնունդ ստանալով կարելի է ժամանակին երեւելի մարդիկ լինին, այսպիսեաց օրինումներ շատ կան պատմութեանց մէջ, Ահա Յանայ Սորիկ կայր՝ պարտիկ պանի սրգի էր, Ասարէան 1 Վարդիսոցոց Այսր Սիկիւս

ցի ազնուականի աղայ էր : Մեծին Պետրոսի Ապոստոլի կենն
Աշխուհա հասարակ մարդոյ աղջիկ էր : նմանապէս շատերը
քանի՞ քանի՞ քանի մարդիկ պայազաաաղարմ իշխաններ են
եղել և կան այժմ ամենայն աղբերի մէջ , ո՞յք ծագեացրին
աշխարհը գիտութեամբ , սիջեր արհեստները կառարեւոգոր-
ծեցին , սիջեր գոան նոր նոր արհեստներ սհաթաղա թիւն
օղապարիկ գոնդ . նաւադնացութիւն , շոյենաւ . երկաթի
ճանապարհ , շողեկաւք . գիր . աղագրութեան տառեր , ո՞չ
թէ թագաւորացոյնք կամ իշխանազուէք այլ հասարակ մարդ-
կանց սրգ'ք , սիջեր էին ազատական արհեստներ զանօղ երբ , քե-
րականութեան ճարտասանութեան . արամսրանութեան . պատ-
մա թեան . աշխարհագրութեան . մաթէմատիկայի . բնազնութե-
ան . առաղարշխութեան . բժշկականութեան , և այլն և այլն ,
եթէ ո՞չ հասարակ մարդիկ , սիջեր էին գանօղքը պատերազ-
մական գործիքների . նմանապէս անշահ մարդիկ . բայց ի՞նչ
էր այս ամենայնի պատճառը , եթէ ո՞չ բարի գաստիարակու-
թիւնը , լաւ սնունդը , մօր արթուն ձեւքը մի միայն կարօղ
է անդեւ իւր սրգուոյն ծիծ ծծելու ժամանակին , մայրն մի-
այն կարօղ է սկզբնական տարիքներու մը կրէլեւ և սնուցանել ,
իրան միմիայն տալով օրինակ բարի , սերմանել նորանց սրտի
մէջ ամենայն առաքինութեան սերմօրէնքը : Արթուն մայրը
կը հօգայ աիւ և գիշեր նորանց լաւ զարգանալու մասին , չի
թողիլ , ինչպէ՞ իւր կենդանութեան ժամանակը , նոյնպէս
մեռնելն յետոյ չար յիշատակ , որ զաւակներն յիշոյ չամն
իւրնանց վաւ սննդեւոյ մասին :

Յիրաւի մայրը սիրում է սրգուոյն , բայց արթուն , խե-
լացի և հանճարեղ մայրը կը զգուշանայ իւր զաւակներին այն
ժամանակին , երբ նոքա մատաղաշ են . երբ նոքա ո՞չինչ բնա-
բոլոր թիւն չունին լաւ ու վատի . երբ նորանց համար ամե-
նայն ինչ միտասեակ է , նորանց խելքը բան չի կարում , երբ
նոցա գատաղութիւնը և հանճարը գեռ ևս ջար է , նոքա մի-
այն ինչ տեսնում են , այնպէս են շարժում , ինչ լուծում են ,
այն են գործում , մէկ խօսքով , ինչպէ՞ ծախ են տալն այն
պէս են խողբում , արկեօք քանի՞ զգուշութիւն է պէտք այս-
տեղ , քանի՞ լիտր խելքէ հարկաւոր միտք ամեւոյ զաւակի ա-
ղագայն : Խելօք մայրը՝ երկխոյի ներկայ ժամանակին չի մը-
տիկ տալ , այսինքն , թէ նա երկխոյ է , նորա հետ պիտի ծաղ-
բածա թիւն անել , փաղարշութիւն , զգուանք , կասակութիւն
և այլ զանազան տեսակ բաներ նորանց պատկանեալ : Խելօք
մայրը գիտէ . թէ այդ ամենայն բանը մատաղաշ սրտի մէջ կը

հաստատուի, և արմատ կըբռնէ, ու մեծութեան ժամանակը
ոչինչ կերպիւ չէ կարող նորա սրտէն հանել: Իմաստուն
մայրը, թէ հարուստ լինի և թէ աղքատ, իւր որդուն կը սիրէ,
անհանգիստ էլ կլինի, արթուն էլ կմնայ գիշերը: Ժամէն,
պատարագին էլ կընկնի, բարեկամաց տուն էլ շատ չի գնալ,
մէկ խօսքով ամենայն ուրախութենէն, թէ հոգեւոր և թէ
մարմնաւոր կը զըլուի, բայց ահա, թէ ի՞նչէ նորա ուրա-
խութենը, իւր զաւակը, զաւայրը, նորան սննդում է քանի
օրօրացումն է, նորան առաքինութեան վարդեր է հոտ առնու-
տալի, նորան պահպանում է երբ լեզուն բաց է լինում, չէ
խօսում անարգ խօսքեր, հեռու է պահում վատ երեխանց-
մէն, սովորեցնում է սկզբնական աղօթքները՝ երեսը խաչ հա-
նել, Հայր մերը և՛ ուրիշ թեթեւ աղօթքներ, ապաւորում է
զաւակի սրտի մէջ Աստուածաբանութենը, Աստուծոյ երկիւ-
ղը կաթը ծծելու հետ, զգուշանում է ակնղցիկը խօսե-
լէն, միտքը, դիտաւորութենը ձգում է զաւակի լաւ սննդեան
վերայ, աչքաբաց մտիկ է տալի նորա շարժողութեանը, չէ
հաւատում ծառային կամ աղախնային իւր որդւոյն ման ածե-
լու իւր աչքէն հեռու, չլինի թէ վատ սովորեցնեն, ըստ ս-
րում նորանք վարձով ծառայելով, ևս աւաւել լինելով՝ աւ-
միկներ, կը սիրին երեխայի հետ զանազան մասխարայութիւն
անել, նորա սիրտը շահելու, սրով և բնութեան բնական
կարգը կը խանդարտի, բարի մայրը, սրբան և հարուստ լինի
կնքն է իւր զաւակին ծիծ տալի, զխեղ՝ թէ օտար ծծմայրը,
թէ իւր հաւատակից լինի, թէ ուրիշ ազգ, այնպէս չի մտիկ
տալ իւր զաւակին, և ունենալ հոգս ինչպէս կնքն, երանի
թէ ամենայն մայր իւր մտքուր և սուրբ կաթը տայ իւր ե-
րեխային, օտարի ձեռք չձգէ, որ իրանից չօտարանայ և օտար
բնութիւն չսովորի: Արանի է այն որդւոյն, սրին մայրն է մե-
ծացրել, յօր արթուն ձեռքը երեխային անվնաս կրպակն ա-
մենայն փորձանքներէն, երեխայն կը մեծանայ առայժմ անգամ-
ներով, նորան չեն պատահիլ անգամներ յատկապէս թիւն, և
թէ ծնուած ժամանակի չունի մէկ արատ, զօրօրինակ, կաղա-
թիւն, որ վերընկնելուցն է պատահում, շուրթիւն, որ մէկ
աչքի վերայ են թաղնում լուսին մտիկ տալ, կուրութիւն,
երբ երեխային ձեռքը տալիս են առեղ, դանակ, մկրատ,
փայտ, սկար, և ուրիշ բան, և նա խողալով կնքուր ձեռ-
քին, յանկարծ տալիս է աչքին և կուրացնում, շատերն էլ
երկու երեխայք իրար հետ կուռացնում են իրանց ծիծաղելու
համար, բայց մէկը միւսին յայլութեամբ վնաս է պատահում,

երբեքն էլ մահ, ցած զցելով բարձր տեղէն. անհր էլ երեկոյն սիրտը ուրախացնելոյ համար յիշոյներ են սաղարեցում և շորդորում են ասելու, որով խանդարում են նոցա բնութիւնը, կարօղ են արդեօք սորանք ծնող կոչուիլ: Ամենայն բանական անձն առողջ մտքով դատելով այսուխի ծնողաց վարմանքը կ'անուանէ դահլիճ, որ փոխանակ բարի դատարարական թիւն տալու երեկոյն թեան ժամանակը, կամ լաւ և ստեղծած օրէն առարկնութեան արմատը աշխատում են հանել մատաղան սրտէն, և սորա փոխանակ մտլու թեանց սերմորէնք ցանել:

ՆԵՄԸԿ ԵՐԿՐՈՐԴ.

Սանդէն

Արեւի որդեակ, դուցէ ես մեռանիմ, որովհեաւ ես հատակով եմ քան զքեզ. բայց այս իմ թուղթը իբրև կտակ պահելք քեզ համար, երբ Աստուծոյ յաջորդ թեամբը ամուսնանաս և զուակաց ակը լինիս, այս խրատներս պահէ նորանց հետ վարվելու և դատարարակելու մասին:

1, Օտակիդ ծնելոյ համար չափէն դուրս չուրախանաս, թէ ինձ ժառանգ ծնեց, որովհեաւ մեծանալուն երաշխաւոր չես կարօղ լինիլ, այլ այս միայն սրտիդ մէջ ունեցիլ. թէ ծնուածը կը մեռնի, բայց վերջինը երբ պիտի պատահի, այն մեզ անյայտ է:

2, Արովհեաւ նորա կենդանութիւն և մահը միտցած են, բոտ որում հրեկոյն ծնելոյն հետ մահն էլ հեան է ծնում և շուտի պէս եակց ման է դալիս, որ կարողանայ առաջը ընկնիլ և արեգական լոյսը խախտնել, այսինքն կեանքը կարճացնել, ուրեմն ծնողը պիտի մի միայն աշխատի բարի դատարարակութիւն տալոյ, որ լինի բարի մարդ, դուցէ երկրորէ ապրում:

3, Իբրև ծնող սիրէ զուակիդ. սակայն սիրելու սահմաններէն չանցնիս, որ մոլութիւն չյառաջանայ:

4, Հատարակաց առակ է, թէ դալնի կերած խաւիածը հոգւոյ աւելոյ հետ դուրս կը դայ, սացոյց է տալիս, թէ ծնած օրը, որ մօրը կաթը մինչև եօթն օրը թէժ է, չունի կաթնի ընտթիւն, և մի և նոյն ծնած օրը որ դալն է ասում, ինչ շարժողութեամբ և ինչ բնութեամբ որ վարվում են նորահետ, նա այն է ստիքում, երևում է այս առակէն թէ դալը տալու հետ երեկոյն ստանում է առաջին բնութիւնը իւր ծրնողաց. ուրեմն մեծ զգուշութիւն է հարկաւոր մատաղ ժա-

մանակին բարի օրինակ լինիլ, որ զաւակներն բարի մեծանան:

5, Արեւիկէ երեխայիդ, բայց արեւոյցիկդ խօսքերի տեղ առարկնական բառեր ասան, նորա սերմօրէնքը ցանէ նորա մատ զաշ սրտի մէջ, որ մեծա թիւան ժամանակը բարի պտտ զքաղես:

6, Արեխայու թեան ժամանակը պատուիրէ ճառայիցդ, որ նորա հետ գեշ խօսքեր չխօսին, եթէ գեշ խօսելն տեսնես, մե' խնայիր անարգել և անպատուել նշ միտն նորանց, այլ և քո կնկան, եթէ նորանց պէս վարվաի երեխայի հետ:

7, Արեխայիդ լեզուն բայ լինելուն պէս շուտով երես խաչ հանելը սովորեցրու. երբ վարք ինչ սկիի խօսիլ, տեւրուական աղօթքը, որ է Հայր մերը, նոյնպէս համառօտ աղօթքներ:

8, Աւերակէ օրերը հեռոյ եկեղեցի տանես պատարաղ ամենատարբ խորհուրդը անտեսել, աշխատիր որ եկեղեցւոյ մէջ լուռ կանդնի, որքոյ պատկերներին յարգանք տայ, Աստուծոյն երկրպագութիւն և ճերարութիւն, մամ' վառել, որ է նշան պայծառութեան հաւատոյ, և պատարաղէն յետոյ տան տուն, խօսիր հեռը հին ու նոր կտակարաններէն, և ապա կարօղ ես տանել այդի կամ դաշար զբօսանքի և պարզօք ծծելու համար, սակայն այս ժամանակին ևս պիտի բարի բաներ խօսիս, ցոյց տալով Աստուծոյ ամենակարօղութիւնը, որ այնպիսի ծառեր և բոյսեր է ստեղծել մեր զուարճութեանց և ապրուստի համար:

9, Աթոն տարեկան ժամանակը, եթէ կարողութիւնդ հաննի անը ուսումն անր, խի թէ նշ, ուսումնարան ուղարկիր, բայց երբ ուսումնարանէն տան դայ, խաղալու ժամանակը նշանակիր, խաղալէն յետոյ դու իբրի ծնող, հօգաբարձու և զլխաւոր վարժապետ, քո պարտականութիւնդ լինի, առաջ ապա որեւ աղայիդ սրտի մէջ Աստուծոյ երկիւղը որ է սկիւրն իմաստա թեան, վառն զն ստանց Աստուծաշին երկիւղն չեայ իմաստութիւն, և թէ լինի և սնենայ որդայն մոլութեանց հետ կցորդում կը լինի, ինչպէս տեսնում ենք շատերին, բայց յայտնանէ պատմիր նրան երեսել մարդկանց պատմութիւնք. յորոյ անանք քաջութեանք և անանք դիտութեանք և անանք նոր նոր արհեստները գիտարով երեսել հանդիսացան աշխարհքիս վերայ և թէպէտ մեռան, բայց անունները անմահ մնացն, Այսպիսի պատմութիւնք կը զարթեցնէ աղայի սրտի մէջ աւանձին զգացմունք, կը շարժէ նորա սրտնը հետեւիլ նորանց օրինակին, սակայն չը

եննանաս յերևել և երևելի սրբոց վարքերը. որք ազգի վերայ է քախտիք ունին, անմեք պատճառ լինելով քրիստոնէական հաւատարի հիմնելուն, անմեք տարածելուն; անմեք դրականութեան հեղինակ լինելուն; անմեք հաւատի համար նահատակելուն; և սուրբ հաւտար, կրօնը և եկեղեցին անշարժ հասցրել են մինչ'ի մեզ իւրեանց արիւն թափելով: Այս ևս կը շարժեալայի բարի կերքը երախտապարտ համարել իւր անձը և պատուող ու հենեօղ դանուիլ նորանց դործողութեանցը:

10, Ամենայն ջանքդ, աշխատութիւնդ լինի քո զաւակին սովորեցնելու թէ Աստուած է նորա ստեղծողը, Աստուած երկին և երկրի արարիչն է, ընդհանուր աշխարհի նախախնամօղն է; մեզ կեանք պարզեօղն է; մեր բոլոր կեանքը նորա ձեռին է, նա է յաջողոյն մեզ բարի դործքերի մէջ; նորան պիտի ապաւինինք; յուսանք, ամենայն նեղութեանց մէջ նորան դիմենք; ամենայն օր; առաւօտ, ճաշ, երեկոյ և քնելու ժամանակը աղօթք անենք; վառարանենք; նա է մեր Տէրը; Հայրը և օղնականը; եթէ մեզք դործենք կը պատժէ, իսկ եթէ բարի դործ; կը սիրէ և կը վարձատրէ:

11, Աստուցանել՝ որ եկեղեցական կանոնները; որոց հիմքքն է սուրբ Աւետարանն և առաքելոց զրուածքն; հաստատուն պահել և իւր կրօնքի մէջ ամուր մտալ;

12, Հալել աղայի սրտի և մտքի մէջ սէրը, սիրել նախ իւր Աստուծոյն, և ապա իւր ընկերօջը, աստուցանել, թէ ամենայն մարդ ընկեր է իրան, պիտի սիրէ նորան; ինչպէս իւր անձը; եթէ խելքէն տկար է; խելք սովորեցնել. եթէ կարօտութիւն ունի; ձեռքէն եկածին շափ օգնել. եթէ վրտանդի մէջ է; աղատել, եթէ սրտամաճ՝ մխթարել; եթէ քաղցած՝ հաց առլ. ծարաւ է՝ ջուր տալ; օտար է՝ տուն հրաւիրել; տկար է՝ շք հագցնել; հիւանդ է՝ տեսութիւն դնալ; բանտումն է՝ օյցելութիւն անել; թշնամի է՝ սիրել; ատելի է՝ լաւութիւն անել; բերանը սուրբ պահել; անպարկեշտ խօսք չխօսիլ; անէճքէն և նյութք տալէն հեռու կենալ; աշխատիլ՝ որ ամէն մարդոյ հետ խաղաղութիւն ունենալ; լայօղի հետ լացիլ; խնդաօղի հետ խնդալ; ջհուտի հետ, ջհուտ լինիլ; հեթանոսի հետ, հեթանոս; որ և նըրանցը շահել որ կարողանայ բարի ճանապարհի վերայ բերել; սէրնչ զանազանութիւն շանէ մարդկոնց մէջ; մեծի հետ; ինչպէս մեծ վարուի; փոքրի հետ. փոքր, աղատի հետ; ազատ; ծառայի հետ; ծառայ; դիտենայ թէ մէկ հօր զաւակ:

ներ են. Գրգամայ ծնունդ և որովհետև երեք կամ չորս
Մղամ չենք ունեցել, որ սաներ թէ մէկը, թողաւ որներինն է,
երկրորդը, իշխաններին, երրորդը, հարուստներին, չորրորդը
աղքատներին, այլ մէկ նախահայր Մղամ ենք ունեցել, ինչպէս
Մատաւաճունը գիրքը պատմում է, որ քան ամենայն ծնունդ
Մղամայ մեր եղբարքն են և ընկերները: Ոչ ապաքէն մէկ հօր
ծնունդներ մտաւտակ չեն, զորօրինակ. եթէ մէկ հայր ու
նենայ վեց աղայ, վեցն էլ մասնաւոր ընտրելու չանին և ոչ
դէմք, մէկը լինում է խելօր, մի սը պակասամիտ, երրորդը
սիրտնաւտակ, չորրորդը աղեղ, հինգերորդը կաղ. վե-
ցերորդը կոյր և այլն, բայց չեն կարող առել թէ եղբարք չենք
և մէկ հօր ծնունդը, այսպէս էլ Մղամայ ընդհանուր որդ-
ւոց մէջն կայ զանազանութիւն աշխարհի կառավարութեան
համար, զորօրինակ եթէ ամենեքեանք թողաւ որներ կին ե-
ղած, զնուոր չէր լինի մէկ հատ էլ. եթէ ամենեքեանք իշ-
խանք էին եղած, աւտակ չէր լինի, եթէ ամէնքն զխտն,
արհեստաւոր ոչ մէկ, եթէ ամէնքն հարուստ. վարացանող,
այգեպան, փայտ բերող, անձգարար, մշակ և ուրիշ սոցա
նմաններ չէին լինի, աւտակ և աշխարհս չէր կարող կառա-
վարուիլ, աւտակ մեծութիւն և փոքրիկութիւն անշուշտ հար-
կաւոր էր, այլ այնու ամենայնիւ ըստ Մատաւաճային պա-
տուիրանոց մեք ամենեքեանքս. ընկեր եմք և պարտիմք մի-
մեանց սիրել, բարի առնել, մտիկ ապրող մեր երկնաւոր օ-
րը, որ ընդհանուր աշխարհի վեճակը մտաւտակ է վճռել և
թողաւ որներ, իշխաններ, հարուստներ և աղքատներ միա-
կերպ մահուան առկ են ընկած, թէ և պատճառները զանա-
զան լինին. բայց մահը մի և նոյն է, արեգակը ծագում է հա-
ւասար ամենի վերայ, անձրևը նմանապէս հաստար է ածում,
եթէ քարկացած մեր մեղքի վերայ պիտի պատժէ, այդ էլ
ընդհանրական է, եթէ սղոյմի, այն էլ նմանապէս, աւտակ
երևի, թէ Մատաւաճ որպէս ընդհանուր հայր մէկ կերպով է մը-
տիկ տալիս մեզ վերայ, իբրև համահաստար որդւոց, վասն
օրոյ և մեք ամենքս ընկերներ եմք, և պարտիմք միմեանց սի-
րել, օգնել, և ինչ որ մեզ ենք կամենում, այն էլ մեր ըն-
կերներին կամենալք:

137. Մատաւաճ իբրև ծնող. ինչպէս վերին աստիքի տուել
է քեզ բանականութիւն, մտք, և հանձար, բայց ո՞վ է արդ-
եօք սորանց աւելացնողը? ծնողը: Վայելը կամ շահով ենք
տալիս կամ մեր ձեռնին վաճառականութեան մէջ ենք դարձ-
ածում, որ շահ ստանանք ապրուստի համար, իսկ երկխայլ դը-

խառնոր դուժարի համար՝ որ միտքն ու հանձարն է թողում
ենք անշահ, նորանք ճնողաց ձեռքին են, ճնողքը պիտի աշ-
խատին շահեցնելու, շահը գլխից շինելու, այսինքն երեխա-
յի միտքն ու հանձարը բարի գոտախարակու թեամբ առաւ-
ելացնելու։ Արե՞ս սիրելի՛ որդեակ, քո առաջին պարտականու-
թիւնը լինի այս. աշխատիս քո զուտիկ մտքը և հանձարը
ճնամ օրէն բարի խօսքերով լեցնել, առաքինութեան սերմո-
րէնքը ցանկէլ, Լատուծոյ երկիւղի արմատը անկել, եթէ հասնը
կատարես՝ զուտիդ հօրուստ կը լինի, ըստ որում, փողերը
շահեցնելու համար եթէ աշխատում ես, որ քո մահաւանէն
յետոյ պիտի թողնիս և ոչինչ չես տանել, հետո բայի մեղք ու
վարձքէն, և եթէ զուտիդ անխելք լինի՝ ոչ ապագէն սղ կայքդ
կուտէ, կը ոչնչացնէ, հապա, թող նոյն համար այնպիսի կայք
որ մէկին աստը աւելացնէ, և այդ կայքն այն է, երբ քո ժա-
ռանդներիդ կաճն ուտելու ժամանակին նոցա բնական և աստ-
ուածատուր կայքը, միտքը և հանձարը կաւելացնես առաքի-
նական գոտախարակու թեամբ։

14, Մի՛ մտիկ ասար մեծատուն հարուստներին, այլ մը-
տիկ ասը խելքիդ, հարցն մտքիդ, ի՞նչպէս պիտի անողեն
որդւոյդ։ Մեծատունն ասում է, փող շատ ունիմ, որդիս պոր-
տի դուռ էլ որ պտկի, գործի էլ չըդնայ, որդւոյ որդի
կապրի, այս նպատակով զուտիներին վշտացնում են, չեմ կա-
րող ուրանալ. տալիս են ուսում, մեծ ծախք են անում, ա-
ռանձին վարժապետներ են պահում, և շատերը գլխը ու ցե-
րեկ վարժապետին իւրեանց տանն են ունենում, սակայն զա-
ւակներն բնաւ որտ թիւնը խոնգարուած է լինում, ա) վա-
փուկ պահելով, բ) երեխայի կաճը կատարելով. գ) տիկնի
պէս զարգարելով. վարժապետը մտիկ է տալիս իւր ապրուս-
տին, արիշ անզ գործ չունի ապրուստ գնելու, նորա ապ-
րուստը այդ երեխայն են, վարվում է, ինչպէս ճնողաց կամքն
է, թէպէտ երբեմն թիւթե պատում է, լու գլխէ, եթէ
օրինաւոր վարի՛ երեխայն լաց կլինի մօր մօտ, մայր, երեխա-
յին աջքն արտասուք տեսաւ, վայն եկաւ վարժապետի գըլ-
խին, կամ պիտի կռաի. կամ պիտի դուրս անէ, խելք վար-
ժապետի ձեռները կապած է, նա առաջ ճնողաց բնութիւնն
է հասկանում, յետոյ երեխայի հետ այնպէս է վարվում։

Դու սրգի սիրէ զուտիկդ, բայց վարուի ինչպէս թըշ-
նամի. մի՛ գուցէ կնիտող խօսքին նայիս, եթէ լսեցիր նրան
կորաւ որդիդ, կինդ կը կամենայ որ որդիդ փարթամ՝ մեծա-
նայ իւր կտիքին, այս ձանապարհներով, բարք ու վարքը վշտնում։

է, մաթի տնէր դաւակիգ իրը հայր, հայր եմ առում, և ոչ վարձկան դայեակի, բարի դատարարակա թիւն, բարի սնունդ տնէր նրան, և թէ դաւակիգ մատաղաշ ժամանակին լաւ չես սնեգի՝ հաղար վարձապետ դան չեն կարող նորա բնութիւնը փոխել: Երաւի է Խոշար Գողթս դարձաւ, բայց նա հաշուից դուրս է, այն առաւելաւային մէջ առանձին տնօրէնութիւն էր: Ծնօղը, ծնօղը մի միայն կարող է երեխային լաւ սնեգել: Վարձապետը ուսումն է տալիս, իսկ ծնօղը լաւ վարը, վարձապետը խրատում է չարութենէն հեռի կենալ, իսկ ծնօղը ոչք պիտի ունենայ յրէն՝ որ չարութիւն չանէ, աշակերտը երկիւղէն խելօք է նստում վարձապետի մօտ, բայց երբ տուն է գնում, Բարաւած փրկէ, Տէրն աղատէ, թէ ի՞նչ չալութիւնք է պնտում: Բ. յս բանէն երեւում է թէ դաւակի տարիսի լինելու գլխաւոր պատճառը ծնօղքն են, որ երեխայութեան ժամանակին բարութիւն պիտի ստորեցնեն: Բ. հանրգէտ, այս դրամում քեզ, որ դու էլ առաքինութեան ճանապարհներումը շրջես, և քո դաւակներիդ էլ այն ճանապարհներն տանես, որ համարձակ կարողանաս ստել: Բ. հան է մանկուհի իմ:

35: Թաղաւորութիւն, հարստութիւն, գանձ, երկիր, կալուածք և ամենայն ինչ որ աշխարհիս է անցել է, անցնում է և պիտի անցնի, բայց երկու բան է մնում անանհ յեշտակի, առաքինութիւն և մալութիւն: Բ. յս երկուքը երեխայի հետ մեծանում են, մեծացնողը ծնօղքն են, նոյն սերմը նրանք են ցանում: Բ. յեմ հարկաւոր է մեծ հանձար, թէ ի՞նչպիսի վարտիլ երեխայի հետ, և թէ նորա կախիւն հեռեկնք, նորան շատ հաճոյական է մալը շարժմանքը և խոսակցութիւնքը, ըստ որում շատ է ստիպում, գտնում է նորա հօտնը բնածին, սիրում է և ինքն ցոյց տալ հետ ըզհետէ այնպիսի քնա թիւնը, որ ծնօղացը շատ դուրեկան է լինում, իսկ աղգախաներին և բարեկամներին առտել են, և սարանք, տնտեսիլ նորանց այն կելպ շարժմանքը և խօսակցութիւնքը, սիրում են պակասը լրացնել, ի՞նչպիսի կը մեծանայ աղայն, դու դաւիք, և թէ ոչ մալը, հապաւ և մալութիւնք պիտի դարձէ հասակաւոր ժամանակը, և երբ փոխանի՝ վատ անուն և չար յեշտակ պիտի լեռնի, ինչպիսի անցաւ, որ աշխարհիս վերայ, այնպիսի էլ յաւիանական աշխարհումը, ոչ սպարէն կը գանդատէ ահեղ դատաստանին առաջ թէ Տէր, իմ մալութեանց պատճառը իմ ծնօղքն են, նորա մի միայն իսրեանց ծիծաղելու և խնդալու համար ինձ լաւ չը

գաստխարակեցին մանկու թեան ժամանակս, այլ ամենայն ար-
 զեղ բան նոցա բերանէն Էր գարս գալի, ես Էլ այն էի
 սախրում, ուրբին մեղաւորները իմ ճնօղքն են և պատժոյ
 արժանին նորանք:

Տեսար որդի մնլա թեան մեաօր, որ սչ միայն իրան և
 այլև ճնօղացն էլ է խոյտաւակում, կարծեմ թէ, տեսել
 ես և տեսնում ես շատերին այդ դրու թեան մէջ. որք բա-
 նական ու խեղօք մարդկանցմէն նղալք, անէծք և անարգանք
 են ստանում, բայց երևի թէ և նորանց ճնօղքն էլ անաւակ-
 ներ են, վասն զի դրուած է. թէ ծառ բարի արուղ բարի
 առնէ, և ծառ չար պտուղ չար առնէ: Յետոյ վրայ է բե-
 րում. 'ի պողոյ նոցա ծանիջիք զնաւ: Ո՞րք են նոցա պը-
 տուղքը, իւրեանց գործքը, և աննդուած զաւակները: Այդ-
 պիտի ճնօղաց համար յաւեղացնումէ. թէ Մի^Օթէ 'ի վրայ
 քաղիցեն խողոզ և 'ի տատակէ թուղ, Տեսար, վաս ծը-
 նօղացը նմանացնում է փշի և տատակի: Իսկ զաւակներն
 գաստխարակա թեան համար դրուած է, յ) Մարդ բարի 'ի բարի
 գանձուց սրտի իւրոյ բղխէ զբարի, և մարդ չար 'ի չար դան-
 ձուց սրտին բղխէ զչարս: Ուրբին չար, մնլի և անաւակ ծը-
 նօղը զաւակներն հեռ մնլա թեանը կը վարուի և նորս անա-
 ւակ կը գաստխարակուին, բայց գու սրգի, բարի մարդ լնր,
 և բարի գանձեր բղխիր քո սրտէդ, և տնր զաւակներիդ,
 երկիւղ Աստուծոյ, խնարհու թիւն, աւաջի ամենեցուն պար-
 կեշտութիւն խօտակցութեան և ուտել խմելու մէջ, կատա-
 րեալ սէր առ Աստուած և առ ընկերն, ուղիղ Աստուած
 պաշտութիւն, սղարմութիւն առ աղքատս, համբերութիւն
 ամենայն գործքի մէջ. արիտ թիւն նեղութեանց և զանազան
 փորձանքներն ամենեւց, յոյս առ Աստուած, արդարութիւն
 ամենայն գործքերի մէջ, խողաղութիւն ունիլ ամենի հետ,
 և այլ ամենայն առաքինութեան գանձերը, զորս այս տեղ
 գրելու թուղթ չի բաւականանայ: Սրբա սչ միայն զաւակ-
 ներիդ անունը անումս կանեն աշխարհիս վերայ, այլև քո ա-
 նունը բարի գաստխարակութեանդ համար, և համարձակու-
 թիւն կը տան քեզ ասելոյ: Ա՛նի ես և բարի գաստխարա-
 կեալ մանկուներ իմ:

Ձի I փետրվարի 1859 ամի.
 ԹԻՔԼԻ:

Հայր Ին Ստեփանոս Ք. Կ.
 Սնդիկեանոյ:

Ն Ա Մ Ա Կ Ե Ր Ր Ո Ր Ի :

Մանգէն :

Մանգէնն և երկրորդ նամակներու մը բաւական խօսեցանք երեխանց դաստիարակելու վերայ , և ծնողաց պարտականու թեան դէպի այդ երեւելի առարկայն , այժմ՝ ահմենք թէ երբ երեխայն եօթն ամաց լինի՝ ի՞նչ հոգս պիտի աւնենանք նորա ապագայ վիճակի համար , ըստ որում օր ըստ օրէ հասակը մեծանալով , պիտի նորա բանականութիւնը , հանձարը և միտքը աճին , թէպէտ այս պարզեաները մեր ծննդեան հետ ծնում են , և աճում , ինչպէս յայտնի տեսնում ենք , երեխայն ծնելու հետ լաց է լինում , աչքերը բանալով դէտագէն մտիկ է տալիս , ձեռքը բերանն է տանում , երեք օրական իւր մօրը շնորհում է , այդ բանով ցոյց է տալիս իւր բանականութիւնը , երկրորդ՝ քողցում է , բայց լիզու չունի , որ խօսի , վասն որոյ հանձարը շատով գալիս է առաջ , և նրան սակրեցնում է լաց լինելը , մայրը իմանալով լացի ձայնը դիտէ՝ որ քողցած է , վասն որոյ ծիծ է տալիս , երրորդ՝ ի՞նչպէս են վարվում , ինչպէս են շարժում , ի՞նչ են խօսում իրան հետ , բարբը պահում է իւր մտքի մէջ , այս էլ մտքի զօրութիւնն է , ուրեմն պէտք է ուրիշ ճանապարհով վարուիլ , ուրիշ ջուր տալ այդ բանական այգւոյն , այդ նոր ծած տընկոցը : Ո՞րն է դորանց ճանապարհը . և ջուրը—եթէ ոչ ստան :

Ես համարում եմ անուսում աղայի հոգին ինչպէս տնթըրաշ ալմաս , որ չէ ցոյց տալի , իւր սեփական պայծառութիւնը , ուրեմն չունի և այն արժողութիւնը , բայց երբ թրաշ է լինում , արեղական պէս վառվում է , և ամենայն մարդ ցանկանալով աւննալ մատանիքի մէջ , մէկին երկու գին է տալի : Մյուսպէս էլ ստումը պայծասցնում է աղայի միտքը , և եթէ Մաստաճային երկիւղի վերայ է հիմնուած , յայտնի է լինում նորա սրտի մէջ ճաճկաւած առաքինութիւնը և մտքի կատարելութիւնը :

Ուսումն միայն կարող է աճեցնել աղայի բանականութիւնը , հանձարը և միտքը , նա է միայնակ ճանապարհ , նա է՝ որ աղքատի որդւոյն , իշխանների որդւոց հետ ոչ միայն բարեկամացնում է , այլև հաւատարում , նա է՝ որ ամենայն վիճակի , այսինքն իշխանի , հարստի և տնանկի որդւոցը , ամենայն ահբութեանց խորհրդարաններում անդամներ է կար-

գում , նա է՝ որ միակերպ է մտիկ տալի ընդհանուր մարդկանց վերայ : բայց սրտում է , ընտրում է , ջրիում է լանուս վասար : **Թագաւորները** չեն մտիկ տալիս որոյ սրգիկում ինչ ազգի լինելը , այլ մտիկ են տալի բանադանութեանը , հանձարին և մտքին : **Ախրջին** զիւղացի աղքատի աղայ է , բայց կառարեալ ոսումն ունի վասն որոյ և առաջին անգն են տալիս կառավարութեանց մէջ : **Թագաւորը** ընդհանրական հայր է կոչվում իւր հպատակներին , և հաւասար է մտալի առիտ ամենի վերայ : **Թէ** ազնուականաց , **Թէ** քաղաքացւոց և **Թէ** զիւղականաց , միայն շտրհալի անձն է սրմում , իւր գործքերի վրայ կարգելու :

Տեն , **քննիք** , **Թէ** քանի՛ քանի՛ աղայք ստորին ուղղերէն ոչ միայն քաղաքացեաց , այլև զիւղականաց երևելի պաշտօններ ունին տէրութեան կառավարութեանց մէջ , և շտախրը ազնուականութեան կարգն են անցել , ոչ ապրէն յայտնի երևում է , թէ **Թագաւորը** միասեռակ ունի ասարածած իւր դուր ամենի վերայ , մէկ անասի է մտիկ տալի ամենուն միայն եթէ իւր հպատակներն մէջ կան խելքներ , նորանք ունին աւելի պատիւ :

Մշտականութիւնն , երբէք չէ նախանձում հարկատու երկատարդներէ յառաջագլխն **Թեան** վերայ : **Մշտականութիւնն** ունի և ազնիւ ընտ **Թիւն** , զիտէ : **Թէ** միայն ինքն չէ կարող կառավարել զինտ սրտական և քաղաքական մասունքները ընդհանուր տէրութեան : ուստի աշխատում է զանել հարկատու վիճակէն բանական , հանձարեղ և մտացի անձինքներ : **Ուրեմն** խօսներ այժմ ուսման վերայ , իբրև միակ ճանապարհի բարւոք կեցութեան մարդոյ :

Մարդիկ երկու անասի են բաժանուած հարուստ և գիտուն , բարի և չար : **Վերջին** երկուսի վերայ խօսիլը **Թողնելք** միւս նամակներումը , բայց այժմ առաջին երկուսի վերայ խօսինք :

Մտացի Թէ , հարուստ և գիտուն : **Մեծ** մասը հարուստութեան ետեէն է շրջում , վաճառականների ծովու ցամաք ման գալը հարստութիւն հաւաքելու համար է . արհեստաւորներէ զիշեր ու ցերեկ աշխատելը նոյնպէս է , աղքատներէ գունդ գուռն շրջելը սղորմութիւն ուղելու , նմանապէս հարուստութեան համար է , **Թագաւորներ** ի պատերազմը , իւրեանց տէրութիւնը հարստացնելը և ընդարձակելը համար է , զինուորականների ծառայութիւնը , փառքը հարստացնելը համար է , իսկ գիտունների ուշխատանքը գիշեր ու ցերեկ միտքը

Հարստացնելոյ Համար է • վաճառականներն , արհեստանոցներն , աղքատներն , թաղաւորներն և զինուորականներն հարըստութիւնքը իրանց մահաւան հետ վերջանում են . և անցնում է կամ ժառանգներն կամ օտարների ձեռքը • բայց մեռնում են զխուսնները • իսկ իրենանց զարծքը մնում են անմահ , առաջիններնը մարմնականք են . և մարմնոց հետ վերթում են • իսկ երկրորդներնը՝ հոգեկանք են . և մնում են անմահ :

Տրհեղեղեց առաջ ոստմն շեպոյ , ինչպէս Մատաւաշունչ զիբքք ցոյց է տալի , ուրմն հանձարն էր նոյա կառավարիչը , բանականութեան և մարի ձեռքով , բնական հանձարը , նորանց վարժապետ դարձաւ , բանականութիւնը առաջնորդ և միտքը գլխաւոր խորհրդական : Այսին • երկրորդը ծածկան հեղինակ եղև : Աբէլ՝ խաշնարածութեան , Մինն : Դ • 2 : Թորէլ շարատրապիտ դարբին , պլնձոյ և երկաթոյ • անդ • Դ • 22 : Զօբալ , հայր և ցոյցանող երզոյ և քնարացանդ • Դ • 21 : Զօբէլ , վրանաբնակութեան ; անդ • Դ • 20 : երեխ թէ և ուրիշ արհեստներն , ըստ որում դարբնութիւն և պլնձոյործութիւն գանեղն յետոյ անպատճառ կը գաննին ոսկերչութիւն , հրանութիւն և այլ արհեստք , և երեխ թէ • երկաթի , պլնձի , ոսկոյ և արծաթի հանքերը Տրհեղեղին առաջ են գտել : Սակայն այս դարի մէջ , որ ոսկեղն դար էր կոչվում , ոստմն զրոյ շեպոյ : Տրհեղեղին յետոյ դեռ բնական հանձարն էր , ինչպէս նոյն Մատաւաշունչ զիբքք պատմում է : Այս էր այր արդար և հողագործ : Առ առաջինն անկեց այդի Հայաստան աշխարհումը Արիւսի դեղումը : Սորա ժամանակին բազմացան մարդիկ , բազմացաւ և հանձարը , ծագեցան զանազան արհեստներ , մինչև բժշկականութիւն և աստղաբաշխութիւն , բայց դեռ զբէլ ու կարգալ շեպոյ , բնական հանձարը ոյնչով զօրացաւ , որ զիր ըստ զցեղին և առաջինն Քաղղէացիք : Սոցա գրով վարվում էին Արիւսիք այն է • Ասորիք , Բարեկայիք , Աղլպատացիք , և այլն , և ապա իւրաքանչիւր ազգ հնարեցին իրենանց համար նշանագիրներ • Այնուհետև ոստմն թաղաւորեց աշխարհիս վերայ , դրուեցան պատմութիւնք ամենայն ազգերի աշխարհքի ստեղծուելուց , թաղաւորութեանց օրէնքները , ոստմնական գրեանք , և հասել են մինչև մեզ :

Ուստմն զերազանց դառաւ ամենայն արհեստներն վերայ , ոստմն պահպանեց ամենայն թաղաւորներն և երեւելի մարդկանց անունները թէ լաւերն և թէ վատերն : նոցա զօրձեքերը :

աշխարհաշինութիւնքը , և աշխարհաւերութիւնքը , միտք բանիւ , քաղաքական անցքը , ամենայն ազգերի ծագումը , թագաւորութեանց բարձրանալը և վեր ընկնիլը , գիտութեան և արհեստի ծաղիկը : Ուսման օգտար շատ է մեծ , նա իբրև ջուր աճեցնում է ազգայոց բանականութիւնը , հանձարը և միաբեր , աալիս է շատ պատգիներ , որովք ազգը յառաջագի՛մ է գտանելում ամենայն բանի մէջ : Ուսումն անմահացնում է մարդոյ անունն , ահա՛ խահակ , Մեսրապ , Մովսէս , Աղիշ և այլն , որոց անուններն յիշվում են մինչև ցայսօր :

Ուսումն մեծ օգուտ կը բերէ ամենայն վիճակի մարդկանց մէջ : Ամենայն ծնող պարտական է իւր սրբօրին նախ ուսումնարան աալ , և ապա արհեստի , եթէ ուսումնական արհեստաւոր լինի , նա ոչ մի ժամանակ չի քաշել կարօտութիւն լաւ ապրուստի համար , նորա ընտանիքը նորա մահուանէն յետոյ չեն մնալ անհայ , եթէ արհեստի մէջ մնաս կրէ , ուսումով կապրի : Իայց ով կուրսութեան մարդկան , արհեստաւորները առում են , թէ մեր զաւակներին թագաւորական ծառայութիւն չենք տալու , կամ քահանայ չենք շինելու , ի՞նչ հարկաւոր է ուսումը , թո՛ղ արհեստաւորի մօտ ասոնք արհեստավորելու և մինչի վարպետ դառնալը շարժթը մէկ կամ երկու ապասի աշակերտավարձ կը բերէ : Ընն միաք անում , թէ անուսումնականութիւնը քանի՞ քանի՞ վնասներ է յառաջ բերում , եթէ միտք է պարտք անում , չգիտէ թէ իւր պարտքի գումարն է զրաձ թէ աւելի , մէկ մարդոյ պիտի խորհրդաւոր բան գրէ , չգիտէ գրել , ուրեմն կարդացող մարդոյ պիտի յայտնէ գրելու համար , որով և խորհուրդը յայտնի է լինում : Կաթ թարը ուրիշն է գրում , եթէ գիր գիտաւցող աշակերտ ունի , անս , թէ ի՞նչ բան կը բերէ վարպետի գլուխը , իսկ եթէ գիր գիտացողն հետ է ընկեր , աւելի վատ , քանի՞ քանի՞ ծախսեր է ըսրդում նորա վերայ , քանի՞ զալում բան չէ գրում հաշվումը , և ինքն է վայելում , և ապա հաշիւ անոնելու ժամանակն ոչ թէ օգուտ է անոնում , նաև գլուխքն էլ է պակասում , և պարտքի տակ ընկնում : Ահա անուսումնականութեան պտուղը : Երբ այսպիսի ծօղք ուսման լաւութիւնը այսպէս են հասկանում , ուրեմն նոցա զաւակների երկխայտական դաստիարակութիւնն ի՞նչքան սարմելի գրութեան մէջ պիտի դանուի : Կարծեմ թէ շատերին ես անսիլ ցաւալի դաստիարակուած , ու՛մ համար են բաղմաթիւ գինեվաճառները , միլիտանաները , ոչ թէ բարի դաստիարակուածները և ուսումնականները համար , այլ վատ

սննդուած և անուսումն տղայոց համար, որք միջկիտանսնէրի դուքաններո մն են քնկած :

Երբեմն Լ՛ղէքսանդր Մակեդոնացին զօրքին խաղացնում էր, և մեծ բազմութիւն էր հաւարուել. յանկարծ Վիտպիւնէս փիլիսոփայն կէսօրլայ ժամանակին լապտերը վառած ման է գալիս բազմութեան մէջը, հարցնումէ Լ՛ղէքսանդր, ի՞նչ ես ման գալի, սո՞մն ես պատում Վիտպիւնէ : Փիլիսոփայն պատասխանեց. Մարդ եմ պատում, Լ՛ղէքսանդր ասաց, մի՞ թէ սոքա մտրդիկ չեն. — ոչ — ասաց փիլիսոփայն, թէ պէտ մարդոյ դէմք ունին, բայց մարդ չեն : Կամենում էր տսել թէ իմ ողած մարդս է բարի սննդուած, և ուսումն առած : Եւ սողման ասաց. այր զմի ՚ի հաղարաց գաի : Իմաստունն մէկ մարդ է գտել հաղարի մէջ, այս խօսքով յանդիմանում է ծնօղացը, որք բոլորովին անփոյթ են անում իւրեանց զաւակոց ուսմանը :

Ուսման զխաւոր նպատակը պիտի լինի. 1. ամենայն կերպիւ հաւատարիմ լինիլ իւր թաղաւորին, ինչքան իւր կարողութիւնը կը հասանի, աշխատի թաղաւորութեան բարութեան համար զանազան ճանապարհներ դանել, այնպիսի ճանապարհ՝ որ հասարակութեան մնաս չըգայ : 2. իւր աղբին օգուտը պահպանել, նորա բարեւաութեան համար միտք ածել, աղբի աղքատ որդւոցը՝ որք շնորհք ունին, նրանցից դսնէ մէկին ընդունիլ իւր պաշտպանութեան ներքոյ, հաց, շոր և ուսում տալ. աղգային ուսումնարանների մէջ, քի այնպիսի ուսումնարաններում՝ որոց աշակերտները բարեպաշտ մարդկանց փոխով են պահլում կամ եկեղեցական դրամով, այսպիսի տեղերում ինքն էլ ձրի դասատուութիւն անէ իւր պարապ ժամանակին. եթէ քաղաքացին իւր դրամը չէ խնայում աղբի աղքատ որդւոց համար, ուրեմն դու էլ և քեզ նման անձինք էլ պիտի չխնայեն իւրեանց ձրի ուսումն տալը :

Վիտ՝ սրգեակ, մի լինիր դիմակաւոր աղքատէր, ինչ խօսիս լեղուով, կատարելը և դործով, այս է քո առաջին երջանկութեան պտուղը, քո անուան անմահացիօղը, քո ծնօղաց երանի տուօղը լաւ զաւակ ունենալու համար : Քո քաղաքացին դրամով է օգնում աղբին, դու քո ուսմունքով, նա չի թողուլ քեզ անխարձ, տեսնելով քո աշխատանքը. քո ճշմարիտ ազգասիրութիւնը, դիտէ քաղաքացին, թէ քեզ ապրուստ պիտի տեսնում է. թէ դու չես խնայում քո բոլոր կեանքըք աղբի համար, կը վարձատրէ քեզ մէկին երկու, կը սիրէ, կը պատուէ, ամենակերպ օգնութիւնը չի խնայել քեզ

կ'ապահովացնէ քո վիճակը, որ ապրելու մասին նեղութիւն չունենաս, արձան կը կանգնեցնէ քո յիշատակը անմուսց պահելու համար:

Ուրեմն, ուսումնականը իւր գլուխը թնդ իմաստուն չ'կարծէ: Սարգսու իմաստուն աւնօղը իւր գործքն է: Ամենայն մարգ լուծ է առածը, բայց աւելի մտիկ է տալի գործքին, տեսաւ, թէ ասօղը ասածը կատարուծ է, լսօղը մէկն երկուսով, ուրեմն պիտի նախ գործենք, և ապա ուսուցանենք:

Ուսումն երկու է բաժանվում, Ատուածային և աշխարհային: Ատուածայինը ուսուցանուծ է Ատուածածանօթութիւն, և այս է վերացական, կրօնը և եկեղեցւոյ պատմութիւնը, Աշխարհայինը՝ քերականութիւն, ճարտասանութիւն, տրամաբանութիւն, պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, մաթէմատիկայ և այլն: Արիւս ուսումն էլ օգտակար են, առաջինը բարձրացնուծ է դէպի Ատուած, և երկրորդը դէպի գիտութիւնը, բայց սքբա սահման ունին: Սահմանէն անցնօղը վնասակար առարկայից մէջ կը թաղուի, վնասնգներ կը յառաջացնէ: ()ընիակ՝ բանական արարածքը ստեղծուած են ազատ, ինչ խորհին, ինչ կամենան, կարօղ են առնել, բայց երբեմն ազատ խորհուրդը ազատ կամեցօղութիւնը սահմանէն գուրս գնալով, վնաս է բերուծ: Ո՞վ կարօղ է պարծենալ արարածների մէջ ամենատեսակ բարութեամբ լիբը, հանձարով և իմաստութեամբ առաւել քան զհրեշտակը, բայց Արուսեակն, որ երբեմն հրեշտակ էր, իմաստութեան հպարտութիւնը շինեց նրան սատանայ, զրկելով իւր ամենայն վառքերէն ու պաախներէն: Ասիր ուրեմն ուսման օգուան ու վնասը:

Ուսման նպատակը բարի է, և բնական բարի է եղած, սակայն երբեմն լինելով չարահանձար մարդկանց մէջ, ինչպէս մեղը շան գուգուծը, բաժանեցաւ երկու՝ բարի և չար: Պարտիկ հին ժամանակը երկու Ատուած էին պաշտուծ, մինն բարի Ոմիղս անուն և միւսն չար Արհմն անուն: առաջինը պաաձառ էր մարդկային կրջանկութեան, և միւսն ապաբաղդութեան, նոցա ուսումն և վարդապետութիւնն բովանդակուծ էր սոցա մէջ: Այս բաժանուծը մարդկային բնութիւնն արաւ, որովհեաւ յայանուեցան այնպիսի ուսեալ անձինքներ, որք բաժանեցին բարի և չար: Բարիբը շատ կան, որք իւրեանց անունը անմահայրին աշխարհիս վերայ, Մեսրովպ, քանի՞ պատուի և քանի՞ բարձր արժանաւորութեան տեղ ունի ազգի մէջ մեր գիր գանեղու համար, նորա նեղութիւնբը, աշ

խառանքը այս մասին պիտի մտանա՞նք: Սուրբն Իսահակ պարթև, Մարկոս, Լզիշէ, Լզիսակ, Ղազար, Մամբրէ, Յօհան Մանգակունի, Գլխոս, Յալհաննէս կաթմազեկոս, Ներսէս շնորհալի, Ներսէս Բակրանացի, Յօհանն ()ճնեցի, Գրեղոս Տաթևացի, և այլն և այլն, որոց թիւը չեայ, ուսումը, կրօնը, հաւատը, եկեղեցին և ազգը պահեցին և հասցրին մինչև մեր ժամանակը: Նորանց գրածքները թանգաղին են, նորանց ուսումնարանները շնորհքի անբարներ էին, նորանց գլխաւոր ուսումնէն Մատաւադարան թիւն, վիկիտապախան գիտութիւնք և բարոյականութիւն: Աս համաձայն եմ որդեակի սովորի այդ երեք առարկայդ, և երջանիկ կը համարէ քեզ Իմաստասէր Իմաննու էլ Թեոսարար:

Ուսման միտար: Ուսումնական անձը իւր սահմանէն դուրս սկսում է քննութեան տակ ձգել այն, որին չէ հասնի միտքը: Ամենայն մարդ պարտական է անզեկոս թիւն ունենալ Մատաւաձանց գրքին, բայց գրաբատին, և նչ աշխարհաբառին, զոր փաօթեցանաներն ծառումն ա թարգմանել են պարզումիւ մարդկանց խաբելու համար, իրենանց մնար և հերձուածող նոր աղանդը յաւաճ տանելու, ահա Սօրակեր Սիոտտ երեւելի գիտուն էր և Մատաւարան, սակայն նորա հեռամտութիւնը գեղի Մատաւ, այն անդ հասաւ, որ ուրացաւ նորան, Երևոս, Նիտար, Մակեդան, Պարոս սամաացի, Լապողնար, Թէոդորոս Մալոսեոտացի, Լեալքէս, Լեան պատկերամար, Թանգրակեցիք, Մանիքեցիք և այլն կամեցան ձեանալ Մատաւարանք, և բնիսն անհատաւ թեան մտար, զորս մինչև ցայսօր քրիստոնէից եկեղեցին նպաւում է:

1533 թաւին սահմանեցաւ Յիսուսեան աշխահակործան կրօնաւորութիւնը, որ ապաւում է ճիւղելով կամ եզոււիդ, բայց այս աղանդը էջ թէ Յիսուսեան կանուանի, ինչպէս պատմութիւնքը խօսում են, այլ սողայելիան, նոցա նախապահք Պապն է, բայց նորանց ստեղծողներ Րօակն էր կառավարէր, ահա ուսում, ահա գիտութիւն, չար և ամենաչար քան բզսողայելին: Ստոնոյն այժմ էլ հալածուած է սորանց միտարանութեանն, (որի հաշտի մէջ մտան և Ալէնտիկեանք, բնդ սրա և Ալէնայեանք, այս վերջին նոր միտարանութեան կրակը գեռ մոխրի տակ է,) Տեսաւ ստոնոյն թէ իրանից աւելի աւելցրին չարութիւնը, սղորմելին մախաւ Լաբրիոյ անապատը, որ չքլինի թէ եզուիտի ձեռք բնինի: Ազգախոնրի (կամ մահմեդականաց եղբները) ամենօրեայ խորհուրդն կը մարդ սպանել, մարդ կողոպտել զանձ ժողովելու համար:

Պապը՝ որ հակառակ աւետարանին աշխարհականաց կարգն է մտել զօրք անհնալովը, մտիկ տալով Պետրոսի սուրին, զոր Քրիստոս արգելեց, մեծ իրաւունք և սրածուծ թիւն տուաւ եղսխաներին : Իսկեց աչքերը անմեղ անձանց արխն թափելը չտեսնելու, խցիկեց ականջները սպորմելի սպանուողներէ ձայնը չլսելու, աչքը միայն դանձին էր, ականջը փող բերելու ձայն լսելու, ուստի զօտվացրաց եղսխաներին, Իսպանիայն անմեղ արեանհեղու թեան թատրոն գարձաւ : Կարգան գորանց ներգործու թիւերը Լաբոպացոց լեղուով ևս և հայերէն, որը թարգմանուած տպուած են, և երկու բանի վերայ կը զարմանաս, նախ՝ թէ այն սուրբ ուսումը, Լատուածային կրօնը, և քարոզու թիւեր, ի՞նչ ստոր աստիճանի հասցրին եղսխիկ կրօնու որները, բեխարի սպասարները, Հասմայ Պապի աչքը փողով լցնելու համար, երկրորդ՝ կը ականես, թէպէտ այդ կարգը ոչնչացնելու համար Լաբոպիայն մեծ աշխատութիւն ունեցու ստիպն նորա կայծերը այժմ էլ ամէն տեղ ներգործու թիւն ունին, ուր պատարագ աններ կան, թէպէտ մարդասպանութիւնը վերջացել է : Պիտի ստես Սինիտիցեաց համար, թէ նոքա ազգի երախտաւոր եմ, եւ ես ասում եմ թէ ազգի երախտաւոր են, բայց աւետարանի բանը պիտի կատարենք որ ասէ : «Վման է արքայութիւնն երկինից ուսկանի արկելոյ՝ ՚ի ծով և յամենայն ազգաց ժողովելոյ, որ իբրև լցու հանեալ ՚ի ցամաք և նստեալ ժողովեցին զբարե բարին յամանս և զխոտանն ՚ի բաց ընկեցին : Մեք էլ որդեակի, այնպէս վարուինք նորանց հետ, նոքա եղսխաների մնլկրօնութեան մեջ են, նոքա մեղանից են, բուն Հայք՝ թաղեասի և Քարդուղիմէասի տաւրելոց և սրբոյն Վարդարի լուսաւորէն եկեղեցոյ սրգիք, բայց կրօնը և դաւանութիւնը ու բացել են : Հարցրու, ի՞նչ է ուրացս թիւեր, կամ մէկ դաւանութիւնն ուրիշ դաւանութիւն գնալը : Պատասխանեմ • Մտլու թիւն, նոքա տեսնելով թէ Հապմայ եկեղեցոյ կրօնը թոյլ է, Պապերը օր բոա օրէ եկեղեցական կանանները թուլացում են, աւետարանի նեղ ճանապարհը փակել են, և ընդարձակ, լայն ճանապարհ բացել, խոստովանութեան և ապաշխարութեան իրաւունքը, հոգեւորականաց ձեռքէն խլել են, և Պապը իրան է սեպհականել այդ իրաւունքը, փողով ձախելով այդ խորհուրդը, աւալով ասան և աւելլու տարերով թողութ ներուցութեան, (Նոգուրդէնցիս) հարտութիւնը աւելացնելու համար, որովհետեւ ամէն մէկ թողութեան թողութիւն մեծ գումար է ասում, և այսօր ևս կայ այդ բանը : Որդեակի թէպէտ

Հոտակդ կատարեալ չէ, բայց հանձարիդ տակ ձգվի, հան-
ձարդ կտակ քեզ • Թէ շատ է սխալվում Պապը, նա չէ կա-
տարում աւետարանի խօսքը, Թէ ուսպաշխարհէքս այլ բա-
լարովն ոչնչացնում է Քրիստոսի այս հրամանը, փողն համար
տալիս է Թողա Թեան Թղթեր երկար տարերով, ինչ որ յան-
ցանք անին, Թողա Թիւն ունին, կ'ընդունին արդեօք, կրնինն
այս օրէնքի տակ, — ոչ երբէք, հերքելով կը հերքեմ, և նը-
զովելով կը նղալեմ, որովհետեւ այդ Թուղթը մուտ Թեանց
ճանապարհ է բաց անում, խոստովանութիւնը և ապաշխարու-
թիւնը Վիլիամոսի մէջ խեղդուեցան պապականների համար •
Պարծենան պապադուանները, պարծենան որովայնամոնները,
պարծենան կրօնավոսները, չեոյ խոստովանութիւն, փողով
Թողա Թիւնը աւնում են, կորու նորանց համար ո'ւ պաշ-
խարհէքքս • պապական քահանայն չի կարող ապաշխարու-
թիւն դնել, վասն զի խոստովանօղը պապի Թողա Թեան Թուղ-
թը ձեռնին ունի •

Պապի այս ուսումը քանդեց Պետրոսի հիմքը, Պօղոսը
կրկին եկեղեցեաց Թշնամի դարձաւ, վէմը փշրվեցաւ և Պօ-
ղոսը՝ Սօղոս դարձաւ • Լաբոպայն՝ բաց 'ի Ռուսաստանէն և
արևմտեան Տաճկաստանէն էր պապադուան, բայց նորա Թու-
ղթեան Թուղթը պատճառ դարձաւ պապական եկեղեցին
քանդելու • Ղաւրս եկաւ 1515 Թուին Սարաին Ղուտերը,
անձն ուսումնական, հախուակ կանգնեցաւ Պապի մարդալաք
գործքերին, մանաւանդ ներողութեան Թղթին, տակն ու վը-
բայ արաւ օղջ Լաբոպայն քանի մի տարի, և կարողացաւ իւր
ուսումնըով, աւելի մտաց հանձարով նոր դաւանութեան ե-
կեղեցի հաստատել • Ինչքան Պապինը Թոյլ էր, նա աւելի
Թուլացրուց, և Լաբոպայի մեծ մասը հետևեցան Ղուտերին,
նվ չի ընդունի լայն ճանապարհը, ինքն արեղայ էր, կուսի հեռ
պատկուեցաւ և իրան անունը Թողեց անմահ յիշատակ, որ
իրան հետևօղները կոչվում են Ղուտերական • Սորա ուսումն-
քէն զանազան աղանդներ ծագեցան, մինչև շատ աղբաց մէջ
էլ ներս մտան Պապիքը ընդ հախուակը Թուլացրին կրօնքը,
վերտան կրօնի խոստ Թիւնը, բայց ուշ, Թէպէս փրօթէս
Թանթների մէջ ոչնչ ներդարծութիւն չունեցաւ, բայց Պա-
պին մեծ օգնութիւն տուաւ Վենետիկեան և Ղիւաննու աղ-
գակործան միաբանութիւնքը, ցրուեցին ամենայն տեղ իւրեանց
յաջորդները և ինչ տեղ պարզամիտ որովայնի դերէք տեսան •
Բաց արին լայն ճանապարհի դուները, և որոացին իւրեանց կող-
մը • չմտաց Հայաստանի շեմք, որ դորանց ստքը չկոխեցին •

մեղադրած թիւերն՝ առաքինութեան փոխարէն ցոյց տալին, և իրանց պատգալան դաւանութիւնը կարողացան տարածել ուսմիաց մէջ:

Արդեակ, առջ պարտական ես քո լեզուն սոխորելու, բոս որում ամենայն աղբի մէջ այն եւք տեսնում, թէ պէտ և զանաղան յեղաներ էլ պիտի սոխորինք այնպէս՝ ինչպէս նորանք գիտեն, մինչև չորոշել, հայ է. թէ ուս է, հայ թէ դաղ-ղեացի կամ՝ նիմաց և այլն. բայց աւելի քան զայն իւր ընտ-կան լեզուն: () Եւսար լեզուներ գիտենալը պարծանք է, իսկ իւր լեզուն չգիտենալը անարգանք:

Արժապետիդ համարելը երկրորդ հայր, քո ծնողք էր պատճառ քո ծնողեան, իսկ վարժապետդ պատճառ բարեդր կիցո թեան: Խնարհութիւն և հնազանդութիւն պիտի ցոյց տաս քո վարժապետացը, նորա քո ապագայ վիճակի համար են հողո սնում, նորա քո ապագայ վիճակը ապահովացնում են, դու այդի ես, վարժապետները՝ այդեպանք, վարում են քո սրտի երկիրը ուսմանքի դու թանսով, տակուահան են անում քո մտքի մէջ բուսած աղիտութեան փշերը, իմաստութեան սեր-մերը հեղուցեալէ ցանում են մտքիդ մէջ, ջրում են դասա-ռացութեամբ, ամենայն օր մտիկ են տալիս պտղին, այսինքն դաս տակըդ, և տարին միանգամ պտուղը քաղում են, հա-սածն ու խակը ջոկելով, այն է հարցաքննութեան (էկզամինի) ժամանակը: Եւ յնչախի դու չես ուրախանում քո լաւ պատա-խան տալովը, ինչքան քո վարժապետը, այն ուրախանում է երբ իւր սերմանած բանի պտուղը հրապարակական հանդիսի մէջ քաղում է: Ուսումնարանն է այդի, աշակերտքը նոր տըն-կած ծառերն են, վարժապետները այդեպանքն են, սերմը նոցա դասատուութիւնն է. որ օր ըստ օրէ ծաղկելով, մեծա-նալով պտուղը ստանում են, վասն որոյ աշակերտը այնպէս պի-տի պատուի իւր վարժապետին ինչպէս իւր ծնողին: Ան փի-լիսոփայից վարքի մէջ զրուած է, թէ՛ Ախոգինէս մէկ ստա-հակ աշակերտ տեսնելով՝ ծծեց նորա վարժապետին: Հարց-նելու է, թէ ինչե՞ չծծեց աշակերտի ծնողացը, ոչ, վասն զի աղայն սուած էր ուսման իւր վարժապետի հոգաբարձութեան ներքոյ, ուրեմն ամենայն դասախարակութիւն և ուսումն կա-խուած են վարժապետներէն իբրև երկրորդ ծնողացմէն: Խո-նարհութիւնը, հնազանդութիւնը քո առաջի կանոնները լե-նին, սուրբ սերը դէպի քո ընկերները, նոցա հետ միացնու-պարկեշտութիւնը և համեստութիւնը, անբաժան պահի՛ր կեան-քէդ չափաւորութիւնը ուտել խմելու մէջ, ողջախոհու-

Թիւնը մեացնէ քսրակդ հետ, զգաստս Թիւնը պահապան կանդ-
նեցրնէ մաքիդ զբան առաջնք, հանձարը քեզ առաջնորդ
կարդէ, ոստ մն քեզ նիւ Թ առաքինու Թեան, իսկ առաքինու
Թիւնը՝ քեզ ծնող, և կը լինիս բարի դաստիարակեալ, ա-
ռաքինի առ մնական, խելօք քաղաքացի, շահաւետ անգամ
հասարակա Թեան, հարազատ սրդի հայրենի եկեղեցւոյ, և ան-
մահացնող անուան սան քո:

Ի յն հարցի 1859 ամի
Թ.Ի.Ք.Լ.Է.

Հար զո Սեբեմոս Վահ.
Սանդիսեանց:

ՆԱՄԱԿ ՉԱՐՐՈՐԴ՝

Արեւիկե որդեակի

Երբորդ նամակումը որքան կարելին էր խօսեցայ ուսման վերայ, այժմ հարկաւոր եմ համարում խօսիլ այն առարկայի վերայ, թէ մարդս ի՞նչ բանի պիտի հետեւի և ինչե՞նչ պիտի խորշի:

Ուսման նպատակը միշտ բարի է: Եթէ այն հիմնուած է Մատուցոյ երկիրը վերայ, Սիլիգըն իմաստով թեան երկիրը Տետոն, Մ. ա. 7: Աշխարհիս վերայ երկու ճանապարհ կայ, մէկն առ աքինուէ և միւսն մնլուէ, առաջին ճանապարհի առաջնորդը Մատուցոյ երկիրն է, զոր երեսայտ թեան ժամանակին ծնողքն պարտական են հատատակել զաւակներն սրբաբախ մէջ: Իսկ երկրորդի առաջնորդը Մատուածային երկիրը շունենալն է: Մ. ա. անգգամն ՚ի սրտի իւրում թէ ոչ գոյ Մատուած ՚ի Սաղ. 4. 1. այնուհետեւ ոչինչ մնլու թիւն չի մնայ՝ որ չգործէ:

Ուսումն աճեցնում է մարդոյ միտքը, աւելացնում է խելքը, իսկ եթէ բնական հանձար էլ ունի, նա ամենայն կատարելութեամբ լի է: Ուսման հետ սովորում ենք և առաքինութեան կանոնները, ընդհանուր աշխարհի պատմութիւնը որ ուսանում էք, մեծ հայելի է ձեզ համար, նորա մէջ կը տեսնէք առարկինի և մնլի մարդկանց վարքերը. պատմութեան նպատակը երկու է, մէկ՝ ծանօթացնել մարդոյն իրանից առաջ եղած անցքերին, և երկրորդ՝ խորշեցնել մնլութեան և տանիլ առաքինութեան ճանապարհաւ: Մ. մե. նայն տրարածք թէ շնչաւորք և թէ անշունչք մէկ վերջին նպատակ ունին, և ստեղծուած են մարդոյ համար, իբրև գերագոյն ընդհանուր արարածների մէջ, նոցա վերջին նպատակը մարդոյ օգտի համար է, և մեռնելն յետոյ օգնչանում են և հող են դառնում: Իսկ մարդոյ վերջին նպատակն է առ Մատուած գնալը և համար աալլայ իւր գործողութեան համար:

Ուրեմն ընդուն համար պիտի հետեւինք մնլութեանցը պղտորելով առաքինութեան սուրբ և մաքուր աղբիւրը, այն աղբիւրը՝ որ բլխում է Մատուածային թթուէն՝ որ մեր հոգւոյ միակ զաւայտալն է՝ որ մեզ Մատուցոյ հետ միաւորողն է՝ որ մեր վերջին երջանկութիւնն է՝ որ մեր անուան բարի յի-

շատակը անմահացնողն է , թէ այս կեանքումն և թէ այն , որ մեզ բարի օրինակ թողնողն է մեր զաւակներէ և բնկերներէ համար :

Ամենայն մարդ կը դախնաւոր թիւնը , բայց հետեօղքիչ կայ , ամենայն ոք զիտէ նորա քաղցր և աստուածահաճոյ պտուղները , բայց պտղատու շատ սակաւ կայ , դիտեն նուրա գինը , բայց գնօղ չկայ , հասկանում են , թէ առաքիւնութիւնն է զկնի մահուան անբաժան բարեկամը , բայց թըշնամիքը շատ , իմացած են՝ թէ նա է վարք ու բարքի զլիաւոր վարժապետը , բայց աշակերտութիւնը շատ նուազ , լսած են միշտ՝ թէ նա է մոլութեանց տակահան անօղը , բայց հանել տուօղը սակաւ , չեն տրանում նորա վսեմութիւնը , մեծութիւնը և յարգը , բայց իբրև ուրացեալ սրտի մէջ ասում են թէ չկայ առաքիւնութիւն , քանի մօտ է գալիս մեզ , մեր հեռու եմք վախշում , քանի ձայն է տալիս , ականջներս խցկում ենք , քանի ձեռքը երկարացում է դէպ 'ի մեզ , մեր ձեռքներս թափեմք տալի ու վախշում : Ի՞նչն է այս ընդհանուր ապարդղութեան պատճառը , այն՝ որ ինչպէս նամակներումս գրել եմ , երեկայ ժամանակին չեն սերմանել ծընօղքը նորա սերմորէնքը , այլ թուղի անդ՝ տատակ , խաղաղե անդ՝ փուշ , ցորենի անդ՝ սրմին : Եւրոպ թէ աստիկները ուսումն չունին , ուստի և դաստիարակութեան ու սննդելու կերպը չգիտեն , վասն որոյ նոցա որդիքը մուլ են մեծանում : Իսկ հարուստներին ի՞նչ ասեմ , նորանցից էլ մեծ մասը աստիկներէ վիճակի մէջ են , բայց ուսումնականներին նոցան նախապէք , որոց ուսումը լաւ բարոյականութիւն չէ տուել , պատրաստ են միշտ դատելու այլոց գործքերը , իսկ իբրանց գործքերին կուրի պէս են մտիկ տալի : Թող ասեն այժմեան իիլիստապիքը թէ՛ ուսումն կ'ուղղէ մարդոյ բարք ու վարքը դէպ 'ի առաքիւնութիւն , սուտ է . եթէ ուսումն Աստուծոյ երկիւղի վերայ հիմք չունի , նա դէպ 'ի մոլութիւնը կը քարշէ , եթէ երեկայ ժամանակին նորա մտքի անդաստանի մէջ բարի սերմերը չեն ցանած : Չկայ զիտուն քան զատանայ , չկայ մուլի և չար քան զնա , ամենայն մուլի դիտուն է աստանայ , ըստ որում աղբիւրի ակը պղտոր է , հոտած և դառն : Աշխարհս է պատերազմի թատրոն , մարդս է պատերազմօղ , մեր աշխարհի հետ եմք կալում , աշխարհը մեզ հետ , ուրեմն առաքիւնի լինիլ է հարկաւոր յաղթել կարողանալու : Թագաւորները միմեանց հետ կռիւ են տալիս տէրութիւնը ընդարձակելու , պատերազմի պատրաստութիւնը տարիքներով

առաջ են տեսնում, և կռուի ժամանակը որ կողմն խելքով
և կարիճու թեամբ է շարժում, նա է յողթում միւսին. խի
մեք որ զնուորք եմք Աստուծոյ, ըստ Առաքելոյն, ո՞րք է
պատերազմ մեր ընդ մարմնոյ և ընդ արեան, այլ ընդ իշ-
խանութիւն և ընդ պետութիւն, Վիլ. Գ. 12. իշխանութիւն և պե-
տութիւն նշանակում է թէ մեր կռիւք սատանայի հետ է,
ոստանայի իշխանութիւնը ի՞նչ է, եթէ ոչ մնլութիւնքը, և
մեր զէնքը՝ առաքինութիւնն է: Ուրեմն ո՞չ ռամկութիւնը,
ոչ հարստութիւնը և ոչ ուսումնականութիւնը կարող են
յաղթել մնլութեանց, եթէ առաքինութեան զէնքերը երե-
խայ ժամանակին չունենան ստացած: Տեսնենք այժմ առա-
քինութեան և մնլութեան պատգմները, երկուսի զօրութիւնը,
առաջնոյն սիրելը և երկրորդէն վախճելը:

Ամենայն ազգ՝ քրիստոնեայ, մահաժողովան, կապալաշ, և
հեթանոս իւրեանց հողեկան և մարմնական վարքը հիմնած
ունին կրօնական զբերել վերայ, և բաց ՚ի քրիստոնեկնց՝ մնաց-
եալ ազգերի դատաստանը վճռում են մեծ մասամբ նոցա հո-
գեորականներն հիմնելով կրօնական գրուածքներ վերայ, ա-
մենայն մարդոյ առաջին պարտաւորութիւնն է իւր հաւատի
կանոնով շարժիլ, ո՞րչափ ևս առաւել քրիստոնեայք պար-
տական են Հին և Նոր Կտակարանի մէջ գրուած կանոնները
պահել՝ որ ճշմարիտ Աստուծոյ Հոգւով սրբով գրուածքն
են, որոց վախճանական նպատակն է ճշմարիտ Աստուծապաշ-
տութիւն և առաքինութիւն: Ամենայն քրիստոնեայ պարտական է
կարգալ Աստուածաշունչ Գիրքը, մանաւանդ իւր երախտա-
ւոր Քրիստոսի սուրբ Աւետարանը, բայց ո՞վ ապարդիւթու-
թեան մարդոյ, որ Հոսիոյ պապը նշովքով արդեւել է պա-
պագաւաններին Աստուածաշունչ կարգալը, որ իւր հոգեւո-
րականների խարգախութիւնքը չհատկանան, խի միւս քրիս-
տոնեկնց հայրապետները և եպիսկոպոսները ստիպում են ժո-
ղովրդեանը կարգալ, սակայն մեծ մասը գիր չգիտենալով
դուրկ է մնում կարգալէն, խի կարդացողներն էլ աւելն սի-
րահարական զբեր են կարգում քան Աստուածաշունչը, մեր
առաքինութեան և մնլութեան վերայ խօսակցութիւնքը սահ-
մանենք սուրբ Գրքի վերայ:

Ո՞չ որ աշխարհի երեսին առանց աշխատանքի առանց նե-
ղութեան չէ կարող ձեռք բերել մեծութիւն, հարստութիւն
և ուսումն: Սեծութիւնը ստանում են արիւն թափելով
թշնամեաց ընդդէմ, հարստութիւնը ծովու ցամաք շրջելով
գիշերուցերեկ աշխատելով, իսկ ուսումը՝ երկար տարիքնե-

րով թէ իւր հայրենիքի և թէ ուրիշ քաղաքների ուսումնա-
րաններում մտնելով կեանքը: Հապա ամենայն լաւ բաների
ճանապարհները նեղ են և դժուար, մի միայն մուլթեան ճա-
նապարհն է լայն և ընդարձակ, ուր ամենայն մարդ հեշտ
գնում է: Բայց առաքինու թեան ճանապարհը որ գերազանց
է քան զմեծու թիւնը, հարստութիւնը և ուսումը, է քար-
քարուտ և նեղ, հարկաւոր է աշխատանք և քրտինք, սորա
հացը ուտելոյ համար: Սորա հացը արքայութիւնն է: «Նեղ
է դուռն և անձուկ ճանապարհն որ տանի 'ի կեանն յախ-
տենից», Մատ. Է. 14: Նեղ դուռն և անձուկ ճանապարհն է
առաքինութիւնը, խնչպէս մեծուե համնելոյ, հարստութեան և
ուսումնիքի ճանապարհը նեղ է, աշխատութիւն ու քրտինք
թափելու կարոտութիւն ունի, այսպէս և առաքինութեան
ճանապարհը՝ որ մարդոյ վերջին երջանկու թեան յոյսն է:

Մեծնայն ճանապարհորդ աշխատում է իւր գնալու տե-
ղին շուա համնելոյ, քաջ և արի ճանապարհորդը ամենայն
դժուարութիւնը, նեղութիւնը և անհանդատութիւնը յանձն
է աւնում, և նեղ, քարքարուտ, ծուխի, ծառուտ ան-
տառների ու սարերի վերայ է գնում շուա համնելու իւր
տեղը, երբ համում է, մտանում է քաղք քաշած նեղու-
թիւնքը, ուրախանում է, խնդում է, տեսնելով իւր նպա-
տակին հասած: Սորդու աշխարհի վերայ ճանապարհորդ է,
շուա կամ քիչ ապրեց վերջը պիտի մեռնի, ըստ որում իւր
անմահութիւնը այն կեանքումն ունի, ուրիմն առաքինու-
թեան ճանապարհի վերայ պիտի գնայ, աշխատանք ու նեղու-
թիւն պիտի քաշէ՝ որ իւր վերջին նպատակին հասնի, իսկ թէ
լայն ու ընդարձակ ճանապարհը կ'ընարէ, դորա համար երկնա-
ւոր Արդարաբեան վճիռն այսպէս. «] այն և չարձակ է ճանա-
պարհն որ տանի 'ի կորուսայ, Մատ. Է. 13:] այն ու արձակ ճա-
նապարհը մուլթեանն է. որ կը տանի յախտենական դժուարք:

Առաքինութեան քարքարուտ ճանապարհ գնացողը՝ համ-
բերութիւնն է, նորա ունեցողը կը դիմանայ այդ աշխատանքին
և նեղութեան, սիրով կը տանի դժուարութիւնքը: Առաքի-
նութիւնը միանգամ սերմանած լինելով մաքի մէջ, ոչինչ
դժուարութեան չի հանդիպիլ: «] ոչ չի մախի տալ փտաքին
թագաւորութեան, հալստութեան, մեծութեան, իշխանու-
թեան, աշխարհային հեշտութեան, ու մեռն էլ ապրիտակ կը-
տայ և դէպի իւր նպատակը կերթայ: Առաքինութիւնը կայ-
ծակի նման է, երբ սրտիցը դուրս թուա, խնչքան մուլթե-
թիւնք առաջը գան, կ'ոչնչացնէ, սէլուի ճանապարհը կարե-

լն է կապել, բայց առաքինութիւնը սրտէն բղբած ոչ երբէք: Այս արձաւի նման է՝ որ ոչինչ օգտային արգելանքի չմտիկ տալով, առանց երկիւղե միշտ թռչում է բարձր քան զմեւ թռչունները. և համարձակ մտիկ է տալի արեգակին, այսպէս և առաքինի մարդն իւր Արարչին: Մտիկ տուր երկիւղին՝ որ անյւր, կարկուտը, կայծակը, մրրիկը, իւրեանց գործը կատարում են, անյւր լոյսը գողանում է երկրէն, երկինքը անկում է, կարկուտ և կայծակ է արձակում, աշխարհը մրրիկով լցվում է, բայց արեգակը առանց մնասի իւր ընթացքի վերայ գնում է, իւր լոյսը չէ կորցնում: Սորա պէս և եթէ առաքինութիւնը, ծնելու օրէն հաստատուած է երկխայի մտքի մէջ, ոչ միայն մնլութիւնը չէ կարող յարթել նրան, նաև աշխարհքի փորձանքները, չքաւորութիւն, նախաախնք, ատելութիւն, և այլն չեն կարող դէմ առնուլ առաքինութեան:

Ամենայն ստեղծուած ունի մէկ սեռակի զօրութիւն, սմանցը ծննդական է և անանց ստացական, և երկաքն՝ ՚ի մեաւսին կոչվում են առաքինութիւնը, և մարդս վարժուելով սրանց մէջ լինում է նորա համար ունակութիւն:

Ամենայն մարդ չէ պարտական լինիլ գիտուն, ամենայն մարդ չէ կարող լինիլ հարուստ, բայց կարող է և պարտական է լինիլ առաքինի: Գիտուն է, բայց չէ կամենում բարի գործել: Պարիսեցիքն և դպիրքն էին գիտուն և օրէնագէտք, ժողովրդեան ուսուցիչք, բայց էին մտլք, վասն որոյ վայ տուաւ նորանց Քրիստոս ինչպէս սուրբ Աւետարանի մէջ կարգում եւր, ուստի և ասաց: Թէ ո՞ր ինչ ստիցեն ձեզ արարէք, բայց ըստ գործոց նոցա մի առնէք, զի ստեն և ոչ առնեն ու:

Առաքինական ունակութիւնքը հեշտութեամբ չեն փոխվի դէպ ՚ի մտլեկանը, և ոչ մտլեկանը, դէպ ՚ի առաքինականը. բայց թէ մէկ աշխարհային յեղափոխութիւն շրջ մէկից միւսը: Աղայէլ՝ Ասորեստանի յիշխանաց մինը խորշում էր յամենայն անօրէնութեանց, և շատ ատելի էր նրան մոլութիւնը, բայց երբ թագաւորական պատուին հասաւ, կատարեց այն ամենայն անօրէնութիւնքը և մոլութիւնքը՝ որ երբեմն ատում էր:

Ուսումն թէպէտ արելու է քան զմեւ ծառայական արհեստները, սակայն մարդոյն գիտուն է շինում և ոչ առաքինի: Այս սեղ հարկաւոր է բանականութեան զօրութիւնը, որ ձանաչում է ճշմարիտը և հեռւում է բարւոյն, ուրեմն ակեճ գիտութիւն է՝ բարի լինիլ: Արիւտ զլուսւոր բան կայ

աշխարհիս վերայ սասախնութիւն և Տոլութիւն, առաջինը է ալ մեծապատուելի, իսկ երկրորդը ամենախորշելի, բայց մի վ յե-
տին թշուառութեան մարդոյ. Թողլով առաջինը հեռեւում է երկրորդին :

Մեծայն սերմն թէպէտ և փոքրիկ է, բայց հեռ զհե-
տէ աճելով դառնում է ծառ, այսպէս և առաքինութեան սերմը ձգելով մարդոյ սրտի մէջ փոքր առ փոքր դառնում է ունակութիւն, իսկ ունակութիւնը երկրորդ բնութիւն, որ տալիս է մարդոյն գործել բարի: Մեծայն բանի սկիզբը դժուարին է, բայց երբ սկսեցիր գործը ինքն իրան յառաջ է գնում, ասացի թէ առաքինութեան ճանապարհը նեղ է և քարքարուտ, իսկ մուլութեանը լայն և հարթ, առաջինի արգելքն է միտքն՝ որ խորանում է նորա ճանապարհէն երեւա-
կայացնելով զանազան դժուարութիւնք, և կամբը շուտով հեռեւում է նրան համարելով լու բան, բայց երբ ունակու-
թիւնը արմատ ունի բռնած բնութեան մէջ սակաւ սակաւ այն ամենայն դժուարութիւնքը հեշտանում են, և ցրում է երեւակայութեանցը. իսկ երկրորդին օչնչ լսափանարար չկայ:

13 Դարտի 1859 ամբ.
ԹԻՔԷԼԷ:

Հայր Ժո Սրեփանոս Ժո-
հանայ Սանդիկեանոյ:

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆՎԵՐՈՐԴ՝

Սերել՝ Մանդէն

Չկայ աշխարհի երեսին այնպիսի հիւանդութիւն մար-
մնական՝ որ չունենայ իւր պատշաճաւոր դեղ, ուրինն չկայ
այնպիսի տկարութիւն հոգեկան՝ որ չունենայ իւր դեղը:
Մարմնական տկարութիւնքն են ծաղիկի կարմրուկի հաղ, տենդ,
դլլացաւ, տտամնացաւ, աչքիցաւ, հարկնք, ժանտախտ, և այլն,
և այլն. և սոցա բժշկութեան դեղերը արդէն դատուած են
ճարտար բժշկաց քննութեամբ: Իսկ հոգեկան հիւանդու-
թիւնքը յառաջանում են մարմնոյ թուլութեանէն, ըստ որում
հոգին փակուած է մարմնոյ մէջ, ինչպէս թռչուն վանդա-
կումբ. և ուր մարմնական կիրքը սաստկացած է՝ անդ հոգե-
կան կարողութիւնքը թուլացած են: Մարմնը միշտ ներգոր-
ծում է հակառակ հոգւոյ, վասնզի մարմնոյ գործողութիւնքը
երեւում են արտաքուստ հաճոյական, դեղեցիկ, և որ մեծն է
հեշտութեամբ գործելոյ, բայց ներսեկցը դառն են քան ըզք

լիզել և Սոգոմայ խնձորի նման : Սուր թիւնն գիմնի ունի դրած երեկին՝ որ գործողը չափանէ նորա աղեղութիւնը, զի թէ միանգամ հոգւոյ աչքով նայի նրա վերայ, կը գտնէ աւանանգեղ քան դաստանայն, նա բղխում է դժուրէն, իսկ առաքինութիւնն Մտուածային աթոռէն, մնում թենէն բըղխում է մահ յախտենական, իսկ առաքինութենէն կեանք յախտենական : մնում թիւնը բղխում է վատ դատարարաւորութենէն, ծնողաց անհոգութենէն որդւոց վերայ, իսկ առաքինութիւնն բարի դատարարաւորութենէն և ծնողաց արժան հոգացողութենէն, մնում թիւնը թողնում է աշխարհքի երեւին վատ անուն և չար յիշատակ, իսկ առաքինութիւնը բարի անուն և բարի յիշատակ : Սուր թեան հեռեօղները երեւանց են ընդունում ընդհանրական յարութիւնը և դատաստանը, իսկ սրտիւ ամենին մէջ՝ ինչպէս սաղմոսերգուն կասէ, «Մայ անդգամն՝ ՚ի սրտի խրում թէ մէջ դոյ Մտուած», վասն որոյ ուրախութեամբ թոյլ է սալիս իրան գործել ամենատեսակ մնում թիւն, որոյ գլխուոր հիւրերը սոքա են :

1. Հարբութիւն՝ որ կուրացնում է մարդոյ մաքի աչքը չճանաչել իւր անձն, իւր չափն ու սահմանը, այլ իւր գլուխը կարծել աւելի քան ինչ որ է, և սայլի է գործել այն՝ որ իւր կարողութենէն բարձր է, ուրախութեամբ կըլէ ամենայն զովասանութեանց, և արժանի կը համարի իւր անձն այն բանին՝ որին չէ արժանի : Հարբութենէն կը ծընանին, ամբարտաւանութիւն, սնախառութիւն, պարծոտութիւն, յանդգնութիւն, փառամոլութիւն, ապերախտութիւն, անհնազանդութիւն և այլն :

Քանի՞ քանի՞ անձինք սրանց կերակուր դարձան, լի՛ր և զգոյշ լի՛ր : Հրեշտակներին սատանայ շինեց : Սենաարի դաշտումը լեզուները խառնակեց : Փարաւօնին Արմիւր ծովումը խեղդեց : Համանին փայտէն կախեց : Մարտ դողմնորին արջաւ փոխարկեց, Սենեքերիմ թագաւորի զօրքէն մէկ գիշերուայ մէջ 185 հազար մարդ ջարդեց : Միտիքոս թագաւորին Սելեկիացւոց սատակեց : Փարիսեցւոյն մեղաւոր հանեց տաճարէն : Աթէ միտմի գրեմ թողթ չի բաւականանայ, վասնորոյ հաստատուն պահէր Սողանն իմաստունի խրատը, թէ «Միւրտուանունին զայր նկուն առնէ, իսկ զխնարհս կանգնէ փառօք» : Մ. իթ. 23 :

2. Մտնոյ է չար կիրք, որ կը արամի ուրիշ լուրութեան վրայ, կը մտչէ նախանձտի սիրտը, գիշերուցերկ կը խոցտէ և կը վերաւորէ նորա հոգին : Մտնանձտն ունի սատանայի սիրտ, դեղնագոյն դէմը, Այտինի ճակատ, կապուտա-

ցած շրթուհիք, առիւծի ժանիք, իժի ծծեր, քարք օձի հայ-
կեցո սձք, ձեռքերն պարտաօք արխն թափելոյ, սոները արագ
սպանելոյ համար, եթէ լեզուն շարժէ, լեզուի տակ օձի թոյն
կայ, կը շրջի երեքեալ և աստանեալ և չի գտնի հանգիստ:

Ոչինչ ժամանակ չունի նախանձ խաւարն՝ գիշերի հետ,
թշնամու թիւնն՝ խռովութեան հետ, և չի տակ գառնու-
թիւնն՝ լեզի, այլ կը նախանձի խաւարն լուսի հետ, թշնա-
մու թիւնն՝ խաղաղութեան հետ, գառնու թիւնն՝ քաղցրութեան
հետ, և մուլին՝ առարինութեան հետ: Ախտանձտան պառ-
կած է զանազան վնասակար մտածմունքի մէջ, փակում է աչ-
քերը. որ ընկերօջ լաութեան ըյսը չը տեսնէ, նման է
բուին, որ չէ կարօղ համբերել արեգակն լուսին, որին ար-
ծիրը համարձակ մակի է տալիս, ուստի նրա համար գիշեր է,
կրք ուրիշներին ըյս է, ուրախածներին տեսնելով, սուգ է
նրա համար, ընկերի խնդութիւնը՝ պատիժ. ընկերի պատի-
ժը՝ խնդութիւն, տանջանքը և թշուառութիւնը ընկերի է
ցնծութիւն, խի ցնծութիւնը՝ չարչարանք, բարեկամի փառքը՝
անարդար, խի անարդութիւնը՝ փառք, մերձուսի յաջողու-
թիւնը՝ սպարադղութիւն, և սպարադղութիւնը՝ բաղդառ-
ութիւն, ընկերի արեւելքն է արեւմուտք նորա համար: Սուրբն
Վրիդար Ախտային այս ամենայն բանը տեսնելով նախան-
ձտա մարդոյ մէջ, ասաց յ՝ Ախտանձն է դահլիճ իւրոյ անձինն:

Ախտանձն ՚ի սիղբանէ անտի մինչև ցայսօր աշխարհը
տակնու վրայ արաւ, քանի՞ քանի՞ թագաւորներ, իշխաններ,
և ամեն աստիճանի և կարգի մարդիկ, քաղաքներ և զիւղեր
մատաղ արաւ իրան, և մահ ծնաւ, ինչպէս ասաց Սողամնն.
՝ Ախտանձու բանաարխութեան մահ յաշխարհ: Իմաստար, 24:
Աւշառ ճշմարտ է, վասն զի կըր աշխարհը դեռ օրօրոցի մէջ
էր՝ մեր նախահայր Ադամին դրախտէն զրկեց և մահուան տակ
ձգեց, Աբելին եղբօր ձեռքով սպանեց: Յովսէփի դիզեցիկին
վաճառեց: Իսրայէլացոց արաւ զաւակները սպանել առաւ
Փարաօնի հրամանով, Ադիպտաք սուգուշիւանի մէջ ձգեց
անդրանիկները սպանմամբ պատժելով, Աքաբ իսրայէլ-
ացոց թագաւորին անժառանգ սատակեց, Սաուլին զիւա-
հար արաւ, Աբիսողամին ծառէն կախեց և սպանեց, Ղանիւ-
էլ մարգարէին առիւծների դօրը ձգեց: Ո՛րք են այս գոր-
ծողները, եթէ ոչ նախանձտա մարգրի նախանձտաներին Աւե-
տարանն կոչում է յձնունդք իժ/ցո, խի սուրբ վարդապետն
Յովհան օսկերբերան ասէ, թէ ՝ Սատանայն ունի զնախանձ առ-
մարգն, և ոչ առ մի սատանայ հաւտարի իւրոյ, բայց դու

դոյն երեսաց՝ նորա շքեցաւ ՚ն վերայ Սեղբայքայ, Մատթայ
և Լւսեղնագալի:

Եւ յս մնլն ակառք. ոչ միայն մարդոյն, մարդոյ վերայ է
կատարացնում, այլ և անասնոց վերայ, մնչև անգամ սպու-
նանել: Աստու ակերք կարելի է խորասակել, կրակը հանդցը-
նել, կատարի երկվարը սանձել, ամեն հի գազանը ընտանի առ-
նել, բայց սանձել բարկութեան կիրքը մեծ ազամարդու թիւն
է, որն հնարք չըտան: Քանի՞ քանի՞ մարդիկ զս հղան այս
դազանական կիրքն, քանիքը վնասեցան սրանից, կարգա՛ թիւ-
սաւ բարը, և կը անեն՝ որ փխլխոտայք և թագաւ որք ան-
գամ չկարացին յալթել իւրեանց կիրքն: Թայլս Փիլիսո-
փայ առ բարկութեանն ազանեց իւր ազախնը: Տիգրիսս սպա-
նեց Օհնան հսեաորին նորա արարված հոգաւ տեղը միամը-
սու թեամբ յիշելու համար: Եղեքսանդր սպանեց Կալիս-
թինիսին: Աղիլիսնս բռնաւ որ իւր անձն պատառտեց ինչ-
պէս արջ: Հերովդէս սպանել տուաւ բեզդէհի մանկանցը,
և իրանցն էլ սպանում է բարկութիւնը, վասն որոյ Եստուա-
ծաշունչ գիրքը կատէ, յ Օտնդգան սպանանէ բարկութիւն
Յօդ. ե. 2: Եւ յս ակառք չէ կարելի ոչ մէկ պատճառի վրայ
կամ ընկեր վրայ դնել, որից փախչում են այդ չարն թագ-
կացած է նորա մէջ և իւր ճոցումն ունի և մեծացնում է
գազանին, ուր կերթայ հեար կ՛ըջի, ուր մնն ոչ տեղը փոխէ
և ոչ ընկերին, այլ իրան փոխէ և իւր բնութիւնը:

Ուստի թեատրոս իմաստասէրը այս խրատն է տալիս թէ՛

Մեծաւորաց վրայ բարկանալ յանդդնութիւն է, որով
հետեւ խնարհութեամբ պիտի ցածացնենք նորանց բարկութիւնը:

Փոքրնեքի վերայ բարկանալ անմատ թիւն է, որով հետեւ
ինչ անդ իշխանութիւնն բարձր է, չէ հարկաւոր բարկութիւն:

Բարկեամբների վրայ բարկանալ սպեղախատ թիւն է, ի
որում չար է կամենում նրան, որ իրան լաւ կամեցողն է:

Մեծիցների վրայ բարկանալ անիրաւութիւն է, զի չէ
արժանի պատժի:

Ուրեմն լաւ քննելով իմաստասերի այս խրատները, պի-
տի առաջնորդ բնարեք մեզ բանականութիւնը՝ որ յանկարծ
չառքանալ, և եթէ բարկանալ՝ սահմանէն դուրս չգնալ.
որովհետեւ անհասակ լինիլը տղային արդարացնում է, կնոջը՝
ակար բնութիւնն, օտարին՝ ազատութիւն, ընտանւոյն՝ ընտանութիւն,
իմաստասերին անգիւք տանք, անմախն թոյլ տանք: Տեսնում
են, որ չէ մնում քեզ մօտ մէկ նիւթ բարկութեանն թիւն որ
դու ինքդ չնիւթես: Գար, տառած:

Բարևի թիւնն կը ծնանի սրամտ թիւն, ցառամն, բոք-
բոքամն, յուսահատ թիւն, մարդասպան թիւն, աղաղակ,
գրգարատ թիւն նախաախնք, կռիւ, և այլն, յորոց աղատ պա-
հեցցի գրեղ Տէր Բոտոած:

4. Ծառ-լու-իւն, որ է անհոգ թիւն և կամուսը զանցա-
ռա թիւն կատարելոյ իւր պարտաւորութիւնն առ Բոտոած,
առ ընկերն և առ անձն: Սորոցոյ պարտքն է ճանաչել Բո-
տոածոյն ընկերին և իրան մարդկութիւնը, պատիւը, արի-
ւնիւլ առաքինութեանց դործելու մէջ, չքնիլ ծառ թեամբ,
այլ արթուն կենալ, անհոգ թիւնը բոլորովն հեռացնել
իրանից և հոգատարութեանը հեռելիլ միշտ:

Ծոյլը թմրութեան մէջ է, նրա ուղեղի մէջը թաղա-
ւորած է թմրութիւնն, հեղգ է առաքինութեանց և ժիւր
մնլութեանց մէջ: Ծառ-լու թիւնն է անարդ քան զմեզ մն-
լութիւնքը, վասն զի ոչ իրան է տալիս օգուտ և ոչ օտարին,
նա պահատ է քան զանասունները, անասունը չէ ծոյլ, եթէ
չունի մարմնական պահատութիւն, նա կատարում է իւր բը-
նական պարտքը, իսկ ծոյլը վախճում է իւր պարտքէն, մն-
ուանում է մարդկութիւնը, նրա համար արևութիւնը մահ է,
նա է միայն անգոյ սրարած: Սորա պատմըն է աղքատու-
թիւն, կարտոտ թիւն, ճախարհութիւն, կործանումն և այլն:

Թաղաւոր՝ եթէ ծոյլ է իւր գործին, թշնամիք կը
տիրեն նրան:

Իշխանը եթէ ծոյլ է՝ ծառայքը կը տիրեն նրան. ծոյլ
վաճառականին՝ ստորադրեալները, առաջնորդներին՝ ծառա-
յօցները. աշակերաններին՝ աղիտութիւնը. ուրեմն ծառ-
լութիւնն է ստորադրեալ մարդոյ անուանը և անխան պո-
հոց առաքինութեանն որպէս այս աշխարհքումը, նոյնպէս
և հանդերձելումն: Բնա Բնատարանի մէջ զրուած յիմար
հինգ կուտանքը, ծառ-լութեամբ չարժանացան Փետայի ընդա-
ռաջ գնալուն, նոյնպէս և քանքարածագոյց ծառայն յիշա-
տակուած Բնատարանի մէջ:

Եսայի մարդոսէն այսպէս տասց ծառ-լութի համար, ՝ Տե-
սէք, զի կուրացան ամենեւեան և ոչ դիտեն զհանձար,
ամենեւեին որպէս շունք համբոցեալք. որք ոչ կարիցեն հա-
չել, յերազանան յանկպննս, սիրեն զնիւհակ, Ես. ձգ. 10.
և Պաղատ Բնաքեալն ասէ, ՝ Բող լեմիք զմանց՝ ի ձեռն,
թէ ստահակութեամբ գնան, գործ ինչ ոչ գործեն, այլ
յուրացեալք հեռաբքիր շքին: 2 Թաւ. 4. 11: Բնա այս
է ծոյլերի գործը. յորոց զերծ պահէ զքեզ քս Բոտոած:

Յետոս Քրիստոսն :

5. **Առեղ-Քիւն**, որ է անյադ ցանկաւ թիւն հարստու թիւն ժողովելոյ, վասն զի ազահել աչքը ծակ ամանի պէս է և չի լցուի. և թէ հարստութիւնն գեախ պէս զայ, հէրկը չի աակը, միշտ ակն կը քաշէ, ջրգորի նման ծարաւ է, որչափ խմէ չի կշտանայ: **Ազահել** կիանրը իւր դանձն է, և թէ կորը րեց, կորաւ և ինքն, լաւ է նրա համար մեռանիլ, քան թէ գանձէն մէկ դրամ կորցնել: **Սա** պահապան է գանձին և ոչ տէր, իսկ գանձն կալանաւոր: **Սա** չէ ազատ իշխան իւր կայքի վերայ, այլ ծառայ արեմն կորցրել է իւր ազատութիւնն և գերի է կայքին: **Գիշեր** ալ ցերեկ տանջուած է նորա միտքը, կորցնում է հանդուստութիւնն, չէ ննջում, այլ միշտ միտք է սոճում, թէ ի՞նչ կերպով ձեռք բերէ այն զոր չունի, և պահապանէ զայն՝ զոր զունի:

Ազահ մարդոյ միտքը միշտ այլ կածաւ թեան մէջ է, որով հետեւ գանձ ժողովիլը՝ աշխատանքով է, պահելն՝ ահուդողով և կորուստը՝ մեծ ցու սրախ, արեմն այչափ հոգսի մէջ ուր գանեկը հանդիտ և աղատութիւն, վախչում է երկնքէն, քառ որում չէայ այն ակզ ակի ալ արծաթ, և ցանկանում է մտնել երկրի տակը ուր կան սուրոյ և արծաթի հանքեր: **Սողունն** լաւ է սահման տալի ազահին: **Սպախ** դժուր և կորուստ անյադ են (անկաշա), նոյնպէս և աչք ազահ մարդոյ: **Առ**, ի է, 20:

Ազահը միշտ քաղցած է, միշտ աշխատանքի, հոգսի և հսկողութեան ներքոյ է, նորա խրատ տուօղը չքառորա թիւնն է: **Սուակ** խմելու մէջ է շատ դգաստ, որ ծախս չանէ, չի գնալ հրաւերումն, սր ուրիշն էլ իւր մօտ չգնայ, վառքի, պատուի ետեւէն չի շրջի, սր լաւ նիտուակաց չունենայ և հարուստ չերեւայ, սասակի թշնամի է շապլու թեան, որ բարեկամներ չունենայ և գանձը չվասնուի, տկարութեան ժամանակը բժիշկ չէ կանչում, որ սակին չպակասի, գաւակնեքին աւտմն չէ տալի, սր վարժապետներին առձիկ չապ և գրեանդը վող:

Ազահ թիւնը է արևատ ամենայն չարեաց, ասաց **Ազաքեալն**. **ա**, **Տիմ**, **դ**, 10: **Սա** ճնաւ անորդում թիւն առ աղքատս, անանխ, որքա և այրի, անհանդուստութիւն, գանձ աւելացնելու համար, գաւաճանութիւն, նենգութիւն, խարեքայութիւն, ստու թիւն, սուտերդումն, յախտակութիւն, կաշտատութիւն, վաշտատութիւն և այլն: **Քանի** քանի՞ անձինք զսհ կան այս դիւական ակախ, և ակին ալ արծաթը ի՞նչ չոգնեցին նրանց: **Փռխ** դպրոց **Սեղա** թա...

դատորը ստիճ մեռա, վառնդն այնչափ էր սուտկացած նրա ազահաթիւնը՝ որ ինչ կերակուր բերանն էր տանում, սուկի էր փոխարկիւմ : Ըբար Օարմեան քարկոծ եղաւ : Սառու թողաւոր դիւահարուեցաւ, Վեկի իւր զաւակներով յաւիտեան ստացաւ Վեկնոյ բորտու թիւնն : Յագայ Խակարկովացի առաքիլու թեան պաշտօնէն զրկուեցաւ և խեղդեցաւ : Լնա նիա և Սափիրա մէկ զմէկու հետ մեռան :

Ըյս համառօտ դրուածքէս երևի, թէ Ըդահաթիւնն իւր սահմանի մէջ չէ մնլաթիւն, երբ ժողոված դրամքը գործ կածեմք ըստ արժանոյն, չեմք փակել սնասկի մէջ, ոյլ աղբի և եկեղեցւոյ օգնական կը լինիմք : Ի մնլաթիւն, երբ սահմանէն դուրս է, ոչ ինքն կը վայելէ և ոչ արիշին մասն կը հանէ, որոյ համար ասաց Պողևարքաս, « Ըրժաթասի բաց կեանքն նման է սեղանի սպաւորներին, որ թէպէտ ամենայն բան տնին, սակայն չունին զայն՝ որ արահայցիօղն է : Ո՛չ մեռեւներէն կարօզ ես խօսք պահանջել և ոչ ապահանքէն շնորհք : » Գորմէ հեռի պահէ գբեղ Տէր Ըստուած :

6. Արիւրամուն՝ է չափազանց և անյադ բողձանք ուտել խմելու մէջ, սա անուանի և որովայնապաշտու թիւն : Սորա զլխաւոր խորհրդականն է Շապլաթիւնն, որ միշտ շարժում է հակառակ ազահաթիւնն. կը սիրէ բարեկամներ, կը սիրէ մեծածախ խնձոյքներ, կաշխատի լինել միշտ ուրախութեան մէջ, ուտել, խմել, պարել և ցնծալ :

Արիւրամուն է վատ քան զանասունն, որովհետեւ նորա ուտում են և խնում այնչափ՝ որչափ իւրեանց պէտքը պահանջում է, բոցց որիւրամուն՝ բանական կենդանին տաւ խնում է առուել քան զպէտքը մինչև փոխել կերած խմածը, իրքե խող թաւալի փոխածի մէջ, և իրքե արջ կատաղի կուտել ընկերների հետ : Վիտէ՝ որ ծառն է իւր ընթացքը, գիտէ՝ որ անպատու թիւն է իրան, սակայն սիրում է միշտ ուրախ լինել, շապլ սեղան տննալ :

Կերակուրը պարզեամ է մարդոյն չափաւորութեամբ գործածելու մարմնոյ կազդուրելոյ համար, և իրան սահմանի մէջ է առաքիլու թիւն, բոցց սահմանէն դուրս է մնլաթիւն : Մա այնչափ սատարի է, որ եթէ իւր կոյքը շապլաթեանի ոչնչացնէ, և սիրի աղքատութիւն անել, այնու ամենայնլու ձեռք բերածը պիտի ծախէ ուտել խմելու վտայ, կը մեռնի աղքատ, և կը թողնէ ընտանեացը աղքատութեան մէջ, կը յիշէ իւր սեղանակիցներին, բոցց նորա սեղանի բարեկամ էին քանի որ ունէր, նորա աղքատի հետ ոչ միայն հազրդակցու

Թիւն չունին: այլ և ճանաչել ևս չկամին: Արկրամնիւնքը միշտ մարմնաւ որ հանդատու թիւն են որմնում, բայց չեն կարծում թէ կեանքներն է կարճանում և գինւոյ մէջ մեռանում, ինչպէս գրած է, «Այ այնոցիկ՝ որք յառնեն ընդ առաւօտն և զհետ լինին գինւոյն և ցքոյն, որք երեկանանն ՚ի նմին, զե գինին անդէն խոյ զնոսին այրէ: Աս. ե. 11: Իշխանների և թաղաւորական ծառայութեան մէջ էլածների սրկրամնու թիւնք կը կարծանէ ժողովրդեանը: Ժող. ժ. 16. 17:

Սորա մեծամեծներն են շապու թիւն, արեւոց թիւն, հեշտա թիւն, խրախճանա թիւն, վառամնու թիւն և խեղճեղ թիւն: Որք մնն սոցա իշխանութեան ներքոյ մանօղները ի՞նչ օր պիտի քաշեն, այն՝ ինչ որ քաշեցին Սարգանարազ Մարտիկոյ թաղաւոր, Բաղդասար Բարեկացոց թաղաւոր, Մարտաշիր Հայոց թաղաւոր, Հեղե քահանայապետի որդիքը, Խորայէլացոց աղբը անապատումը, և այլն, և այլն:

Որք մնն սրկրամնու թիւնն է ախա չար և միասակար հողոց և մարմնոյ, յորմէ կը ճնանին անտանիւն մուլութիւնք, և պիտոյ է չափաւորութիւն ունենալ առեւ խմելու մէջ, որ սրկրամնութեան ախոր չիշխէ քեզ վերայ. յորմէ վերկեացէ զքեզ Մտուած Մարտիչն քո, և սոցէ քեզ կարողութիւն սանձել քո սրտայնը, որ չթաղաւորէ քեզ վերայ:

7. Ի՞նչ Գիտնական է անհարգ ցանկութիւն ապօրինի հեշտութեան, որ կը յօժարի գործել ընդդէմ դեղեցիկ բարոյականութեան անպարկեշտ դործքեր:

Այս ախտը անուանի և սէր հեշտական կամ ցանկական, կը դիմանայ այնչափ, որչափ դիմանում է հեշտութիւնը: Ինչպէս խոս կը վառուի շուտով և կը հանգչի շուտով, այսպէս էլ նրա սէրը: Տեսաւ հեշտասերն ուրիշ գեղեցիկ դէմք կը սիրահարի նրան, և այնուհետև առաջինը կերեւայ զգուելի, չունի հաստատութիւն, այլ թիթառն պէս ծաղիկ ծաղիկ թռչելով կը շրջի:

Ցանկութիւն մարմնական առեւ իր բորբոքի արեւոցութեամբ, ինչպէս գրած է Մտուած աշունչ զըքումը. «Այն Տրորացի ձերոց, որք բնութն զգինին, և իշխանացի՝ որք խառնեն զցքին: Աս. ե. 22: Այն ապրքին այս ախտ զվախշտութիւն բորբոքէ: Թէպէտ սուրբ Աւետարանը ամենայն մուլութիւնք մերժում է և խրատում է հեռի կենտու, բայց այս ախտէս հեռի կենտու համար առեւ ծանր է զրում, թէ «Ամենայն որ հայի ՚ի կին մարդ առ ՚ի ցանկանալոյ նմա, անդէն շնաջառ ընդ նմա ՚ի սրտի խրում» Ստա. ե. 27: Աթէ մտիկ

տալը այսչափ ծանր է, ուրեմն դարձելը սրբազն ավանդանք
 պիտի լինի: Իսկ ինչ երկարացնեմ սորա միտաններն: Սա 'ի
 սկզբանն ջրհեղեղով ջնջեց աշխարհքը: Սողոմ' և գամը քա-
 ղաքները կրակով այրեց և մխիթ գարձրեց: Սամիթանին կու-
 բացրեց: Կառիթ մարգարէին որոյ ժառանգ արաւ: Սողո-
 մանին հաւատին թալացրեց: Խորայեւացոյ պ երկու ծերերին
 քարկոծեց: Հաղիկեանեանի գլախը կտրեց, և այլն: Իսկ նոր
 ժամանակումը քանի՞ քանի՞ ալպաք և երկառարդներ սորա
 ժանեացը կերակուր գարձան, քանի՞ աներ կործանեցան, հա-
 շիւր չեայ, ուրեմն բարի դաստիարակեալ անձն և բարի բա-
 բայակաւնա թեան տերը կարօղ է զսպել զինքը և հեռի փախ-
 չել նրանից:

Բղջախոհա թեանին կը ծնանին՝ շնոթիւն, պտնիւն,
 թիւն, վախշառա թիւն, կուսապղծա թիւն, արաւախառ-
 թիւն, և այլն. յորոց պատու պահէ զքեզ Տէր Աստուածն մեր,
 և զբառաւ ավանայն բանի մէջ:

Իւր սրգ մտիկ տնր բառ Պաւղոսի վերեւ երկնքին և ցածր
 երկրին, և աես թէ երեւի կամ աներեւոյթ արարածներէն
 ոմը այնպէս պատուեց Աստուած ինչպէս քեզ, թէ արար-
 չապարծա թեան առաջին պատիւն տես, այս մեծ է և սքան-
 չելի, որակեալ միւս արարածները Աստուծոյ հրամանաւ
 տակըծուեցան, իսկ դու Աստուծոյ ձեռքով. միւս արարած-
 ներն 'ի պատիւ զթոթեան, իսկ դու 'ի պատիւր Արարչին.
 միւս արարածներն քո պատուի համար տակըծուեցան. իսկ
 դու Աստուծոյ փառքի համար. միւս արարածներն բնա թեան
 մէջ կապուած են, իսկ դու անձնիշխանա թեամբ քո Արար-
 չին նմանեցար, միւս արարածներն անբանա թեամբ ցածր ե-
 րեցան, իսկ դու իմաստա թեամբ, բանականա թեամբ և
 հանձարով զարգարեցար, որով և զերազանց գանուեցար քան
 զնոսա: Ուրեմն խնայիր քո պատիւդ, հեռի կաց և զգոյշ
 պահիր զքեզ այդ մնլա թիւններէդ, զի մի անասուններին նը-
 մանա իս, և անբաններն հեռ հաւատարա իս: Տար. Աստուծոյ:

Որդեանի, այսչափ համառօտ դրելով եօթն մնլա թեանց
 վերայ, կարօղ ես բնգարձակադոյնը կարգալ բարոյական հե-
 ղնակ թեաւարտի գիրքը, և աշխատիլ ինչքան կարօղա թիւնդ
 է այդ ավանայն մնլա թիւնքն հեռացնել քեզանից, հեռիլ
 առաջինա թեանց՝ որոց վերայ նոյնպէս կը դրեմ յետայ, Բն
 ջանացողա թիւն լինի բարի դաստիարակա թիւն և բարի օրե-
 նակներ ստանալ, որովք աշխարհքի երեսին լաւ անուն կը
 ժառանգես, քո ամեղ համար անդին գանձ կը թողուս, այդ

բաների համար արդարեւ եւ՛մ և եւ Մատթայն՝ զօրացնէ քո
հոգւոյ կամքը՝ որ մարմնոյդ կամքը հնազանդացնես նորա իշխա-
նութեան ներքոյ՝ ի ցնծութիւն

Դ 20 Տարրի
1859 ամի . ԹԻՔԷԿԷ:

Հօր 44 Սրբիւննոս Զահանայիս
Սնորհիւնեանց:

ՆԱՄԱՎ ԿԵՅՆԵՐՈՒՄ:

Սերելն Մանդէն

Հինդերբըդ նամակումը խօսեցոյ համարում եօթն մնչ
լութեանց վերայ համաձայն աւետարանական և բարոյական
ուսմանց, այժմ հարկաւոր եմ համարում խօսիլ եօթն ա-
ռարկնու թեանց վերայ, որք առաջացոյցիչ գեղեր են հոգե-
կան և մարմնական տկարութեանց պատճառաւ՝ ՚ի մոլութեանց,
որք վաճան են ընդդէմ մոլութեանց, որք սուսցիւք
են և առաջնորդք յաւանական կենաց, որք ճանապարհ են
արքայութեան, որք մարդոյ անվախճան երջանկութեան վեր-
ջին նպատակներն են, որք բղխում են Մատթային և ամե-
նատուրք Հոգւոյ աղբերէն, որք հիմունք են սրբազան, վար-
դապետական և բարոյական գրուածների, Մարքիութեան
սեփականներն շատ են, բայց գլխաւորներն եօթն:

1. Խնարհութիւն : սա է աւետարանական առարկնու-
թիւն, որ կը ճանաչէ իւր անձին տկարութիւնը, և ամենայն
սրտիւ կը խոնարհի ինչպէս Մատթայ առաջը, նոյնպէս և
ընկերոջ : Ինչպէս մեծ է հպարտութեան մոլութիւնը, նոյն-
պէս մեծ է խոնարհութեան առարկնութիւնը, նա Մատթայ
ասելի է առնում, և սա սիրելի, նա անհանդիստ տառապա-
ցնում է, բայց սա անվրդոյ խաղաղացնում, և թէ մտածէ մարդ-
թէ ի՞նչ էր առաջն, ի՞նչ է այժմ և թէ ի՞նչ պիտի լինի յե-
տոյ, ամենեւին չի հարաբանալ, մարդոյն սկիզբն է հոյն, ծնա-
նիլն ցաւօք, ապրիլն դառն քրանքով, իշխանութիւնն և փառքն
վարանցով, կեանքն կարճատե, մահն առաջ և մարմնն հող
դարձող : ուրմն հեշտ կարելը իմանալ թէ մեր կեանքի այդպի
թշուառութեան միջ խոնարհութիւնն է մեզ երջանկացնողը:
Գիտէ խոնարհը թէ իւր հեղինակն է Մատթային :

գիտէ թէ նա Աստուածութենէն խոնարհեցաւ զէպի մարգ-
կային քնութիւնը, լինելով նման մեղ բաց ՚ի մեղաց, խո-
նարհացրեց իւր անձն Հօր Աստուծոյ, որի հետ էր հաւատարէ
Գիտէ թէ խոնարհութեան ուսուցիչն Աս ինքն է, յիւ-
սարաք յինէն զի հեղ եմ և խոնարհ սրտիւ : Մատ. Ժա. 28
և թէ՛ Որ խոնարհեցուցանէ զանձն քարձրացի : Պա. Ժգ. 11 :
Վասնորոյ ինքն էլ հետեւում է նրա ճանապարհին, գիտէ
թէ մարգ է, և ամենայն մարգ իւր եղբարք են, գիտէ թէ
որչափ կատարելութիւն ունի է յԱստուծոյ, վասնորոյ չէ պար-
ծում, և որչափ անկատարութիւն՝ իրանից է, վասնորոյ աշ-
խատում է լրացնել, չէ ցանկանում այն բանին, որին չէ ար-
ժանի, և որին արժանի է, դժուարա թեանք է յանձն առ-
նում, նա ճանաչում է իւր անձին չափը : Խոնարհն նման է
թղան ծառին, որ ինչքան շատ լինի պտուղը այնչափ ճիւ-
ղերը խոնարհում են, այսպէս և խոնարհն որչափ մեծու-
թեան հասանի չի հպարտանալ, գիտէ թէ Աստուած ամբար-
տաւաններին հակառակ կայ, և խոնարհներին շնորհք է տալիս :
Լու. Գ. 34 : Հակառակ է վտառակութեան, վախճում է
նրանից, քոյց նա ետեկն գնում է, հպարտութիւնն իւր
ծնունդներով փախած են նրանից կախատեան ճնատ սարերուօք :
Խոնարհն աշխատում է Աստուծոյ սիրելի լինիլ, գիտէ որ այսօ-
րինակ առաքինութիւն չի մնալ յԱստուծոյ անվարձ, գիտէ որ Աստ-
ուած կըսէ իրան, կը բարձրացնէ, և առելի շնորհք կընդունի :
Խոնարհութիւնն կը ծնանի՝ անփառասիրութիւն, հնա-
զանգութիւն, երախտագիտութիւն, աստուածամաննութիւն,
արդարութիւն, և այլն :

Ուրեմն սրգեակ, այս աւետարանական առաքինութենէն
մի՛ հրաժարիր, խոնարհ կ'աց քո վարժապետաց՝ որ սիրելի լի-
նիս նրանց, խոնարհ կ'աց քո մեծաորաց՝ որ առելի պատիւ
և պաշտպանութիւն ստանաս, խոնարհ կ'աց քո ընկերաց՝ որ
նոցա սուրբ սէրը վայելես, խոնարհ կ'աց՝ որ խոնարհութեան
հեղինակն Յիսուս Քրիստոս Որդին Աստուծոյ սիրող և հո-
վանաւոր լիցի քեզ, խոնարհութեան գէնքը միշտ ունեցիր
քեզ վերայ՝ որ հպարտութեան գեւը չկարօղանայ մտա զանել
քո սրտիդ մէջ :

2. Աղքայութիւնն՝ որ է հողւոյ զգացումն սիրել ըն-
կերին, բարի կամենալ նրան, ուրախանալ նորա բաղբառու-
թութեանը և տրամիլ արարողութեանը : Բնկերութիւնն է
մեծ Աստուածային պատուիրանքների մէջ, շոր և սիրոյ ու-

սուղէն Քրիստոս հաստատեաց, յԱրեւոյնս գրնիւք քո իր-
 քն զանձն քո: Բնիւք ասելով պիտի իմանաս Բղամայ բոլոր
 ծնունդը ինչ ազգ սր լինի, սիրել նրան ինչպէս քեզ ես սի-
 րում, ինչպէս չես ցանկանում քեզ համար չար բան, նայն-
 պէս չպիտի ցանկանաս քո ընկերին, եթէ պահաստ թիւն ու-
 նի լցնել, ընկերսիրութիւնն չէ պահանջում լեղումով սիրել,
 այլ գործով և այն մտքուր և սուրբ և առանց ակնկալուե-
 ր: Բնիւքսիրութիւնն կը բաժանի երկու՝ սուրբ կամ անկեղծ,
 հեշտական կամ կեղծաւոր:

Սուրբ սէրն է մարդկային ընկերակցութեան շարժապը,
 աշխարհաշինութեան հիմն, անհամար օգուաների պատճառը,
 յորմէ կը ծնանի բարեյոժարութիւն, բարեբարութիւն և միա-
 բանութիւն: Հեշտական սէրն շուտ կը անցանի, կը անէ այն-
 չափ, որչափ կը անէ հեշտութիւնն: Իսկ կեղծաւոր սէրն է,
 երբ իւր անձին շահուէտով անհամար կը բարեկամանայ մէկի
 հետ, և այս շուտով կիմացուի, երբ կեղծեալ սիրելին ձա-
 խարդութեան մէջ կանկանի, վասնորոյ սիրեան քո ընկերիդ մա-
 քուր, ճշմարիտ, անկեղծ, պողոտեր, գործունեաց և հաստա-
 տուն: Բայտ յատկութիւնքք եթէ ճշմութեամբ պահես սրտիդ
 մէջ, այն ժամանակ ընդամենացդ և աստեղացդ էլ կը սիրես,
 և կը լինիս Աւետարանի աշակերտ:

Բաւել քան զամենայն սիրեան զՄտուած, ըստ որում
 նա սէր է, և ինչով կերեաց թէ մեք նրան սիրում ենք,
 եթէ ոչ ընկերսիրութեամբ: Մտուածային սէրը դէպի առ-
 մարդ ողորկեց յաշխարհ իւր Միածին Որդին մեզ ազատե-
 լու, ընկերական սէրը ամենայն նեղութեան մէջ կօղնէ ըն-
 կերին: Մտուածային սէրը յանձնառաւ ամենայն չարքարանքը
 նաև մահ, ընկերական ճշմարիտ սէրը չի մտիկ աւել ոչ ինչ
 նեղութեան, չարքարանքի ընկերի համար:

Եթէ ընկերսիրութեան վերայ խօսելու լինիմ ժամանակ
 շատ կը հարկաւորի, և այսչափս բաւական է քեզ եթէ պա-
 հես և կատարես Բնիւքսիրութիւնն կը ծնանի՝ Մտուածսի-
 րութիւն, բարեկամութիւն, բարեբարութիւն, օտարասիրու-
 թիւն, ընդամենաց սիրել, բարի սունել ատեւեաց, աղօթել
 մեզ նեղացնողների և հալածողների վրայ:

3. Հեղուկիւն է ցամուցանող բարկութեան դրդուելու
 Բայտ առաքինութիւնն կոչի և անյիշատարութիւն՝ որ չէ
 լինում վրէժմանից իւր ընկերի իրան դէմ արած յանցանքին:
 Հեղ մարդոյ դէմքը է զուարթ և պայծառ. սիրան ու միտքը
 հանդիստ և խաղաղ. չէ բարկանում չափէն դուրս, եթէ

բարեկամայ, այն ևս անկատ, նորա բնութիւնն նման է գաւառին, նա նման է հեղու թեան Հեղինակին, որ ասաց, Ասարթրաք յինէն զե հեղ եմ: Եւ գիտէ թէ ընկերութեան մէջ չէ հարկաւոր գործ դնել բարեկ թիւն ամենայն մէկ յանշանքի համար թէ և մեծ լինի, այլ հեղութեամբ և եղբայր սիրութեամբ պիտոյ է խրատել, ուղղել և թեթե յանդիմանել: Գիտէ՛ որ հեղութիւնն է պահպանող ընկերութեան և զերգաստանի կապը, և նա կաւելացնէ բարեկամներ, նա է ջուր՝ որ հանդիսու՛մ է բարեկ թեան կրակը, նա սարք է պահում բերանը ամենայն վատ խօսքերէն, և հեռի յամենայն մտութեանց: Հեղութիւնն կը ծնանի անյիշատարութիւն, ներդրութիւն, բարեկամութիւն, խաղաղութիւն, պատուապահութիւն և այլն: Եւ յառաքինութեան գլխաւոր օրինակն է Քրիստոս, որին պարտական եմք հեռել:

Ասան սրոյ աշխատիք որդեակ լինիլ հեղ, և ամենեցուն հեռ խաղաղութիւն ունենալ, զե ինքն Խաղաղութիւնն Յիսուս բնակալի քս մէջ, ըստ այնմ: Եւ յո՞ հանդեպց. եթէ ոչ 'ի հեղս և 'ի խնարհս և որք դողան 'ի բանից իմց:

4. Արիտակիւնն՝ է ճանաչումն իւր անձին պարտքը և ոչ ծուլանալ գործել առաքինութիւն:

Չկայ աշխարհի վերայ այնպիսի բան, որին կարելի չըլլնի յողթել: Առաքինութիւնն առաւ մարդոյ արիութիւն յողթել ամենայնի, ուրեմն ընչո՞ւ ես երկնչում, աշխարհը, չէ կարող մէկ բան պահասացնել քեզանից, ուր խախտաբարքը շատ են, անդ աստուծոյ շորհքը առատ է: Գուարիութեամբ յասաջ դնաւ և կը յողթեա: Ինչքան որ ձախորդութիւն եմք կրում այն մեղանից է, և 'ի զուր ուրիշներին եմք մեղադրում, որի պատճառը մեր ծուլութիւնն է: Մեր թշնամին սառանայ բոլորովին կը յողթուի եթէ մեք արիութեամբ պատերազմենք, նա մեր ծուլութեամբն կը զօրանայ և մեր արիութեամբն կը տփարտնայ: Տար. Ասած:

Արին չի փախչել աշխատութենէն, բարի գործողութենէն, գիտէ թէ զինուոր է աշխարհի վրայ, գիտէ թէ ամենայն երջանիկութեան ողբիւրն է արիութիւնն: Երբ աչքը մակի է ապիւս յառիտեան կենացը, և ոչ ինչ է համարում աշխարհս և մարդկային կեանքը, ըստ որում նորա նպատակը յառիտեան կանութիւնն է, ուստի և չունի երկիւղ 'ի բանաւոր մարդկանց: Չի երկնչիլ թագաւորներէն, գաւառաւորներէն և իշխանաւորներէն. հնչում է նրա ականջն մէջ Քրիստոսի խօսքը, թէ. ,, Քաջալերեցարուք զե ես

յաղթեցի աշխարհի, Յովհ, ԺԷ. 33 :

Որպէս արի գինուորը կուի է տալիս թշնամեոյ հետ մարմնուոր փառքի համար, այրպէս և արի քրիստոսեայն կը պատերազմի մարմնոյ և մալութեանց հետ յախտեմեակսն փառաց համար: Քրիստոսեական արևութիւնը շատ թաղաւորաց յաղթեց, երեք մանկանցն Քարիլոսեան հնոցէն ազատեց, Լուսաւորչին վերապէն, Հռիփսիմէ յալթեց Տղաօրին, Ալարդան մամիկանեան Գաղիերտ թաղաւորին, և այլ ամենայն սուրբք և մարտիրոսք որք արևութեամբ նահատակուեցան՝ անթառամ պատկին արժանի եղին:

Լրիութիւնն հարկաւոր է և աշխարհային գործի մէջ, աշակերտ ես, արի կաց ուսմանդ մէջ և աշխատիր ախ և զիշեր. որ կատարելապէս աւարտես ուսումդ, եթէ ծուլանաս կ'լինիս յիմար և դատարկ կարաս: Աճառական ես, արի կաց գործըրդ մէջ, եթէ ծուլանաս քս ձեռքի տակ եղած մարդիկը կը վայելեն քս աշխատանքդ, իսկ դու կը մնաս քաղածած: Լրհետաւոր ես, զիշեր ու ցերեկ աշխատիր, որ չբլանաս սոված: Օհնուոր ես, արիարար պատերազմը որ փառք ստանաս քս թաղաւորէն: Արեմն որդեակի, արևութիւնն հարկաւոր է հոգւոյ և մարմնոյ համար, և աշխատիր լինել աշի, արթուն և հսկող առաքինութեանց մէջ, որով բարի անուն ժառանգես այս և այն կեանքումն:

Ծ. Լստարչեանուկիւն, որ է չափաւորող մարդկային քանկութեան հարստութիւն ժողովելոյ, և գործ անելոյ վայն համեատութեամբ:

Ի՞նչ բանի համարեմք ժողովում ոսկին ու արծաթը, եթէ չև պիտի գործածենք համեատութեամբ, բաժանիր և այլոց քս գանձդ, քայց այնչափ, որչափ կարող ես, մի՛ դուցէ շաղկութեամբ տաս և մնաս աղքատ: Կորս գլխաւոր խորհրդահանն է ոլորմամութիւնն, որ անորկում է ըստ տեղւոյն, ըստ կարգին և ըստ պատշաճին իւր գանձը: Գիտէ ոլորմամն թէ ամենայն մարդ ընկեր է իրան, և պիտի օգնական լինի նրան, դիտէ որ գանձն սնակի մէջ պահելու չէ, այլ պիտի գործածած ինչպէս հարին է համեատութեամբ, գիտէ թէ ամենայն հարուստ պարտական է չափաւոր աւառաձեռնութեամբ օգնել աղքին ուստ մնորաններին, եկեղեցեաց, աղքատանոցներին և այլ ամենայն Լստաւածահաճոյ շնուածոց, գիտէ թէ մահկանացու է ինչոյ, և մահուանէն յետոյ ոչինչ չի տանիր իւր հետ, այլ ամէնն էլ կ'մնայ այս տեղ, և թէ իւր ժառանգներն ի՞նչ տեսակ գործ կ'ածեն իրանից

յիտոյ, չգիտէ, ուստի իւր կենդանու թեան ժամանակը անօրինում է իւր կայքը որպէս պէտք է, և մասն է նշանակում ժառանգաց, նոյնպէս և զանազան Աստուածահաճոյ շինուածոյ, գիտէ թէ ողորմութիւնն նմանող կառն է Աստուծոյ, ուր զերուք զթածք, որպէս և Հայրն ձեր զթած է, Պ. Կ. զ. 36, գիտէ թէ ողորմութիւնն բարձր 'ի զլուխ կը պարծի ընդհանրական դատաստանի ժամանակն, վասնորոյ քաղցածին՝ հաց է տալիս, ծարաւին՝ ջուր, օտարին՝ ժողովում է իւր տուն, հիւանդին և բանտարկելոց՝ տեսութիւն է գնում:

Աստուածեանութիւնն կ'ընանի ողորմածութիւն, զթուութիւն, օտարասիրութիւն, ճշմարտութիւն չափու կշտի մէջ, արգարութիւն զործքի մէջ, և այլն:

Աբրահամ Աստուծոյն և հրեշտակներին հիւր ընկալաւ, Եօր, ամենայն բարութեամբ լցուեցաւ, Օգրէտս մեղաց թուութիւն գտաւ: Ա՛յ յիմնիկ կին 'ի մեռելս է՛ յարեաւ, և այլն:

Ստանորոյ մի լինիլ ազա՛հ, այլ առատածեան լեր կարողութեանդ համեմատ, զի Քրիստոսի հրամանն է ո՛Տ. ք. և սոցի ձեզ: Արեմն ամենայն ողորմած և առատածեան կ'ստանայ փոխարէնն Աստուծոյ:

6. Բարեխառնութիւն, որ չափաւորում է մարդոյ մարմնական բաղձանքը: Սա կ'չափաւորէ մարդոյն կիրքը ընդդէմ որկրամուտութեան: Համեստութիւնն է սորա գլխաւոր խորհրդականը, զգատտ է ուտել խմելու մէջ: Բարեխառն սկզանին նստած ժամանակը միօք է անում զանազան երեւելե բաներ, որք հոգւոյ կերակուրներն են, քան թէ միտ գնել մարմնական կերակուրներին, և գիտէ թէ նորա ծնունդը է առնաւակութիւն, վասնորոյ է միշտ զգատտ, մի գուցէ պղտորէ բարեխառնութեան պարզ և մաքուր աղբիւրը: Չէ հեռանում ժուժկալութենէն և պահեցողութենէն, որք որկրամուտութեան անյաղթելի ակոյեաններն են:

Աստուծոյ դարը իրաւամբք կոչուեցաւ Սոկի դար, երբ մարդիկ բաւականանում էին պարզ կերակուրներով և պառզնեւրով. որք աղբում էին հարիւրաւոր տարիքներով: Իսկ նորումն շին բաւականանում զանազան տեսակ կերակուրներով, խմիչքներով, որք պատճառում են կեանքի կարճութիւն: Այլեւեւ այնչափ՝ որ մարմնիդ ոյժ ունենայ գործելու և միտքն խորհելու. բայց մի վայելք այնչափ՝ որ մարմնիդ ծանրանայ և ուժիդ ընկնի, չունենայ կարողութիւն գործելու և միտքը թմրի, յարմէ կ'զգուշացնէ մեզ Քրիստոս, թէ ո՛Ւ գոյշ լեւրուք անձանց գուցէ ծանրանայցեն սիրաք ձեր շուայտութեանի:

և արբեցա թեամբ և հողալք աշխարհահանօք: Ղ ա. կ. Խա. 34: Բարեխառնու թիւնն կը ճաննի համեստութիւն, պարկեշտա թիւն և զգաստութիւն: Սորանց միշտ ունեցիր քեզ առ աջնորդ, խորհրդական, կզբայր, և քայր, սքա քո ամենայն ընթացքի և գործողութեանցդ մէջ հարկաւոր են, և քո բոլոր զգայարանըդ վահանաւակ կանեն, որ մնալութեանց եւեակը խորսակուն և չկարողանան ճգալ քո զգայարանը՝ ներկգ մէջ:

7. Ողջութեան-Լինն, որ է սանձող կրկն ամօթական հեշտութեանց: Սա է հրեշտակային առաքինութիւն, որ ոչ միայն ցանկական կրկն գործելը կ'ատէ, այլև ճառ մտիկ տալը, որով և ողջախոհն լինում է նման հրեշտակներէ, որք միշտ Մտածոյ երեսն անսնում են:

Սերնական անշտութիւնն սահմանեց ամն սնութիւն, որ անասուններէն սրշտի մարդն, անասուններին թալեց աղատ, խի մարդոյն սահմանախակեց ամն սնութեամբ, և ողջախոհն առ Մտածածահաստատ օրհներէ մէջ չարխարում է իւր կերքը: Ի՞նչքան որ լի լինի առաքինութեան մասունքներով, եթէ չունիս ողջախոհութիւն, չես կարող Մտածոյ երեսը անսնել:

Այս առաքինութիւնը պիտի պահուի խօսելու մէջ, ուրիշներին նայելու, և մարմնոյ մէջ. Յայտնի գեղեցիկ Պենտապլանայ գերինն ողջախոհութեամբ յաղթեց իւր արտահայտին, թէպէտ զրգարում թեամբ բանալը դրուեցաւ, բայց Մտածած վարձատրեց նրան անելով Սղիպատի իշտան և թաղաւորի երկրորդ: Հսկիւմէ կայն յաղթեց Տրդատին, և սուրբ սորանով արժանացան յախանական փառքին:

Վեհայն ժամանակ կարող ես լինիլ ողջախոհ, երբ բանականութիւնդ կլինի քեզ առաջնորդ, յայնժամ կ'սանձէ կրքիդ յարձակմանքը, կ'շեջտ ցանկ բղջախոհութեան բայը: Մեք մեր մարմնոյ աէր չենք, այլ նորա աէրը Մտածած է, ուրեմն չեմք պարտական ճառայ լինիլ նրան, և ոչ նորա ցանկութեանցն հնազանդուիլ, այլ մի միայն հողալ նորա պէտքը բարեխառնութեամբ Մտածածային բարոյական կանոններէ հանաձայն:

Ուրեմն որդի, եթէ կամիս սիրելի լինիլ Մտածոյ և մարդկան և հաւատարմութիւն ունենալ օտար ընտանեաց մէջ պինդ պահելը ողջախոհութիւն, և լինքն սիրողն և հեղինակն ամենայն առաքինութեանց տացէ քեզ կարողութիւն, սանձելոյ քո ցանկական կրքերը և գնալ առաքինութեան ճանապարհի վերայ:

Եւրոպէի Տեսն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղկել ընդ
քեզ: Ամէն:

Դ 28 Գործի 1859 ամի.
Թիֆլիզ:

Հայր Կո Սրեթանոս Կո
հանայ Ստրիկեանց:

Վ. Ե. Բ. Ե. Բ. Ե. Ե.

Ահա՛ քեզ որդեակի իմ վերջին և առաջին պատուէր ,
խրատ և կատի, ոչ միայն որքան ժամանակ կենաս այդ տեղ
ուսումն առնելոյ համար, այլև քո բոլոր կենացդ մասին այս
անցաւ որ և թշուառացից աշխարհումս: Դու իմ սրբի ու
բախտ թիւնն ես, դու իմ անդրանիկ որդին ես, դու իմ ա-
պագայ յայնն ես ճերմութեան ժամանակիս, և ինձ սշինչ բա-
նով չես կարող այնքան պարտաւճար լինել իմ ճնադրութեան
և աշխատանոց կարևանէ, բայց եթէ քո բարութիւն և վարութիւն
քո բարի անուամբն, և բարի համբաւովն, քո հայրենասիր-
ութեամբն և կրօնասիրութեամբն, հասնոցով թէև մեռած
լինիմ ոսկերքս կը ցնծան և կարքեն զերեզմանի մէջ, հո-
գիս կը ճախրէ Աստուծոյ աթոռոյ առաջին և քեզ համար
շատ կեանք և շատ բազում օրութիւն կը լինողքէ նորա սղոր-
մութեան անուագո զանձարանիցը:

Քեզ յայանի է որդեակի, որ ինձ երկտասարդութեան
հասակիս աշխարհը ինչպէս դառնացրուց, դու տեսար թէ իմ
աչքերիցը ինչքան արտասաք քամուեցան, և սիրաս որքան
արամութեան և ցաւերի լեճ դառաւ, իմանաս որ իմ մի ցաւը
հազար կը շինես, եթէ քեզանից մի վատ համբաւ լսեմ:
Դու պէտք է իմանաս, որ ես քեզ ճնել և մեծացրել եմ
միայն մարմնով: Բայց այդ տեղ ողորկելուս միտքս այն է,
որ հոգւով և բարոյականութեամբ զարգանաս և ինձ լաւ ա-
նուն յիշատակ լինիս, ապա քո նպատակը զիտութեանը լե-
նելով և այն ճշմարիտ, երկնային և հոգեւոր, զգոյշ կացել
երկրաւոր, շնչուոր և դիւանական իմաստութեանն, ինչպէս
Թուոմէ Գալոյլոս Առաքեալն, գ. 15: Ար աղբիւրի զո-
վարար ջուր դառնաս ամենին խմելու համար, այս է ամենին
պէտք դալու, և ոչ դառն և ալտալաուկ լեճ, որիցը փակ-
չում են խմելու մարդիկ և անասունք:

Մի ճրագից անհամար ճրագներ են վառում մ' , և մի փոքր և մից շատ մեծ ծառ է բուսանում : դու այնպիսի ճրագ դառնիր , որ քեզանից արեւ ճրագներ էլ վառուին , և այնպիսի սերմն , որ քեզանից դուս եկած ծառը , այնպիսի քաղցր պտուղ բերէ , որի վայելողը քեզ և քո ակնջը օրհնու թեամբ լցնի , աղօթքով շեջնպատի , և ամենայն սրտով պաշտպանելու ցանկանայ : Ամենայն ասն հիմի , հաստատան պէտք է լինի , ու շինուածն ևս հաստատան մեայ և անասան երկրաշարժա թեանէն , քո բանական ասն հիմբը քո մանկա թիւնն է , այժմէն սկսիր դրա հիմբը Աստուծոյ երկիւղեւն հաստատել , որ ամենայն գործքդ նորա վերայ սկսելով 'Տային բերմունքներէն և ընկերական անբարի շարժումքներէն ազատ և անդայ թակղելի մնաս : Այնպէս կամ այլ ակնեզէնքն ինչն համար են թանգ , մինչև 1 ցորնի քաշով կամ զբաղով են ծառում , և ընդհակառակն քուչէքի և ջրերի քարերը ի՞նչն են անպիտան , և ի՞նչն են թողած վերածած , որ ավ կամենայ ասնի : — Պատճառը այն է , որ ակնեզէնք քիչ է և ամէն տեղից դուս չէ դալի , թողնենք նորա ազնուութիւնը և վայլումութիւնը , իսկ քուչէքի և ջրերի քարերը , խճերը շատ և ամէն տեղ լեքր : Ամէն մտրդ ևս պէտք է աշխատի շնորհք և իմաստ թեամբ ակնեզէնի պէս հաղուազիւտ լինի , և սչ անասակ տրայոց պէս ամէն տեղ լեքր և ամենայն աչքու ակնջ զգուսրած իրանց անասնելի անկարգութեամբքն :

Սեր լաւութիւնն ու վատութիւնն մեր ձեռնին են : Աստուած ամենաբարին ամենին լաւ է ստեղծել , և ամենին լաւ է կամենում , բայց մարդը նորա ճանապարհք թողած , սատանայի ճանապարհն է դնում , և երբ կորստեան խորհարատն է ընկնում , յայնժամ է իմանում իւր յիմարտ թիւնը , բայց անագան և անօգուտ : Սրա համար Պատի թ մտրդարէն իւր սուրբ սաղմսերգութեանց մէջ շատ սիրուն բաներ ունի զբրած , յորոց մի քանիսն այստեղ գրեմ , որ դու բերանով և սրտով միշտ անգիր տակլով քեզ զգոյշ պահես , և ահա սուքա են : Սիրա սուրբ հաստատեմ յիս Աստուած , և հոգեւորիդ նորոգեմ 'ի փորի իմում : Այս սուր տէր աչաց իմոց զե մի՛ երբէք ննջեցից 'ի մահ : ճրագ են բանք քո ստից կմոց , և լոյս տան շաղպաց իմոց : Օտարայեցէք Տեառն երկիւղեւ , և ցնծայէք առաջի նորա դոյրութեամբ , և այլն :

Մանգրիկեանց :

